

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Doc. Mgr. Petr Žantovský, Ph.D.

**Čítanka vybraných textů
k předmětu
Nová média a mediální gramotnost**

VŠE 2019

Recenzoval prof. MgA. Jiří Svoboda

Úvod

Tento soubor doporučených textů pro studium předmětu Nová média a mediální gramotnost na Národohospodářské fakultě VŠE v Praze vzešel ze tří uvažovaných proudů. Předně bylo jeho motivací uvést prostřednictvím doporučených odborných textů studenty do základů tématu, předmětu, tzn. oblasti nových médií a sféry mediální gramotnosti, která s digitálním mediálním světem bezprostředně souvisí, už proto, že klade před novináře i mediální publikum nové otázky jak z hlediska porozumění mediálním obsahům a jejich včlenění do příslušných souvislostí, digitálním prostředím náležitě zahuštěných a zneřehledněných, tak z hlediska etiky žurnalistiky v novém prostředí, které nahrává nejen zneužití z hlediska obsahového (politická propaganda), tak formálního (plagiátorství atd.).

Vybrali jsme pro tuto čítanku doporučených textů (samozřejmě zdaleka neobsahují celou agendu předmětu, který se navíc namnoze překrývá s předměty „standardní“ žurnalistiky a mediální teorie) šestnáct textů rozdělených čtyř tematicky vymezených a sjednocujících čtveřic.

První se zabývá samotnou oblastí nových, digitálních médií a jejich vymezení vůči médiím tzv. standardním, tedy tiskovým, rozhlasu a televizi. Tři čeští a jeden německý autor nás provedou z různých optik nahlíženým zákulisím digitální komunikace, jak ji dnes známe a jak ji sledujeme, často bez dechu, už více než celou dekádu. Po třech textech vymežujících místo nových médií na aktuální mapě sdělovacích prostředků a jejich vztahu k okolní společnosti zaujme především studie německého psychiatra Manfreda Spitzera, který mnoho let zkoumá devastující vliv digitálních médií na psychiku nejmladší generace.

Druhá čtveřice má spíše ráz filosofický. Zabývá se vizualizací a trivializací dnešního mediálního světa, konstatuje stav, v němž jsme se díky postmoderním receptům za ten čas od konce 60. let do dneška ocitli a

jaký vliv to má na vývoj médií a tedy i jejich ingerence do našich myslí, názorů, postojů, hodnotových registrů.

Třetí čtveřice ukázek se na konkrétních příkladech i v obecnější rovině zabývá tím, jak snadno se v trivializované „postmoderní“ mediální krajině dá manipulovat zástupy a i jednotlivci, a také v čí zájmu, jakými způsoby a s jak nedozírnými dopady. Tyto ukázky jsou doplněny konkrétními příklady nejen od nás, ale i ze zemí sousedních (SR, SRN).

A na závěr jsme si nechali, snad (ale jen zdánlivě) trochu i pro odlehčení, ale především pro srovnání, kam až dospěl vývoj žurnalistické profese za necelé století, od dob klasiků české novinařiny – Karla Čapka a Karla Poláčka. Jsme přesvědčeni, že i z jejich dávných textů načerpáte nejednu moudrost pro studium předmětu víc než aktuálního. Jak se říká, všechno spolu souvisí a nic nevyrůstá z nuly. Vždy jsou někde k dohledání nějaké kořeny. Myšlenkové, profesní, společenské. Proto jsme připojili i tuto subkapitolu.

Věříme, že tento soubor textů dá studentům nejen základní sumu informací k základnímu pronikání do samotného předmětu Nová média a mediální gramotnost, ale otevře jim i dveře do souvislostí – napříč historií i současností.

Petr Žantovský

Jakub Macek

Úvod do nových médií

Doc. Jakub Macek (nar. 1979) působí jako vedoucí katedry mediálních studií a žurnalistiky na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Na této fakultě vystudoval a obhájil doktorát, habilitoval se pak na FSV v Praze. Jeho odborný záběr je poměrně široký. Nejblíže naší dnešní ukázce je asi grantový projekt s názvem Nová a stará média v každodenním životě: mediální publika v čase proměny mediálních praxí (2013 - 2015). Přednášek sociologii na Ostravské univerzitě, a z této doby pochází také vybraný text. Jedná se o závěrečnou – do značné míry pointující – kapitolu z publikace Úvod do nových médií, která se věnuje všem možným – technologickým, žurnalistickým a dalším fasetám světa nových (digitálních, webových) médií. Ona výsledná kapitola je ale nejpodstatnější. Co je totiž pro svět tzv. nových médií podstatné, je jejich vliv na proměnu života společnosti. Macek dospívá k zajímavým závěrům, vystihuje poměrně přesně a velmi přehledně celou škálu vlivů, které mají nová média na vztah mediálního a „skutečného“ světa, vztah tvůrců a publika, tzv. participační či občanskou žurnalistiku atd. Popisuje, jak vstup nových médií (nezapomeňme, text vznikl před bezmála deseti lety) mění postavení jiných masových médií, zejména televize, jak spolu s nimi vznikají nové sociální „bubliny“ a sociologicky definovatelné struktury ve společnosti, protože svět digitálních médií klade de facto před každého úkol, jak se s ním vyrovnat a jak s ním poté nakládat. Všimá si proměny a prolínání toho, čemu říkáme „veřejný prostor“ a „soukromý prostor“, a také, ak se jedno s druhým prolíná a s jakými dopady. Pokud se poohlížíte po nějaké gruntovní, vstupní, doopravdy úvodní literatuře k danému podoboru současné mediální sociologie, pak nelze než tento text doporučit jako dobré orientační vodítko v celém tom houstnoucím digitálním bludišti.

Nová média a každodenní život

Online sociální sítě nejenže zvýraznily zakotvenost užívání nových médií v širších sociálních kontextech, ale zároveň ukázaly na onu oblast sociální, která je tradičně jedním z prominentních témat, kterými se mediální studia zabývají – online sociální sítě jsou jedním z fenoménů, které přitáhly pozornost k roli nových médií v každodenním životě jejich uživatelů. **Mediální etnografie**, jak je výzkum role médií v každodenním životě většinou označován, se novými médii začala zabývat již o něco dříve – a to především s důrazem na vstup osobního počítače a internetu do rodinného, domácího prostředí. Právě až v době nástupu online sociálních sítí lze ale hovořit o takovém rozšíření nových médií (v souladu s Rogersovou teorií difuzionismu bychom mohli říci, že nová média v této době přijímá **pozdní většina** a postupně i první **opozdilci**), že začíná dávat smysl ptát se obecněji po tom, jakým způsobem a proč vlastně lidé nová média užívají. Náš domácí, rodinný prostor byl od padesátých let významně formován přítomností televize – a to natolik, že společenští vědci bez nadsázky hovořili o **televizní domácnosti**. Klíčová otázka proto zní: proměňuje se nějak náš domácí, rodinný prostor se vstupem nových médií?

Už bylo řečeno, že na rozdíl od televize hovoříme v případě nových médií nikoli o jedné konkrétní mediální technologii, ale rovnou o celém balíku technologií a možných uživatelských či diváckých praxí. „Být na fejsbuku“, „stahovat hudbu“, „strýmovat si seriály“, „skajpovat“, „začtovat si“, „pařit hry“, „stahovat filmy“, „gúglovat“ – to jsou jen některá aktuálně zcela běžná slovní spojení, která odkazují k řadě činností, jimž se doma zcela běžně věnujeme a jejichž význam by nám jen před pár lety patrně zůstával poněkud utajený. Etnografický výzkum nových médií a každodennosti je dnes de facto stále ve svých začátcích, přesto je již ale možno stručně naznačit, jak tyto stále relativně nové mediální praxe původně televizní domácnost proměňují.

Jedním z očekávání, která se vázala na nová média a především internet, bylo, že televize ztratí v domácnosti svou dominantní pozici – a že bude dříve či později nahrazena novějšími mediálními technologiemi. Podobné předpoklady se nakonec pojily i s předchozími dominantními médii, tedy tištěnými knihami, tiskem a rozhlasem – a stejně jako v jejich případě ovšem svědky zániku či nahrazení televize nástupnickými technologiemi nejsme. Sledujeme naopak, že mírný pokles sledovanosti televize se v posledních letech zastavil a že televize si stále drží v našich domácnostech silnou pozici. Znamená to tedy, že se „nic neděje“? Již naše vlastní zkušenosti ukazují, že tomu tak jistě není. Přičemž bližší pohled na pilotní studie naznačuje, že k proměně televizní domácnosti skutečně dochází. Jen se jedná o proměnu poněkud subtilnější, než kterou předpokládaly starší odhady.

- Nová média nejsou „konkurencí“ pouze pro televizi, ale (především) i pro řadu dalších mediálních technologií, které v řadě případů skutečně z domácnosti vytlačují – a to proto, že takřka úplně nahrazují jejich funkčnost. To je případ videopřehrávače, telefonu, faxu, do jisté míry novin. **Televize nicméně disponuje jistými vlastnostmi, které ji dnes činí výlučnou a patrně nenahraditelnou** – televize se svým kontinuálním tokem sdělení **sehrává roli klíčového přístupového bodu ke sdílenému veřejnému prostoru**, k tomu, co označujeme jako hlavní kulturní proud.
- Vstup nových médií do domácnosti ale do jisté míry **posunuje televizi stranou z centra domácí mediální konzumace**. Ukazuje se totiž, že patrně především v mladších domácnostech se **recepce médií výrazně individualizuje** – a že konzumace mediálních obsahů (televizní seriály, filmy) se zčásti přesunuje ze společného „televizního obýváku“ (jenž byl již mnohem dříve poněkud oslaben „druhými televizory“ např. v kuchyni či dětských pokojích) na monitory individuálních mediálních technologií, jako

jsou notebooky nebo tablety. Čas věnovaný společnému sledování televize je navíc rozdroben individuálními aktivitami na online sociálních sítích. Výsledkem se tak zdá být situace, kdy **televize začíná sehrávat roli média spuštěného na společném pozadí jinak individuálních mediálních aktivit.**

- S individualizací mediálních aktivit souvisí rovněž to, že **nová média zvyšují kontrolu samotných diváků / uživatelů nad časovou organizací konzumace mediálních obsahů i nad strukturou konzumovaných obsahů.** Masová média provádějí kuraci (tedy základní výběr) obsahů a vytvářejí z nich programová schémata – diváci tak maximálně rozhodují o tom, zda, v jakém čase a jaký kanál budou sledovat. Nová média oproti tomu většinu kuračních aktivit přesunují směrem k divákovi (uživatel sám rozhoduje, co bude sledovat, sám vyhledává zdroj, sám rozhoduje o čase sledování).
- Nová média navíc, jak je zřejmé, vnášejí do našich domácích komunikačních aktivit nový prvek, který byl dříve vyhrazen jednání mimo rámec domácnosti – zatímco televize zajišťovala a zajišťuje kontakt našich privátní domovů s vnějším veřejným světem a např. telefon pak kontakt mezi jednotlivými, fyzicky separovanými domácnostmi, **nová média (online sociální sítě) přinášejí do našich rutinních praxí komunikaci skupinovou.** (Ilustrací toho může obohacení domácí konverzace o témata, která čerpají z otázky „Co se děje na Facebooku?“ – tedy otázky, jež je parafrází otázek „Co se děje venku?“ a „Co dávají v televizi?“.)
- **S novými médii nepřicházejí nové potřeby.** Ať už jde o potřebu komunikačního kontaktu s lidmi z našeho sociálního okolí, udržování si přehledu o dění v blízkém sociálním okolí a ujišťování se o tom, že naše okolí má podobné hodnoty, postoje a zájmy (což jsou potřeby, které naplňujeme například pomocí online sociálních sítí), potřebu konverzačního kontaktu

privátnějšího charakteru, tedy kontaktu, který udržujeme s nejbližšími (čemuž slouží mobilní telefon, ale například i služby jako Skype), potřebu „být v obraze“, čili sledovat dění ve veřejném prostoru (čemuž slouží například zpravodajské portály nebo texty sdílené prostřednictvím online sociálních sítí) nebo zkrátka potřebu bavit se ve volném čase způsobem, kterým se baví i jiní a který proto považujeme za patřičný (počítačové hry, filmy, seriály), nikdy se nejedná o potřebu novou. **Nová média jen dovolují staré potřeby naplňovat relativně novými způsoby.**

- **Nová média oproti médiím masovým pak v neposlední řadě přinášejí do jednání diváků / uživatelů mnohem vyšší míru variability** – zatímco užití tisku, rozhlasu či televize mělo a má poměrně jednotnou podobu, jednání spojené s novými médii je mnohem barvitější, nejjednotnější a individuálnější. Příčinou patrně je jak proměnlivost, tak mnohost nových médií a jimi nesených mediálních forem. Výzkumnice Maria Bakardjieva z tohoto důvodu v souvislosti s novými médii hovoří o tzv. malých žánrech užití – tedy o ustálených, průběžně se proměňujících vzorcích jednání vedoucích k uspokojování konkrétních komunikačních potřeb.

Soukromý a veřejný prostor

Diskuze o každodennosti a užití médií v domácnosti odkazuje ke dvěma termínům, které mají ve společenských vědách důležité místo – a tedy k termínům **soukromý prostor** a **veřejný prostor**. Rozlišení těchto dvou sociálních sfér se rodí s moderní společností zhruba v 17. – 19. století (i když v minulosti v různých podobách samozřejmě existovalo – například v Antice), kdy se soukromá domácnost vymezuje vůči vnějšímu sociálnímu prostoru.

Soukromý prostor tak označuje sféru privátního, rodinného života, symbolicky i fyzicky odděleného od vnějšího prostoru veřejného – a **veřejný prostor** naopak označuje otevřený prostor „mezi domácnostmi“, v němž se odehrává neprivatní, ostatním viditelné, ne-soukromé jednání. Veřejný prostor je sdílený – a současně má charakter jak fyzických míst (ulice, náměstí, veřejné dopravní prostředky...), tak míst tvořených fakticky pouze symbolicky (prostor politického či kulturního dění zprostředkovávaný a vytvářený masovými médii). Soukromý prostor je ten, z něž do veřejného prostoru vstupujeme – tím, že vycházíme ze dveří svých domovů, anebo tím, že nahlížíme do mediálního prostoru – a je následně tím, do něž se vracíme. Soukromé a veřejné jsou v trvalé vzájemné souhře – jejich postavení se v čase proměňuje a proměňují se i způsoby, jimiž veřejné a privátní chápeme, utváříme a prožíváme. Důležitou roli přitom hrají právě média, která vztah veřejného a soukromého strukturují.

Nová média hrají ve vztahu soukromého a veřejného prostoru tu úlohu, o níž jsme hovořili v souvislosti s informační společností – akcelerují některé trendy a procesy, které provázejí moderní společnost od jejího vzniku. Ve zkratce totiž můžeme říci, že privátní a veřejný prostor jsou nejen ve vzájemném propojení (kdy veřejný prostor vstupuje prostřednictvím médií do soukromého prostoru a kdy soukromá individua vstupují i prostřednictvím médií ze soukromého do veřejného), ale i to, že **soukromý prostor se vůči tomu veřejnému postupně stává stále více mobilním.**

Raymond Williams (2003) v této souvislosti zformuloval koncept **mobilního zprivátnění** (mobile privatization) – komunikační média, vyvíjená a užívaná v moderní společnosti během 19. a první poloviny 20. století, umožnila privátní domácnostem stát se relativně mobilními v rámci prostoru národního státu. Masová média jako tisk, rozhlas a především televize se staly všude dostupným zdrojem přístupu ke sdílenému hlavnímu kulturnímu proudu, k veřejnému prostoru, který se díky médiím

rozprostřel nad celým národním státem. Média, jako je telefon či státem organizovaná pošta, pak dovolily stabilní komunikační kontakt mezi jednotlivými geograficky oddělenými soukromými domácnostmi. Soukromé domácnosti se tak staly víceméně nezávislými na konkrétních lokalitách, což je například jedna z klíčových potřeb moderních industriálních pracovních trhů. Jak už bylo řečeno v první kapitole: se svou babičkou se můžeme bavit o stejných událostech, o stejných tématech, a to bez ohledu na to, že babička bydlí na druhém konci republiky. Jakkoli triviálně to vypadá, důsledky této skutečnosti jsou pro moderní společnost zásadní – jen právě díky tomu může komplexní společnost existovat jako spojitý celek.

Nová média mobilitu privátního prostoru dále umocňují – někteří autoři proto v návaznosti na Williamse hovoří o **privátní mobilizaci** (private mobilization). Televize dobře slouží sice přemístitelné (můžeme se přestěhovat a není to zásadnější problém), ale po většinu času velmi stacionární domácnosti (povětšinou se stěhujeme jen jednou za několik let a vracet se „domů“ tak znamená vracet se na konkrétní, pevné místo). Nová média ovšem dovolují naše soukromí velmi dynamicky rozpohybovat v samotném veřejném prostoru: mobilní telefon, notebook s wifi kartou nebo připojením k mobilnímu internetu, webmail či například odkudkoli přístupné účty online sociálních sítí. Naše soukromí se tak s námi pohybuje po ulicích, v tramvajích, při cestách na dovolenou a zčásti opouští hranice našich domácností – naše soukromí přestává být pevně provázané s lokálně umístěným, fyzickým privátním prostorem.

Současně je možno říci, že **hranice mezi veřejným a soukromým se v řadě ohledů novými způsoby rozmlžuje** – oba prostory se vždy vzájemně zčásti překrývaly, ale v současnosti má jejich prostupování nový charakter. Prostřednictvím online sociálních sítí tak prezentujeme směrem do poloveřejného či zcela veřejného prostoru události svého privátního života, vystavujeme zde svůj soukromý kulturní vkus, své politické postoje. Mnozí uživatelé zároveň využívají možnosti, které nová média

*nabízejí těm, kdo chtějí vstupovat přímo do veřejného prostoru coby mluvčí, autoři: v časech, kdy dominovala masová média, bylo možno hovořit o poměrně striktním rozlišení publika a profesionálních komunikátorů (tedy těch lidí, kteří z pozic novinářů, editorů či manažerů médií přímo utvářeli mediální obsahy nebo určovali jejich povahu). Nová média ovšem otevírají snazší možnosti prosadit se ve veřejném prostoru i neprofesionálům – již počátkem 80. let konzumenty mediální obsahů, kteří se sami podílejí i na produkci mediálních sdělení, nazval Alvin Toffler (1980) jako **prozumenty** (angl. prosumers, spojení slov producer a consumer).*

Ne snad, že by v době „před internetem“ neexistovala alternativní, nezávislá či amatérská média – ta pochopitelně fungují paralelně vedle korporátních médií od samotných počátků profesionalizace mediální sféry (vedle nejrůznějších amatérských či semiprofesionálních periodik uměleckého, subkulturního či politického ražení existovaly například amatérské či komunitní rozhlasové stanice). Situaci alternativních médií ovšem vždy komplikovala ekonomická i logistická náročnost distribuce, protože například průnik takových (většinou úzkoprofilových) tištěných médií do distribuční sítě byl právě tak nákladný, jako bylo obtížné oslovit a obsloužit dostatečně velkou skupinu předplatitelů.

Nová média s rozšířením internetu ale prozumentským aktivitám skutečně otevřela cestu – a webové stránky, blogy, alternativní tiskové agentury, kolaborativní projekty založené na systémech wiki (z nichž nejznámější je dnes patrně Wikipedia) tak vytvořily specifickou mediální sféru rozvíjející se na rozhraní mezi profesionálními médii a oblastí interpersonální komunikace.

Veřejná sféra, politika a demokracie

Proměny veřejného prostoru, proměny spojené s novými médii, se nevyhnutelně odrážejí i v politické sféře a v její odborné reflexi.

Co se samotné politiky týče, můžeme se v rozsáhlé politologické debatě o významu nových médií setkat s řadou témat, z nichž zde výběrově zmíníme ty nejdůležitější.

Nová média byla předně již od 80. let některými autory vítána jako média principiálně vedoucí k posílení demokracie – konkrétně na internet bylo pohlíženo jako na z podstaty demokratické médium. Důvodem pro to mělo být, jak konstatuje australský teoretik nových médií Lincoln Dahlberg (2001), že:

- internet měl zaručit neomezený a svobodný přístup k informacím, které jsou nutné pro politické rozhodování,*
- internet se měl stát prostředkem pro posílení prvků přímé demokracie,*
- internet měl dovolit kontrolu občanů nad výkonem státního aparátu a zjednodušit kontakt občana se státní mocí,*
- internet měl posílit prvky deliberativní demokracie – tedy to, co bývá rovněž označováno jako veřejná sféra.*

Představa internetu jako nutně demokratického média nicméně byla postupně revidována a v současnosti nahlížíme na internet poněkud realističtější způsobem. V první řadě se totiž ukazuje, že internet i další nová média mohou sloužit právě tak dobře demokracii, jako totalitním režimům – příkladem druhého může být využití nových médií k důkladné technologické kontrole obyvatelstva a monitoringu politické opozice či k precizně cílené cenzuře (jak můžeme vidět například v současné Číně). Zároveň je dnes zřejmé, že ony čtyři vyjmenované důvody demokratičnosti internetu jsou v praxi naplňovány jen částečně a se zjevnými problémy – založeny jsou totiž na technodeterministické představě, že samy technologické vlastnosti média zaručují určité přímočaré efekty, a opomíjejí v tomto případě vliv politických a kulturních kontextů na to, jak a k čemu a s jakými výsledky jsou nakonec nová média opravdu užívána.

Neomezený a svobodný přístup k informacím je v některých zemích fikcí i internetu navzdory – internet může být a mnohdy je regulován právě tak efektivně jako kterýkoli jiný informační zdroj. Současně se ukazuje, že ani skutečně neomezený přístup k informacím sám o sobě nemusí nutně vést k ochotě lidí více a důkladněji participovat na politickém dění – svou roli zde sehrává například problém informačního zahlcení, kdy většina obyvatelstva nemá ani schopnosti, ani prostor hledat potřebné informace a vyhodnocovat jejich relevanci.

Internet může být zcela jistě využit k posílení prvků přímé demokracie – v této souvislosti se většinou hovoří o tzv. e-demokracii. Tímto způsobem je ovšem využíván jen v malém počtu zemí nebo, v domácím kontextu, jen minimálním počtem samospráv – posilování přímé demokracie zkrátka ani po dvou desátkách let od otevření přístupu k internetu pro veřejnost nejsme.

Zavádění prvků tzv. e-governmentu, tedy „elektronizace“ části komunikace mezi státem a občany a současně posílení občanské kontroly nad výkonem státní moci a správního aparátu, sice probíhá, ale probíhá pozvolna a je závislé především na změně legislativy, nikoli na připravenosti technologií.

Poměrně specifické je nakonec téma veřejné sféry. Ta bývá většinou chápána tak, jak ji definoval německý teoretik Jürgen Habermas ve své klasické studii Strukturální přeměna veřejnosti (česky Habermas 2000) a jenž snahu o budování a udržování funkční veřejné sféry chápe jako jednu z klíčových podmínek fungování demokracie. Veřejná sféra v jeho pojetí je komunikační sféra vydělená jak z oblasti státní moci, tak z oblasti privátních, převážně ekonomických aktérů – jde o sféru, v níž svobodní občané vedou celospolečenský a racionální dialog, jehož cílem je hledání konsenzu ohledně společného, veřejného zájmu. Veřejná sféra (v níž dochází ke klíčovým společenským vyjednáváním ohledně toho, co je správné a co není) je podle Habermase již od 19. století v setrvalé krizi,

protože média, v nichž se veřejná diskuze odehrává, jsou kolonizována jak soukromými ekonomickými zájmy, tak stranickými politickými tlaky. To, co jako veřejná sféra tedy vypadá, je tak spíše jejím zdáním. Nová média byla nahlížena jako nástroj pro vybudování lépe fungující, skutečné veřejné sféry, která by se z vlivů politiky i ekonomiky vymanila. Ukazuje se ovšem, že v prostředí internetu ideál veřejné sféry naráží na nové, jiné problémy – komunikační prostředí internetu totiž není ani celospolečenské, ani racionální. Výzkumy naopak ukazují, že internetová komunikace je velmi často konfliktní a emotivní a současně zřetelně fragmentární: vede k vytváření prakticky oddělených subsfér a že uživatelé internetu se jen minimálně vystavují argumentaci svých postojových oponentů. Ani prvky deliberativní demokracie tedy nejsou novými médii nikterak výrazně posíleny.

V některých oblastech politického života ovšem významné proměny, jež souvisejí s novými médii, zaznamenáváme. Oblastí první je politický a občanský aktivismus, oblastí druhou jsou pak proměny politické komunikace, projevující se například v transformaci volebních kampaní.

Politický a občanský aktivismus v nových médiích našel velmi mocný nástroj sloužící jak organizaci vlastních aktivit, tak kampaním směřujícím směrem k veřejnosti. Email, diskuzní fóra, internetová telefonie, databázové služby a online sociální sítě dovolily politickým aktivistům velmi efektivně překročit rámec lokálního jednání a od 90. let definitivně globalizovat své aktivity. Důvody jsou zde podobné, jako v případě prozumerismu, o němž jsme hovořili výše a který je vlastně součástí aktivistických praxí – nová média dala občanskému sektoru do rukou velmi levný a současně velmi efektivní komunikační nástroj.

Značného zviditelnění se politický aktivismus spojený s využitím nových médií (a zejména pak Facebooku a Twitteru) dočkal na přelomu let 2010 a 2011 během řetězu politických bouří, jež se s různými výsledky prohnaly několika blízkovýchodními zeměmi. V Egyptě, Íránu, Tunisu či například

Sýrii byly online sociální sítě velmi efektivně využity aktivisty při organizování protivládních protestů i při aktivizaci obyvatelstva. To bylo poněkud překvapivé vzhledem k poměrně malému rozšíření internetu mezi tamními obyvateli, ale potvrdilo to velmi komunikační potenciál nových médií.

Proměna mediálních praxí na straně publik i inovativní využití nových médií politickými a občanskými aktivisty se nutně projevuje i u komunikačních strategií, které rozvíjejí politické strany. Politici na přesun části komunikace do online prostředí reagují pochopitelně tak, že se nové kanály snaží využít k novým způsobům oslovování a motivování voličů. Patrně nejviditelněji se to projevuje během prezidentských voleb ve Spojených státech, kde přinejmenším poslední tři prezidentské volební kampaně byly stále výrazněji jednak organizovány a jednak komunikovány právě prostřednictvím internetových médií. Voličské blogy, videokampaně i online sociální sítě zde například v roce 2008 sehrály stejně klíčovou roli, jako v již zmíněných blízkovýchodních revolucích o dva roky později.

(Jakub Macek - Úvod do nových médií. Ostravská univerzita v Ostravě 2011. ISBN: 978-80-7464-025-4)

Vojtěch Bednář

Internetová publicistika

PhDr. Vojtěch Bednář (*1979) je sociolog, mediální poradce a odborný publicista zabývající se novými komunikačními a publikačními prostředky. Vyučuje mimo jiné na Katedře Žurnalistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a na Katedře Ekonomické žurnalistiky Ekonomické fakulty Vysoké školy Báňské v Ostravě. Je autorem několika knih a řádově tisíců odborných článků.

V knize Internetová publicistika se zabývá velmi komplexně a zároveň srozumitelně celou širokou sférou vlivu, který má nástup digitálních médií na žurnalistiku, její podoby, autory, publikum a institucionální souvislosti. Níže uvedené ukázky za zabývají právě tím: podstatným vlivem formálních stránek internetového mediálního půdorysu na okolnosti výkonu a výsledků žurnalistické činnosti v něm. Autor se zabývá nejen proměnou samotných mediálních formátů (a jejich případná integrace v multimediálním digitálním světě), ale všímá si dosti obšírně i otázky zpětné vazby mezi autorem a publikem a naopak, neboť jak upozornil slavný médiolog Denis McQuail ve své poslední knize Žurnalistika a společnost v prostředí digitálních médií se obě role proměňují, ale také navzájem vyměňují: autor se stává publikem a čtenář se proměňuje v autora. Samozřejmě ne vždy analogicky, rovnoměrně, paralelně a na stejné úrovni, profesionální, institucionální atd. úrovni. Ale už sama tato skutečnost obrovských možností interaktivity dělá z internetových médií průlomový fenomén, který se už dnes (a jistě i v budoucnu) velmi podílí na vývoji celé společnosti.

Na úvod

Masová média procházejí od svých počátků po současnost vývojem vyznačujícím se tím, že nové prostředky předávání informací přicházejí, aby se postavily po bok těch stávajících. Vynález knihtisku umožnil masové rozšíření tištěných médií předávajících informace a zábavu čtenářům (novin a časopisů). Přesto od samotného objevu po dobu, kdy noviny dobyly svět, uplynuly řádově stovky let. Rádiové vysílání a přenos zvuku éterem byly objevy, které uvolnily cestu rozhlasu; přesto trvalo desítky let, než se rozhlasový přijímač stal zcela běžnou záležitostí. Něco podobného, ovšem v ještě kratší době, se o něco později zopakovalo nejprve s monochromatickou (černobílou) a posléze s barevnou televizí. Každé médium, které přicházelo, si cestu k svým konzumentům našlo rychleji než ta předchozí.

Internet je v tomto ohledu paradoxem. Přestože jeho počátky spadají do konce 60. let 20. století a o světové síti v tom smyslu, jak ji známe dnes, se dá hovořit od počátků 80. let, zrod seriózní webové publicistiky se datuje do poloviny minulé dekády. Již na jejím konci byl web médiem, kterého si ta ostatní musela všimnout. O pět let později byl médiem, jež mohlo při souhře určitých okolností zcela drasticky změnit způsob, kterým západní společnost chápe práci a podstatu žurnalistiky.

Dnes, přibližně 15 let po skromných začátcích, je web médiem, které do sebe konverguje znaky všech předchozích tradičních i elektronických médií. Z toho vyplývá, že publicistika na něm sebou nese nejenom principy práce ze starších – vedle webu stále paralelně existujících – médií, ale zároveň přináší i novou kvalitu. Něco, co dříve nebylo známo, čím se práce žurnalisty na webu odlišuje od všech předchozích prostředí a co i příjemci komunikátu (čtenáři, divák) – tedy uživatelé – přináší řádově novou kvalitu. Práce publicisty na webu je oproti ostatním médiím jiná, technologicky, organizačně, časově, prostorově – ve všech ohledech, které nás mohou napadat. Z této základní premisy musíme a budeme

vycházet ve všech částech knihy, kterou držíte v ruce. Tuto základní premisu nesmíme ani na okamžik ztratit ze zřetele.

Web přinesl do světa masových médií celou řadu zásadních změn. Nehovoříme zde nyní o technologiích, ale o principiálních změnách toho, jak jsou vnímána masová média. Podívejme se na některé z nich.

Rozpojení času

Všechna konvenční média, respektive novináři v nich, jsou zvyklí pracovat v časových úsecích, které se pravidelně opakují. U tištěných médií jsou tyto časové úseky definovány a velmi přesně ohraničeny technologií jejich výroby. Tiskárna potřebuje poklady pro vytištění novin dříve, než tyto noviny fyzicky vycházejí. Distribuční společnost potřebuje čas na to, aby noviny dostala k předplatitelům a na stánky. Pro redakci to po započítání nezbytných prodlev a rezerv znamená pevně stanovený čas uzávěrky každého vydání – a pevně daná okna, ve kterých lze v případě, kdy je v obsahu novina (např. po odeslání do tiskárny je objevena chyba), možné provádět korekční opatření.

I když televizní či rozhlasové vysílání není vázáno nutností obsah svých komunikátů fyzicky tisknout, princip periodicity tato média převzala od tisku a uzpůsobila jej svým potřebám. Hlavní zpravodajskou relaci jsme zvyklí sledovat vždy ve stejný čas, což pro redakci, která ji připravuje, znamená nutnost pracovat s ohledem na to a stanovovat si závazné lhůty. Televize (a klasická elektronická média vůbec) nabízí oproti tisku vyšší míru flexibility, proces práce na skladbě jejich programu a na zpravodajství je tolerantnější vůči zpožděním a chybám oproti tištěným médiím. Na druhou stranu nutí novináře, editory, redaktory a další pracovníky podílející se na obsahu pracovat soustavněji. Zatímco tištěné médium má uzávěrku, po níž pro redakci následuje krátké, leč vítané období relativního klidu, v případě elektronického média je přechod od jedné edice k další více rozostřen.

Internetová média v tomto ohledu pojetí času zcela rozostřila. Na webu neexistují technická omezení, která by vynucovala dávkovou přípravu informací a komunikátů, jako je tomu u novin. Oproti televiznímu či rozhlasovému vysílání pak funguje web nesequenčně. Webové médium nemůže tvořit jednolitý „proud“ informací, který by nabízel divákům. Namísto toho se skládá z jednotlivých – vzájemně propojených – komunikátů, jejichž pořadí může uživateli doporučovat (a pomocí sofistikovaných metod ho de facto nutit, aby je akceptoval), ale nemůže za uživatele rozhodnout, které z komunikátů a v jakém pořadí bude přijímat.

Konvergence formátů

Web je multimédium. Z toho plyne, že i webová média jsou z principu médii multimediálními. Slovo „multimédia“ znamená, že díky technickým prostředkům dochází k propojování různých druhů obsahu; textového, obrazového statického (fotografie, ilustrace), pohyblivého (video), zvukového (audiozáznamy) a dalších. Všechny tyto obsahy se mohou vyskytovat jak ve formě předpřipravených komunikátů, které jsou publikovány v určitém čase jako celky, tak i formou dynamických proudů. Takové proudy znají diváci televize a posluchači rozhlasu v podobě spojitého vysílání (viz výše), uživatelé produktů tiskových agentur pak i v podobě textové. Web přinesl tyto formy svým uživatelům. Zatímco dynamický proud audiovizuálního obsahu vysílaný v reálném čase známe jako přímý přenos, jeho analogií v textové podobě je formát on -line reportáže.

Všechny výše uvedené formáty (a další) existovaly již před příchodem webu, ale teprve web je mohl propojit všechny dohromady. Je to možné jednak díky jeho technické podstatě, jednak díky tomu, jak se vyvinuly technické základy internetu, v jehož rámci je web provozován. Podívejme se na tento vývoj podrobněji.

Internet tak, jak jej známe dnes, je ideální platformou pro webové médium, ale původně nebyl jako platforma pro médium masové komunikace zamýšlen. Pro snazší porozumění souvislostí je vhodné již zde zmínit dvě věci. Především, Internet v původní podobě byla síť, která propojovala vědecká a výzkumná pracoviště. Tomu odpovídaly její technické dispozice. Internet se jednak svou konstrukcí, jednak dosahovanými přenosovými rychlostmi mezi jednotlivými uzly nehodil pro multimediální přenosy, zejména ne přenosy v reálném čase.

World Wide Web je z hlediska vývoje sítě Internet službou relativně mladou. Zatímco předchůdce Internetu síť Arpanet byla uvedena do provozu na konci 60. let minulého století, vznik a enormní nárůst popularity webu se datuje až do 90. let. Základem webu je technologie hypertextu, s níž bylo experimentováno v minulosti především pro vědecké texty. Klíčovou vlastností hypertextu je schopnost vzájemného provazování obsahových komponent pomocí odkazů, a to i křížových. Moderní webové médium ale vyžaduje více než jen hypertext: schopnost formátování (různé typy zalomení textu v rámci jednotky – stránky, různé řezy písma, velikosti a formy, schopnost vkládání obsahu do tabulek atd.), schopnost propojit text s jinými typy obsahu (zmíněná multimédia a obecně jakékoli počítačové soubory) a v neposlední řadě schopnost přenosu a výkonu kódu počítačových programů. A to jak na straně poskytovatelů služeb, tak i jejich uživatelů.

Aby mohla existovat současná konvergovaná (multi)média v prostředí webu, musely se technologie jak internetu, tak webu samotného této skutečnosti přizpůsobit. Změn byla v tomto ohledu celá řada, podrobněji má smysl zmínit dvě. Jsou to:

- 1. zpřístupnění internetu firmám a domácnostem a zvýšení komunikační rychlosti,*
- 2. úprava technologií určených původně k jiným účelům tak, aby umožnily existenci více typů obsahu současně.*

I když pozvolná komercializace internetu začala již před příchodem webu, web umožnil její skutečný rozvoj. Web se stal klíčovou technologií, díky níž se dříve pouze akademická síť stala atraktivní pro firmy, pro domácnosti, pro koncové uživatele a samozřejmě pro masová média. Angličtina má pro tento jev označení (používané i v českém marketingu) „Killer application“, tedy stěžejní funkce, funkce, která prodává. Díky existenci webu a atraktivnímu obsahu na něm se o internet zajímali uživatelé, kteří se pak stali cílovou skupinou médií, jež díky webu nabízejí své obsahy. Nabalování velkého množství uživatelů a požadavek na stoupající multimediálnost obsahu pak vedly ke zvyšování rychlosti a dostupnosti sítě. Značné investice do technologického vývoje a do urychlování komunikace (společně se snižováním ceny za přístup k síti) poté vedly k rozšiřování nabízeného obsahu. Můžeme tedy říct, že technologická podstata internetu se vyvíjela v důsledku vývoje webu jako multimédia – a současně web jako médium konvergující dříve samostatné formy může existovat jen díky tomuto vývoji.

Pokud jde o druhou podmínku, tedy modifikaci technologií, jedná se o proces, který probíhá neustále. Patří sem postupné vylepšování technologií pro práci s hypertextem (a obecně webovým obsahem). Původní webové technologie z počátku 90. let jsou například schopny zobrazovat pouze omezeně formátovaný text s obsahy. Jejich doplnění o schopnost výkonu jednoduchých aplikací umožnilo zobrazovat různé efekty na webových stránkách (což je pro publikování na webu klíčový faktor) a stránky generovat dynamicky na serverech. Pozdější vývoj těchto technologií umožnil existenci aplikací, jako jsou internetová bankovníctví, on -line chaty nebo v současné době (začátek roku 2010) extrémně populární sociální sítě. Souběžně s tím je web doplňován o typy obsahu, které dříve nepodporoval (zmíněná multimédia). I když některé z těchto typů obsahů se v praxi neosvědčily – třeba virtuální realita, mnoho dalších neustále vzniká.

Současný web je v každém případě médiem, ve kterém došlo ke konvergenci několika dříve samostatně existujících typů publicistických formátů dohromady. Někteří publicisté i teoretikové se domnívali, že tato konvergence povede:

- k vymizení původních médií (novin, časopisů, rozhlasu),*
- k jejich rozmělnění v novém médiu.*

V prvním pololetí roku 2010 můžeme říct, že se nic takového nestalo, a můžeme se i domnívat, že se to v nejbližší době nestane.

Revoluce ve zpětné vazbě

Zpětná vazba publika patří k masovým médiím již od jejich počátků. V průběhu technologického vývoje masových médií od klasických tištěných k elektronickým se měnila jak míra zpětné vazby příjemců mediálních komunikátů směrem k médiím, tak i to, jakým způsobem se zpětná vazba projevuje na obsahu mediálních sdělení. Každé nové médium znamenalo drobný evoluční posun v této otázce. Nástup webových médií ovšem způsobil – pokud jde o zpětnou vazbu – naprostou revoluci. Došlo totiž ke změnám, které oproti předchozím podobám nebyly „pouze“ kvantitativního a kvalitativního charakteru, ale byly ke změně principiální. Pojdme si ji přiblížit. Nejprve ale k samotnému pojmu. Zpětná vazba v mediálním světě znamená komunikaci příjemců mediálních sdělení směrem k masovému médiu. Je to svým způsobem „protiproud“, protože základním principem médií je sdělovat informace publiku.

Zpětná vazba může být z hlediska toho, jak vzniká, vyžádaná (médium v komunikátu chce, aby se mu diváci ozvali např. se svým názorem nebo připomínkou), nebo nevyžádaná (diváci píšou redakci z vlastní iniciativy). V každém případě je na médiu, jak se zpětnou vazbou naloží.

V prostředí klasických tištěných médií obvykle zpětnou vazbu nenajdeme, nebereme -li v úvahu rubriky typu „listárna“, jež u některých z nich ještě přežívají. Vyžádaná zpětná vazba je účast čtenářů v různých soutěžích, participace na anketách a podobných akcích. V obou případech se podněty

čtenářů mohou stát součástí komunikátů, a to buď ve statisticky zpracované podobě (výsledek výzkumu), nebo v podobě redakčně upraveného textu (listárna). Čtenáři se tak výjimečně mohou stát kvaziautory média, avšak ve srovnání se skutečnými novináři autory nerovnoprávními, nebereme-li v úvahu zpětnou vazbu formou soudních sporů s médiem.

Klasická elektronická média (rozhlas, televize) přinesla do tradičního chápání zpětné vazby – tak, jak bylo popsáno výše – prvek multimediality a také funkcionality v reálném čase. Kombinace rozhlasu (televize) a telefonu umožnila obousměrnou komunikaci mezi médiem a divákem, ať už zmíněnou statistickou formou, kterou reprezentuje nejlépe telefonické hlasování v anketě vyhlášené médiem, nebo formou přímé intervence diváka či posluchače. Tato možnost připravila masová média o část schopnosti zasahovat do zpětné vazby a fakticky určovat, co posluchač může, respektive nemůže říct. Práce se zpětnou vazbou se stala náročnou disciplínou (v případě přímých přenosů), ale někdy také svébytným formátem show na pomezí informací, zábavy, persuade, fikce a dalších žánrů (Volejte řediteli).

Zpětná vazba v tištěných a v klasických elektronických médiích prováděná klasickými prostředky sloužila a slouží těmto médiím jednak jako zdroj podnětů, jednak jako cesta, kterou médium ukazuje svou schopnost oboustranné interakce a svou otevřenost. Čtenáři a posluchači mají díky publikované zpětné vazbě dojem, že na nich médiu záleží, že je médium poslouchá a že mohou participovat na jejich obsahu. Tento dojem je ale ve skutečnosti mylný – médium rozhoduje, zda a jaká zpětná vazba bude publikována, má možnost ji redakčně upravovat. Autoři jsou vůči autorům samotných komunikátů ve znevýhodněném postavení, neexistuje kontrola ani vliv na konečnou podobu komunikátu z jejich strany. Někdy (zmíněný případ pořadu Volejte řediteli, může být záměrně vyvolán dojem zpětné vazby ze strany příjemců komunikátů pouze proto, aby se pořad stal

atraktivnějším, a ve skutečnosti o žádnou zpětnou vazbu v pravém slova smyslu nejde.

Na rozdíl od tištěných médií i od klasických elektronických je web médium, které je od počátku plně interaktivní. Web může existovat jedině díky obousměrné komunikaci mezi klienty a servery (aby bylo možné otevřít webovou stránku a následně ji korektně zobrazit, je vždy nezbytné, aby probíhala nejenom komunikace od provozovatele stránky směrem k jejímu čtenáři, ale i naopak). Je -li obousměrná komunikace fundamentálním předpokladem pro samotnou možnost publikovat na webu, pak zásadní změna ve zpětné vazbě je pouze přirozeným důsledkem tohoto procesu.

O technických faktorech, které umožnily čtenářům aktivně se podílet na obsahu webových médií, bude pojednáno v příslušné kapitole. Již od počátků webových médií se začaly používat některé základní formy zpětné vazby uživatelů v reálném (nebo v takřka reálném) čase. Tyto formy v podstatě čerpají ze starších předchůdců ze světa tištěných médií a jejich přímých, respektive statistických podob. Mezi základní patří mimo jiné:

- diskuze ke komunikátům (tzv. komentáře pod článkem),*
- ankety na témata související s komunikátem,*
- známkování komunikátu.*

Rozdíl oproti zpětné vazbě v klasických médiích spočívá v tom, že se s komunikací ze strany příjemců sdělení počítá už v technické konstrukci média (obsahuje známkování nástroje), a ve skutečnosti, že zpětná vazba v průběhu času kumulativně přidává ke komunikátu informace. Uživatelé se tak mohou k jedinému sdělení opakovaně vracet, přičemž motivací jejich návratů je, aby si přečetli pokračující diskuzi pod textem. Zejména u odborných serverů a textů na nich se může stát, že informační hodnota komunikátu se stane pro část čtenářů doopravdy zajímavou až poté, co je tento opatřen dostatečně dlouhou diskuzí.

Revoluce ve zpětné vazbě, respektive její zrychlení, zpřístupnění a organické zakomponování do samotného principu médií založených na

webu v průběhu času inspirovaly i některá klasická, respektive elektronická média k tomu, aby se web pokusila využít ve svůj prospěch. Tak například před parlamentními volbami v roce 2010 umožňoval diskusní pořad České televize Otázky Václava Moravce ve svých speciálních vydáních pokládat divákům dotazy na hosty pomocí webové služby pro sdílení videí Youtube a s diváky komunikoval za pomoci komunitní sítě Facebook.

Zde je však potřeba zdůraznit, že toto využití webové technologie pro zpětnou vazbu je v podstatě snahou o doplnění funkcionality z novějšího média (web) do staršího (televize). Aby se člověk mohl něčeho podobného účastnit, musí být uživatelem obou dvou médií současně (webu i televize), musí být vybaven ne zcela standardním vybavením (u Youtube kamerou) a musí být ochoten obě použít.

Revoluce ve zpětné vazbě vůči médiím na webu s sebou postupem času přinesla i další, dříve zcela neočekávaný a nepředstavitelný efekt. Tento efekt by se dal popsat jako „privatizace“ médií. Spočíval v představě, že je -li zpětná vazba v prostředí webových médií takto významná, dochází k faktickému smývání rozdílů mezi ní a samotným publicistickým komunikátem.

V důsledku pak není důvod, proč by měl existovat tradiční vztah médium (tvůrce komunikátu) – příjemce komunikátu (čtenář). Čtenář by se mohl stát médiem, respektive médium by mohlo vznikat na základě kooperace čtenářů bez potřeby dalších profesionálů.

(Vojtěch Bednář – Internetová publicistika. Praha: Grada 2011. ISBN 978-80-247-3452-1)

Michal Šimůnek

O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění

S příchodem digitálních technologií, zejména internetu, na pole komunikačních technologií, se v mediálním světě velice mnoho gruntu změnilo. Především se po nedlouhém čase, když už začaly být digitální technologie (HW i SW) cenově dostupné velkému množství lidí, velice zmnožilo samotné kvantum lidí, kteří začali touto formou komunikovat, a také témat, jež jsou přes síť komunikovány. Nepochybně to má souvislost (a to obousměrnou) se zvýšenou politizací soudobé společnosti, prohlubováním propastí ve společnosti a snižování až mizení společenské koheze. Na jednu stranu se zdá, že internet lidi sbližuje, vznikají na jeho půdorysu nová společenství spojovaná svými názory, zájmy či postavením, na druhou stranu jsou tato společenství velmi často anonymní a ne vždy jde o vzájemnou komunikaci, nýbrž o prezentaci sebe sama.

Médiologové se tak zabývají řadou dopadů a důsledků této mediální proměny. Nejčastěji se mluví o roli internetu v oblasti politické propagandy – vzniká, většinou uměle a s politickým záměrem – celá obrovská agenda zvaná fake-news a jejich detekce. Zatím se zdá, že tento trend vyústí dříve či později nějaké formy regulace a restrikce internetových obsahů, jejich dělení na „žádoucí“ a „nežádoucí“ a vzápětí sankcionování těch, kdo je sdílejí. Toho už- zejména v areálu Evropské unie – začínáme být svědky. Serióznější vědci přistupují k analyzování důsledků digitální proměny mediální komunikace věcně a všestranně. Pro příklad takového přístupu jsem vybral velmi dobrou studii Michala Šimůnka nazvanou O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění:

Nástup tzv. nových médií a digitalizace mediální komunikace nemají vliv pouze na uživatelské chování. Ovlivňují i některé významné společenské instituce, například novinářství. V této kapitole jsou proto představeny některé klíčové trendy, které v posledních přibližně dvaceti letech proměnily povahu žurnalistiky.

Žurnalistika a média jsou nesporně jedněmi z těch oblastí lidské činnosti, které byly nástupem digitálních technologií ovlivněny nejvýrazněji. Po panice a obavách vyjadřovaných nejsilněji v poslední dekádě dvacátého století (kdy se hovořilo o konci žurnalistiky, smrti fotožurnalistiky, konci tištěných médií, podkopání autority a kredibility novinářů, deprofesionalizaci novinářské profese atd.) se zejména v posledních několika letech nálada novinářů a vlastníků médií poněkud zlepšila. Ačkoli i dnes existují silné nejistoty ohledně životaschopnosti celých mediálních segmentů (nejvýrazněji se vedou diskuse o osudu tištěných médií), digitální technologie přestaly být vnímány jako nástroj destrukce staré dobré žurnalistiky a namísto toho jsou vítány jako výzva k rozvoji nové novinářské kreativity a nových podob žurnalistiky.

Zde chceme nastínit základní rysy digitálního obratu v žurnalistice (pozornost zaměříme zejména na důsledky hypermedializace a nových podob interaktivity), představit klady a zápory nových technologických nástrojů a tendencí v produkci, distribuci a konzumaci žurnalistických příběhů. V závěru kapitoly probereme tendence a výzvy, naděje a rizika spojovaná s digitálními technologiemi na příkladech ze soudobé hypermediální žurnalistiky.

Staré a nové, bity a atomy, digitální imigranti a digitální domorodci

Nejpozději v druhé polovině 90. let 20. století, tedy před necelými dvaceti lety, se v mnoha oblastech života západních společností začíná hovořit o digitalizaci a o tzv. digitálním obratu. Tehdy již totiž bylo zřejmé, že mnohé z věcí a jevů, které nás do té doby obklopovaly v „materiální“ a „hmatatelné“ podobě, jsou pomalu a jistě převáděny do podoby digitálního

kódu. Výstižně tuto skutečnost postihl Nicholas Negroponte, který ve své slavné knize *Digitální svět* z roku 1995 napsal, že „nejlepší způsob, jak pochopit význam a důsledky digitálního světa, je soustředit se na rozdíl mezi bity a atomy“, tedy zejména na rozdíl mezi informacemi produkovány, distribuovány a konzumovány v „nové“ digitální (bity) a ve „staré“ analogové (atomy) podobě.

Od poloviny 90. let tak bezpochyby procházíme obdobím, ve kterém se v určitém smyslu neopakovatelně setkává „staré“ s „novým“, „atomové“ s „digitálním“. Vytrvalá aktuálnost tohoto střetávání je dnes dobře patrná např. na současném Blízkém východu, kde se v rámci palestinsko-izraelského konfliktu, respektive konfliktu Irán vs. Západ, prolínají metody „atomové“ hrozby a používání konvenčních zbraní s metodami digitální informační války a kde revoluce probíhající v ulicích dostaly klíčový impuls a také nálepku podle sociálních sítí: facebooková a twitterová revoluce v Iránu a v zemích severní Afriky.

Historicky stále ještě nové a aktuální střetávání „atomů“ a „bitů“ dále velmi dobře vystihuje rozdíly mezi „digitálními domorodci“ či „rodilými digitály“ (*digital natives*) a „digitálními imigranty“ (*digital immigrants*), kterou na prahu nového milénia poprvé zmínil Marc Prensky a kterou John Palfrey a Urs Gasser rozšířili ještě o kategorii „digitálního osadníka“ (*digital settler*).

Digitální osadníci byli ti, kteří se narodili do výhradně analogového světa, avšak pomáhali formovat obrysy digitálního světa. Mezi digitální osadníky lze zařadit řadu vizionářů a vynálezců, jakými byli například jeden ze zakladatelů kybernetiky Norbert Wiener, autor první vize hypertextu Ted Nelson, vynálezce myši a textového editoru Douglas Engelbart nebo William Gibson, který ve svých románech a povídkách zavedl řadu dnes užívaných pojmů (např. kyberprostor) a jehož science fiction vize z 80. let přestaly dnes v mnoha případech být science fiction.

Digitální imigranti jsou ti, kteří se rovněž narodili v analogovém světě (kdysi si kupovali např. gramofonové desky, pamatují walkmany a magnetofonové kazety a noviny mohli po přečtení odnést do sběru nebo jimi zatopit v kamnech) a kteří dnes hledají způsoby, jak žít ve světě, jenž je stále více digitální.

Digitální domorodci jsou ti, kteří se narodili po roce 1980, mají přístup k digitálním technologiím a internetu a mají znalosti a dovednosti nutné k užívání těchto technologií. Žijí ve světě, jehož nedílnou součástí jsou sociální sítě (zejména Facebook, Twitter a nebo např. nedávno spuštěná síť Pinterest určená především pro sdílení obrázků) a v němž do většiny aspektů každodenního života zasahují digitální technologie. Podstatné přitom je, že digitální domorodci se narodili do světa prosyceného digitálními technologiemi a nikdy vlastně nepoznali jiný způsob života. Zatímco pro digitální domorodce je život s digitálními technologiemi „přirozený“, digitální imigranti jej mnohdy pocítují spíše jako útok na jejich „přirozenost“ a s novými technologiemi se musí učit žít podobně, jako se musí učit např. cizím jazykům.

Stále samozřejmě existuje spousta míst, kam se mohou „vyděšení“ digitální imigranti uchýlit před „digitální hrozbou“ a kde mohou digitální domorodci zakusit hmatatelnost „atomů“: doposud není např. možné zbavit se své tělesnosti nebo ji proměnit na řady nul a jedniček, z mnoha důvodů je lepší jít na kávu do kavárny na rohu než např. v avatárim těle popíjet digitální kávu v digitálním baru virtuálního světa Second Life.

Není tedy pochyb o tom, že vize o životě ve virtuálním světě jsou stále spíše představou možné budoucnosti než obrazem každodenního života. Stejně tak ve většině odborných a laických diskusí o důsledcích digitalizace stále přetrvává pevné přesvědčení, že smysluplnost světa bitů je podmíněna jeho přesahem do reálného světa atomů obývaného sociálními aktéry z masa a kostí.

Výše uvedené však nezpochybňuje skutečnost, že v případě přenosu informací, sociální interakce a zejména pak ve světě žurnalistiky a médií má průnik digitálního světa do světa atomového již dnes zcela zřetelné a v mnoha ohledech revoluční důsledky. Stále sice existují jedinci, kteří se bez listování tištěnými novinami neumí nasnídat, a stále je zřejmé, že noviny a časopisy tištěné na papíře budou ještě nějakých pár let vycházet. Jedná se však již spíše o poslední malé ostrůvky než o celé bezpečné kontinenty „atomového“ světa. Žurnalistice vázané na analogová média tak zvoní hrana a na její místo nastupuje digitální či hypermediální žurnalistika. Ta samozřejmě referuje o „skutečném“ světě a její obsahy konzumují skuteční lidé, kteří v digitálním světě hledají návod, jak žít ve světě atomů. Vše, co se nachází mezi objektem novinářského zájmu, novinářem a konzumentem, je však již digitální.

Kapitolu, kterou právě čtete, napsal autor náležející k jednomu z posledních ročníků digitálních imigrantů, který se s nadšením a spíše optimistickým než katastrofickým očekáváním noří do hlubin digitálního světa a který obdivuje digitální technologie s jejich novými možnostmi vzdělávání, kreativity, zábavy, angažovanosti a komunikace. Zároveň však občas zažívá děs z nerozmotatelné a nekonečné hypertextové pavučiny, při snaze pozřít další kousek informačně a smyslově přesyceného světa bitů jej čas od času přepadají depresivní pocity nicotnosti, za mnohými úžasnými technologickými novinkami stále cítí pohled Velkého Bratra a rétorika osvobození a demokratizace se mu chvílemi téměř samovolně obrací v rétoriku manipulace a disciplinace.

Digitální domorodci žijí většinu svých životů online a zároveň nerozlišují mezi online a offline životem. O digitální a „skutečné“ identitě nikdy neuvažují jako o dvou odlišných identitách, mají prostě jednu identitu, jejíž reprezentace bez problémů umísťují do dvou, tří či několika odlišných světů“

Hypermédiá aneb

Multimediální, multisenzorické, hypertextové a online

Za hypermédiá budeme pro potřeby našeho výkladu chápat jednoduše spojení multimédií a hypertextu. Přičemž hypertext je pak označení pro nelineárně strukturovaný text, který má podobu sítě tvořené odkazy/hyperlinky/hyperodkazy, které odkazují na informace (na Internetu většinou jiné webové stránky) mimo „hlavní“ tělo textu.

Pojem multimédia však není zcela jednoznačný a nesouvisí výhradně s digitalizací. Jak vysvětluje např. Pierre Lévy, „termín ‚multimédia‘ v podstatě znamená to, co používá několik komunikačních nosičů nebo kanálů“. Multimediální tak může být například reklamní kampaň doprovázející uvedení nového filmu do kin, kdy je paralelně využíváno několik typů médií: samotný film, knihy, trička, hračky, plakáty, soundtrack, počítačová hra atd. V souvislosti s digitalizací se však o multimédiích podle Lévyho hovoří zejména ve smyslu integrace různých médií do jednoho unimédia (či multimodálního unimédia), a to právě díky převedení na jeden společný (digitální) kód. V tomto smyslu jsou pak multimediální vlastně i tištěné noviny, neboť pod jeden analogový tištěný kód integrují například obrazy a texty. Multimediální tak nejsou pouze digitální média, avšak digitalizace výrazně usnadnila vytváření multimediálních obsahů a zároveň umožnila převádět téměř cokoli analogového do digitálního kódu a v této podobě pak kombinovat do téměř libovolných multimediálních propletenců.

Multimediální žurnalistika není samozřejmě a priori imunní vůči manipulaci, manipulace zde však jsou vzhledem ke zhuštěné přítomnosti otisků zaznamenávané události potenciálně komplikovanější. Multimédia jsou totiž nadána pevnější vazbou s reprezentovanou událostí a kontextem, ve kterém se odehrála, a v tomto smyslu je lze vnímat spíše jako naději než hrozbu pro důvěryhodnost žurnalistiky.

Zásadní přínos hypermediálních příběhů pro proměny žurnalistiky však spočívá ve spojení multimédií s hypertextem, což z praktického hlediska většinou znamená zveřejnění multimediálních obsahů na internetu (hypertext může samozřejmě fungovat i offline, např. na výukovém CD ROMu apod.). Princip hypermedializace je sice velmi prostý až banální (spojení multimédií s hypertextem), má však výrazné důsledky. Hypertext je totiž mnohými považován za klíčový nástroj zvyšující míru interaktivity publik. Jak uvidíme v následující části, není tato interaktivita omezena na pouhé „bloudění“ v síti hyperodkazů. Hypermediální obsahy jsou mnohdy interaktivní i ve smyslu výrazně zvýšené participace a kolaborace čtenářů/diváků na produkci mediálních obsahů. Produkce mediálních obsahů tak mnohdy získává povahu kontinuální (neukončené), sdílené a decentrované reprezentace.

Interaktivní, participatorní a kolaborativní

Klíčové proměny povahy žurnalistiky se neodehrávají ani tak po ose novinář – událost – obsah, jako spíše po ose událost – obsah – publika. Jinak řečeno rozsáhlá řada interaktivních prvků svázaných s povahou hypermédií v mnoha ohledech ruší naše „analogové“ pojetí novináře a novinářské profese a zřejmě nejvýraznějším způsobem proměňuje způsoby produkce, distribuce a čtení žurnalistických obsahů.

Komunikace všichni-všichni tak vlastně znamená, že hranice mezi novinářem, událostí, publiky a obsahem se rozplývají a zejména v analogovém světě platné hierarchické oddělení autora a čtenáře činí irelevantním. Klíčovým posunem je to, že čtenáři byla přiznána schopnost číst texty jinak, než zamýšlel autor textu. Hypertext byl v této souvislosti rozpoznán jako osvobozující, neboť autor se jeho prostřednictvím jakoby dobrovolně vzdává autorství a čtenář je jeho síťovou strukturou osvobozen od lineární narace vytvořené autorem. Hypermédiá dávají čtenářům nejen možnost číst texty „svým způsobem“ (to ostatně platí o jakémkoli textu), ale také participovat. Jejich interaktivita je totiž založena

právě na umocnění možností spolupráce, podílení se na vytváření mediálních obsahů, jejichž produkce je tak přetvářena v mnoha ohledech do podoby kolaborativních a crowdsourcingových projektů (hypermediální příběhy „nepíše“ jeden novinář, jak tomu bylo v tradiční redakci tištěných novin, nýbrž jej vytvářejí mnohočetné týmy složené z webdesignérů, fotografů, filmařů, reportérů, grafiků, sociologů a antropologů atd.). Kolaborace pak mnohdy spočívá i v tom, že autory textu nejsou pouze členové týmu novinářů, nýbrž předem neurčená skupina jedinců, která se rozhodne na vytváření daného obsahu participovat.

Hypermediální žurnalistika tak výrazně umocnila směřování žurnalistiky k tzv. občanské či participatorní žurnalistice (civic/public/participatory journalism). Byla to právě digitalizace, která v druhé polovině 90. let podnítila prudký nástup občanské žurnalistiky, přičemž vyzdvihovanou interaktivitu digitálních médií přesunula z roviny aktivního čtení do roviny aktivního vstupování do procesu produkce mediálních sdělení. O významu občanské žurnalistiky a sílícím vlivu čtenářů na obsah mediálních sdělení svědčí prudký nárůst tzv. blogosféry, resp. čtenářských nástrojů zpětné vazby, například v podobě určování kvality a hodnoty zpráv hlasováním.

Další velmi zajímavou podobou hypermediální žurnalistiky jsou tzv. web-dokumenty (označení není příliš ustálené, objevují se i alternativy jako interaktivní dokument a celá řada dalších označení převzatých z angličtiny, kupř. multi-media docs, collaborative docs, author-user docs, user-generated docs ad.). Web-dokumenty jsou výrazně interaktivní v procesu sledování a zároveň jsou mnohdy výrazně kolaborativní a crowdsourcingové. Jejich interaktivita spočívá v tom, že lineární struktura tradičního filmového dokumentu je zde rozrušena řadou hypertextových odboček, v nichž je divák nucen volit cestu, kterou bude dále pokračovat. V případě mnohých web-dokumentů je zároveň posouvána interaktivita do roviny kolaborativně a uživatelsky vytvářených obsahů. Web-dokumenty tak de facto mnohdy nemají konečnou podobu, jsou neustále produkovány v procesu čtení a interakce s doposud vytvořeným obsahem. Autoři

dokumentu již nejsou zpravidla ani tak tvůrci obsahu, ale tvůrci rozhraní pro sdílenou interakci a podněcovateli interakce mezi sociálními aktéry a samotným webdokumentem. Interaktivita tak zde neznamena jen aktivní čtení, nýbrž i mnohohlasou produkci obsahu.

Naděje a pochybnosti

Závěrem se alespoň krátce zastavme u některých nejčastěji zmiňovaných rizik digitálního obratu. Možnost participace a kolaborace je některými kritiky považována spíše za hrozbu deprofesionalizace než za výhodu demokratizace. Tato hrozba samozřejmě existuje, podíváme-li se však na stránky online zpravodajského portálu Digg či např. na projekty The Moment, The Johnny Cash Project apod., nezdá se být vždy zcela relevantní hrozbou (ostatně profesionální úroveň můžeme definovat různými kritérii a v některých případech pouhá záštita mediální instituce a systému kontroly nemusí nutně vést ke kvalitě, informační a sociální relevantnosti žurnalistiky).

Pokud se noříme do světa digitálních informací, hrozí nám více než kdy dříve riziko utonutí v informačně (a díky hypermédiím i senzuálně) přesyceném světě. Problematické tak už ani nemusí být digitální obsahy produkovat, jako spíše je distribuovat tak, aby je potenciální čtenáři či diváci vůbec našli. Na straně diváků se pak klíčovou otázkou stává právě problém, jak potřebnou informaci najít, což v digitálním světě někdy může být komplikovanější, než překonat např. cenzorský systém represivních režimů.

Rétorika osvobození a demokratizace spojovaná s participatorním a kolaborativním potenciálem hypermédií se pak musí vypořádat zejména se třemi problémy:

a) black box problém: klíčové algoritmy určující chod sociálních sítí a digitálních technologií jsou zpravidla těm, kteří užívají digitální technologii, nedostupné. Jinak řečeno, ovládáme vnějšek aparátů, vnitřní program je nám skryt;

b) problém Velkého Bratra: veškeré digitální stopy, které zanecháváme na sociálních sítích, při běžném surfování po internetu, při platbě kreditními kartami, při online nákupech nebo např. při telefonování mobilními telefony, jsou důsledně monitorovány a vyhodnocovány a nikdy si vlastně nemůžeme být jisti, že nemohou být proti nám někým využity;

c) problém digitální propasti (digital divide): jakékoli úvahy o demokratizaci prostřednictvím digitalizace dostávají zásadní ránu ve chvíli, kdy se začne hovořit o digitální propasti... mezi těmi, kdo mají přístup k digitálním technologiím, a těmi, kdo tento přístup nemají. Odhaduje se, že pouze přibližně jedna šestina světové populace má přístup k digitálním technologiím, přičemž je nutno si uvědomit, že digitální propast je rozevřená nejen mezi Severem a Jihem, ale i v rámci vyspělých společností (ostatně jednou její obdobou je nesporně i zmíněný rozdíl mezi digitálními domorodci a digitálními imigranty).

(Stať je převzata z publikace Jan Jiráček, Helena Pavličiková a kol. - Média pod lupou (Mediální výchova jako téma celoživotního vzdělávání) . Praha: Powerprint 2013. ISBN 978-80-87415-70-2)

Manfred Spitzer

Digitální demence

Manfréd Spitzer (narozen 1958) je dětský psychiatr, vysokoškolský pedagog a spisovatel. Upozornil na sebe knihou Digitální demence aneb Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum. Jako digitální demence se označují poruchy v poznávání a snížení mentálních schopností, způsobené dlouhodobou závislostí na digitálních médiích, zejména na počítačích, tabletech a chytrých mobilních telefonech. Týká se to i nadměrného sledování televize. Důsledkem závislosti na těchto technologiích jsou např. poruchy soustředění pozornosti, snížená schopnost samostatného myšlení nebo o postupná ztráta každodenních vzorců chování a schopnosti zapamatovat si některé důležité detaily používané v běžném životě.

Digitální média nás zbavují nutnosti vykonávat duševní práci. To, co jsme dřív prováděli jednoduše pomocí rozumu, nyní obstarávají počítače, smartphony, organizéry a navigace. To s sebou nese nezměrné nebezpečí, říká Spitzer. Výsledky výzkumů, které zmiňuje, jsou alarmující. Na digitálních médiích vzniká závislost. V dlouhodobém horizontu poškozují tělo a především mysl. Jakmile přestaneme vyvíjet duševní úsilí, ochabuje nám paměť. Nervové spoje odumírají, ty nové nepřežijí, protože jich není třeba. U dětí a mladistvých vinou digitálních médií dramaticky klesá schopnost učení a výsledkem jsou poruchy pozornosti a čtení, úzkost a otupělost, poruchy spánku a deprese, nadváha, sklony k násilí a úpadek společnosti. Spitzer vyjadřuje obavy, že tento vývoj vzbuzuje, a vybízí k omezení konzumního způsobu života, především u dětí, abychom zabránili digitální demenci.

Jako každý inovativní a originální autor vzbuzuje i kritiku a odpor. Na jednu z kritických výtek odpovídá hned v úvodních pasážích knihy *Digitální demence*, z níž dnes přinášíme několik podstatných pasáží.

V minulosti mi občas při různých příležitostech bývalo vyčítáno, že nemám tušení, o čem píšu. Svou fascinaci a účinky na psychiku prý dokáže posoudit jen ten, kdo je sám vášnivým hráčem násilných her. To je podle mé psychiatrické zkušenosti mylné. Alkoholik dokáže účinky alkoholu na své tělo a ducha posoudit mnohem hůř než psychiatr, který ho léčí. Nejinak je tomu také u ostatních chorobných závislostí a duševních poruch: odstup a relativně nezúčastněný pohled zvenčí jsou nezřídka nejlepšími předpoklady k tomu, abychom dokázali posoudit podstatu problému alespoň jakžtakž objektivně. Proč by tomu v případě digitálních médií mělo být jinak?

Digitální média — počítače, smartphony, herní konzole a v neposlední řadě i televize — nám mění život. V USA dnes mladiství věnují digitálním médiím více času — alespoň sedm a půl hodiny denně — než spánku. To vyplývá z reprezentativní studie, provedené na vzorku více než dvou tisíc dětí a mladistvých ve věku od osmi do osmnácti let. Jak vyplynulo z rozsáhlého průzkumu, kterého se účastnilo 43 500 školáků, v Německu stráví žák deváté třídy s médii průměrně téměř 7,5 hodiny denně.

„Asi čtvrt milionu osob mezi čtrnácti a čtyřicetiletými lety můžeme považovat za závislé na internetu, 1,4 milionu za problematické uživatele internetu.“ Tak to stojí ve výroční zprávě Mechthild Dyckmansové, pověřenkyně německé spolkové vlády pro problematiku závislostí, která byla publikovaná 22. května 2012. Zatímco spotřeba alkoholu, nikotinu, jakož i měkkých a tvrdých ilegálních drog je na ústupu, závislost na počítači a internetu dramaticky narůstá. Vláda je bezradná. Zatím jí napadlo pouze to, že zvýší tresty hostinským, kteří nechávají nezletilé hrát na výherních automatech.

Necelé čtyři týdny před uveřejněním zprávy pověřenkyně pro problematiku závislostí přednesl státní ministr kultury Bernd Neumann laudatio na jistou zabijáckou hru, jejíž výrobci obdrželi jako cenu padesát tisíc euro z peněz daňových poplatníků. Současně bylo zveřejněno, že během pouhých pěti let se ztrojnásobila herní závislost, a to především u nezaměstnaných mladých mužů. Já sám jsem pečoval o závislé na počítačových hrách a na internetu coby pacienty na Univerzitní psychiatrické klinice v Ulmu, kterou vedu. Těmto pacientům digitální média naprosto zničila život. Před pěti lety zaznamenali lékaři v Jižní Koreji, vysoce moderním industrializovaném státě, který se v oblasti informační techniky nachází na světové špičce, že u mladých dospělých se stále častěji vyskytují poruchy paměti, pozornosti a soustředění, jakož i emocionální zploštění a celková otupělost. Nazvali to syndrom digitální demence.

Demenci tradičně chápeme zejména ve smyslu stařecké ztráty pohotovosti v myšlení, sníženou schopnost orientace, zapomínavost, zkrátka nedostačivou činnost zejména rozumových center mozku. Čím je tedy **digitální demence**?

Demence je více než jen zapomnětlivost. A v případě digitální demence mi proto jde o více než jen o fakt, že se zejména mladí lidé zdají být stále zapomnětlivější, na což poprvé poukázali korejští vědci v roce 2007. Jedná se víceméně o duševní výkonnost, myšlení, schopnost kritiky, o orientaci v „houštině informační záplavy“. Pokud pokladní sčítá na kalkulačce $2 + 2$ a nevšimne si, že výsledek 400 je zaručeně nesprávný, pokud NASA pošle do háje (respektive do nekonečného vesmíru) nějaký ten satelit, protože nikdo nezaznamenal, že palce a míle nejsou totéž jako centimetry a kilometry, nebo pokud se bankéř přepočítá o rovných 55 miliard eur, to vše vposledku znamená jen to, že už nikdo nemyslí současně s technikou. Vzhledem k četnosti takových případů je zjevné, že v žádném z nich nikomu výslovně nepřeskočilo, nýbrž že se dotyčný namísto na vlastní rozum spoléhal na nějaké digitální pomocníky. Na rozdíl od toho, kdo

používá logaritmické pravítko nebo počítadlo. Ten zpravidla musí zapojit vlastní rozum, a proto nemůže dospět k naprosto nepravděpodobnému výsledku.

Publicista Nicholas Carr popisuje svou vlastní zkušenost s užíváním internetu takto: „Jako by mi síť ničila schopnost soustředění a nerušeného uvažování. Mé vědomí nyní čeká, až bude moci zaznamenávat informace přesně tak, jak jsou nabízeny na síti: v podobě rychlého proudu malých částic. Moji přátelé říkají totéž: čím více používají síť, tím namáhavěji se soustřeďují na psaní delších úseků textu.“

K nejdůležitějším poznatkům v oblasti neurobiologie patří, že mozek se používáním neustále mění. Vnímání, myšlení, prožívání, cítění a jednání — to vše zanechává v mozku takzvané paměťové stopy. Pokud byly tyto stopy ještě v osmdesátých letech minulého století považovány za něco hypotetického, dnes je dokážeme viditelně zobrazit. Dnes umíme synapse — ony plastické, neustále se měnící spoje mezi nervovými buňkami, vedoucí elektrické signály, s nimiž mozek pracuje — vyfotografovat, ba dokonce nafilmovat. Můžeme sledovat, jak se během procesu učení mění. Kromě toho lze pomocí zobrazovací techniky znázornit i rozsah a aktivitu celých oblastí mozku, takže účinky učebních procesů na neurony jsou z velké míry prokazatelné.

Když se ale mozek neustále učí (nedokáže jen jedinou věc: neučit se!), pak také čas strávený s digitálními médii zanechává své stopy. Zde můžeme sledovat také toto: náš mozek je produktem evoluce; během dlouhé doby se vyvinul tím, že se přizpůsoboval určitým životním podmínkám, k nimž digitální média rozhodně nepatřila. A právě tak jako dnes považujeme četné civilizační choroby za výsledek nepoměru mezi dřívějším způsobem života (lov a sběračství, tedy spousta pohybu, potrava bohatá na vlákninu) a moderním životním stylem (málo pohybu, potrava chudá na vlákninu), můžeme také lépe chápat negativní účinky digitálních médií na duševní procesy v evolučním i neurobiologickém

kontextu. Dokážeme zde popsat naprosto rozdílné mechanismy a procesy, které postihují kognitivní výkony, jako je pozornost, rozvoj řeči nebo inteligence, a tudíž mají přímý vztah k fungování lidské psychiky. Jak dále ukážeme na příkladech, média podstatně ovlivňují emocionální a sociálně-psychické procesy, a dokonce i eticko-morální postoje, včetně toho, jak nahlížíme sami na sebe, týká se to tedy i naší osobní identity.

Jedno z nejčastějších slov užívaných v negativním kontextu Spitzerem a také ostatními kritiky dnešního klipovitého globalizovaného a spektakularizujícího se světa, je slovo **povrchnost**. Jak Spitzer dokládá, digitální média zmenšují hloubku zpracování, a tím otevírají povrchnosti vnímání rozumových podnětů zvenčí dveře dokořán.

Čím povrchněji se nějakým věcným obsahem zabývám, tím méně synapsí se mi v mozku aktivuje, což má za následek, že se méně naučím. Toto poznání je tak důležité proto, že digitální média a internet musejí působit na učení negativně právě z tohoto důvodu. Zaprvé vedou — to se už mezitím stalo všeobecně známou skutečností — k větší povrchnosti, což lze poznat už jen z používaných jazykových pojmů: dřív se texty četly, dnes se „skimují“ (tj. povrchně přeletí očima). Dříve se do látky pronikalo, dnes se namísto toho po síti „surfuje“ (tedy klouže po obsahovém povrchu). Známý jazykovědec Noam Chomsky nedávno v jednom rozhovoru prohlásil: „V tweetu nebo internetovém příspěvku nelze říct mnoho. To nutně vede k větší povrchnosti.“

Toto není žádná šedá teorie, jak ukazují zkušenosti s digitální technikou ve školkách a školách. Pokud na dotykové interaktivní tabuli (smartboardu) rukou přetahuji slovo z bodu A do bodu B (přesouvám je tedy na jinou část monitoru), pak provádím jen to nejpovrchnější, co se slovem provést lze — povrchnější by bylo jen ještě méně pohybově náročné zmáčknutí kláves Ctrl+C a Ctrl+V nebo kliknutí myši. Přečíst slovo nebo ho dokonce přepsat, abych se jím přitom musel myšlenkově zabývat (bez jakéhokoli

klikání), by byly kroky hlubšího zpracování, jež elektronická média oslabují, nebo dokonce úplně odstraňují.

Už není třeba opisovat z tabule — každopádně to nová technika umožňuje. Navíc se její stoupenci rozplývají nad tím, že se tím získává neuvěřitelné množství času pro spontánnost a kreativitu. Opravdu? Na základě toho, co už víme o hloubce zpracování, se ještě jednou důkladněji podívejme, jaké důsledky má digitální vybavení naší třídy pro učení. Se slovem lze provádět něco, co už nemůže být povrchnější, stačí-li pouze pohnout rukou a táhnout z jednoho místa elektronické tabule na druhé. Není zapotřebí slova číst ani se jimi myšlenkově zabývat. Hloubka zpracování je tedy velmi malá. Dříve se slovo muselo pořad ještě přečíst a pak se rozhodnout, jestli je napsáno malými, nebo velkými písmeny. Přesouvání obsahu pohybem ukazováčku, který je pro každý obsah stejný, tento obsah neupevňuje. Opsání by bylo mnohem lepší, neboť při něm si žák musí slovo zapamatovat a znovu samostatně vytvořit — a to smysluplnými pohyby, tj. takovými, které z jednotlivých znaků vytvářejí význam.

Právě to, že počítač žákům šetří duševní práci jako například opisování, má na učení nutně negativní vliv. Tuto jasnou nevýhodu musejí všechny elektronické pomůcky ve vyučování nějak vyrovnat, já však nevidím, že by tak činily. Spíše přibývají další nevýhody. Často dochází k poruchám: náhle se odněkud ozve pípnutí, protože jeden z laptopů má vybitou baterii a signalizuje potřebu proudu. To není nic tak strašného, ale někdo — v případě námi sledované třídy systémový administrátor — se o to musí postarat, protože dokud se ozývá pípání, nedá se smysluplně vyučovat. I v této škole může některý z počítačů, jak jsme také zažili, „spadnout“— a pak už se nedá dělat nic. Zde přítomná učitelka zareagovala velmi profesionálně, dlouho neotálela a žákovi prostě řekla: „Už se mu nechce.“ To se týkalo práce příslušného žáka s počítačem.

Počítače zpracovávají informace, stejně jako učící se lidé. Z toho se mylně vyvozuje, že počítače jsou ideálními učebními pomůckami. Právě proto, že nám počítače usnadňují duševní práci, nehodí se laptopy a interaktivní tabule určené ke školní výuce a opěvované na veletrhu vzdělávání Didacta, k tomu, aby se zvýšila kvalita vzdělávání. Dokládají to četné studie. Učení předpokládá samostatnou duševní práci: čím více a především čím hlouběji nějaký věcný obsah duševně zpracováváme, tím lépe si jej osvojíme.

Neexistuje dostatečný důkaz pro tvrzení, že moderní informační technika výuku ve škole zlepšuje. Naopak vede k povrchnějšímu myšlení, rozptyluje pozornost a navíc má různé nežádoucí vedlejší účinky, sahající od pouhé poruchovosti až po dětskou pornografii a násilí. To vše vyplývá z toho, jak na náš mozek působí duševní práce, a z důsledků nahrazení duševní práce počítačem. Proto ve prospěch počítačů a internetu ve školách nesvědčí ani jejich účinek, ani důsledky jejich zavádění.

Kdo přesouvá duševní práci na digitální nosiče dat nebo do mraků, má kromě menšího bezprostředního vytížení mozku ještě další problém. Stav motivace ke vstřípení si nových věcných obsahů se mění. Když víme, že je něco někde uchováno, už si s tím „nelámeme hlavu“.

Už před necelými devadesáti lety osobnostní psychologové zkoumali, jak na „psychické pole“ působí „napětí“ nevyřízeného úkolu. Tehdy se ještě nic nevědělo o hipokampu a kortexu, amygdale a dopaminu, pracovní paměti a pozornosti, o procesech bottom up a top down apod. Ovšem už tenkrát uměli dobře experimentovat! A tak zjistili, že nevyřízený úkol se uchovává v paměti v průměru dvakrát lépe než vyřízený. Kdo tedy po vykonané práci stiskne na počítači tlačítko „save“, nemůže se divit, že na druhý den si toho už tolik nepamatuje. Tento efekt se přirozeně netýká jen médií. I údaje, které si napíšu na lísteček, si už nemusím ukládat do paměti!

Novější experimenty ovšem ukazují, jak výrazně se tento efekt projevuje právě při používání digitálních médií. Vedou nás k bezstarostnosti vůči vštěpování si vědomostí, protože přece můžeme vše (znovu) najít na síti. Tím se v dlouhodobém horizontu vytrácejí odborné znalosti, které ovšem nutně potřebují, pokud chci s internetem smysluplně pracovat. Dále tím redukuji své budoucí možnosti samostatné duševní práce (na síti i jinde) a využítí své vlastní paměti, neboť dospělí se učí především tím, že připojují nové informace k těm stávajícím. A konečně tímto běžným jednáním, eventuálně návykem při práci na síti ztrácím kontrolu, kterou mám sám nad sebou a nad svou vědomou duševní činností. Z dlouhodobého hlediska lze následky jen stěží přeceňovat.

V každé diskusi o vlivu digitálních technologií a z nich vycházejících médií na jejich uživatele dříve či později narazíme na slovo **anonymita**. Zpravidla je vyslovováno se vztyčeným ukazováčkem: anonymita je v internetovém světě nositelem mnoha rizik a zel.

Především lze konstatovat, že počítač a internet představují neuvěřitelně mocný nástroj anonymity. Nikde jinde se nevyskytuje více avatarů, nicků, krycích adres, falešných identit a jiných předstíraných uzlů v sociální síti. A když nikdo neví, kdo je kdo, pak se také můžeme špatně chovat a nenést za to zodpovědnost. To láká nejen houfy lidí se zločinnými úmysly, aby v síti prováděli své rejdy. Škody způsobené internetovou kriminalitou jsou vysoké: v Německu už postihují několik milionů občanů. A dokonce ani obyčejní lidé už si s morálkou nedělají velké starosti; jak dokazuje studie srovnávající reálnou osobní konverzaci a komunikaci přes e-mail nebo SMS, jakmile jsou lidé online, více lžou. Ostatně nejvíce se lže v e-mailech.

Anonymita, umožněná teprve digitálními médii, vede také k tomu, že mladiství se nechávají strhnout k takovým druhům chování, jaké by si dříve v obavách ze sociální kontroly nikdy nedovolili. Jedním z nich je mobbing na internetu, tedy opakované obtěžování, dotírání, nátlak nebo

hanobení vyvíjené vůči jisté osobě. Dříve se mluvilo o dotěrnosti, ale pro její internetovou variantu se prosadil anglický výraz cyber mobbing nebo zkratka mobbing (kyberšikana). Jelikož pachatel bývá nazýván také bully (tyran, hulvát), označuje se toto chování také jako bullying (týrání, šikanování, tyranizování). Kyberšikana míří na konkrétní osobu; ta začíná zuřit, zoufat si, cítí se bezmocná a trpí nespavostí, jakož i bolestmi hlavy a břicha. Tento fenomén existuje teprve asi deset let.

Internet je plný negativních sociálních kontaktů, sahajících od předstírání, že jste někdo jiný, přes švindlování a podvody až k závažné kriminalitě. Lže se, šikanuje, okrádá, vyvolává se agresivita, štve se a hanobí, až třísky lítají! Koho pak udivuje, že sociální sítě způsobují u mladých uživatelů především osamělost a depresi?

Nedostatek sebeovládání, osamělost a deprese jsou v naší moderní společnosti nejvýznamnějšími stresory. Způsobují odumírání nervových buněk, a dlouhodobě tak napomáhají rozvoji demence. Nahrazení ryzích mezilidských setkání digitálními Online sítěmi může u našich dětí dlouhodobě vést ke zmenšování jejich sociálního mozku. Vystává nebezpečí, že Facebook & Co. do budoucna způsobí scvrknutí celého našeho sociálního mozku. Z tohoto hlediska je nanejvýš znepokojující, že dnes využívá Facebook již asi miliarda lidí.

Velmi častý argument ve prospěch neomezeného vstupu digitálních technologií do našich životů je tvrzení, že se jedná zejména o technologii mladé generace: to ona je v ní doma, vyrůstala s ní, přizpůsobila se jí. Dokonce má pro své označení i termín: **digital native**. Do značné míry je to pravda, ale tato pravda neříká nic o tom, zda je to dobré a žádoucí.

Pojem „digital native“ nelze přeložit, neboť ani v angličtině opravdu neseď; také proto se kolem něho vedou tak kontroverzní diskuse. Jak tedy máme chápat onoho „digitálního domorodce“?

Tento termín zavedl zhruba před deseti lety americký pedagog a publicista Marc Prensky, když ho použil ve dvou článcích společně s pojmem „digital

immigrants". Označuje generaci lidí, kteří se narodili po roce 1980, a tudíž už vyrůstali s počítači a internetem coby samozřejmou součástí svého prostředí (jako byla dříve voda a elektřina, později televize). V roce 2010 dospěla tato generace do věku mezi dvaceti a třiceti lety. Proto se také mluví o „milenials“ (tisíciletících) nebo — v narážce na generaci X lidí narozených mezi lety 1965 a 1980 — také o generaci Y (narození po roce 1980).

Pojem digital native je odvozen z označení native speaker (rodilý mluvčí) a označuje fakt, že mateřský jazyk se učíme a také zvládáme jinak než jazyk cizí. Člověk v mateřském jazyce myslí a sní a přebírá jej včetně jeho světonázoru bez jakékoli kritiky; jsme součástí příslušné kultury a — i to k tomu patří — příslušného akcentu (při řeči a přirozeně i při myšlení) se nikdy nezbavíme. Jelikož každý člověk vyrůstá v nějakém jazykovém kolektivu, má také svůj mateřský jazyk. Analogicky se o digital native usuzuje: digitální domorodec má svůj domov v digitálním světě moderní informační techniky. „Existence prostředí se všudypřítomnými digitálními a internetem propojenými technologiemi v kombinaci s aktivním využíváním těchto nových technologií vede k ostrému zlomu mezi generacemi,“ popisuje vědec Chris Jones základní ideu pojmu digital native.

Abychom si dokázali představit, co to v praxi znamená, budeme citovat z článku nazvaného Understanding the Digital Natives z roku 2008, kde najdeme následující fakta:

Typický jednadvacetiletý člověk v průměru za svůj život:

- odeslal, respektive přijal 250 000 e-mailů nebo textových zpráv (sms);*
- strávil 10 000 hodin s mobilem;*
- hrál 5 000 hodin videohry;*
- strávil 3 500 hodin na sociálních sítích (např. Facebook).*

Typický digitální domorodec je buď trvale, nebo alespoň většinou Online; permanentně je ve spojení s přáteli a příbuznými prostřednictvím e-mailu,

textových zpráv, jakož i přes sociální sítě, několik hodin denně poslouchá hudbu a dělá to i tehdy, když například večer sedí u televize nebo hraje videohru. Nechává se budít mobilem, ráno jako první věc kontroluje doručené zprávy, celý den zůstává online, v jedenáct v noci odesílá poslední esemesku a nechává se uspávat hudbou z iPodu nebo mobilu.

Co pro lidi tento způsob života dlouhodobě znamená? Je tato digitální revoluce, jak se to taky občas nazývá, požehnáním, nebo prokletím? Vezmeme-li si na pomoc výzkum mozku a zvláště poznatky ohledně neuroplasticity a vývoje mozku, jak byly představeny v předchozích kapitolách, můžeme s jistotou říct toto: život, jež člověk prožívá coby digital native, nemůže mít s naprostou jistotou jedno jediné: absenci následků.

Mnohonásobně vychvalované digitální schopnosti mladé generace se při bližším ohledání rozplynou v dým. To se týká především jejich domněle lepšího zacházení s informacemi. Kdo hodlá získat informaci o skutečném stavu věcí, projde tím, čemu se už přibližně sto padesát let říká hermeneutický kruh. Poznává celek na základě jednotlivých částí a jednotlivosti ve vztahu k celku; kráčí za indicií z dobrého pramene, a když to dál nejde, vrací se k dobrému prameni, neboť ten obsahuje spoustu indicií. Dosáhnout nového věcného obsahu tedy nelze jinak než tímto kruhovým (nebo — jak tvrdí optimisté mezi hermeneutiky — vzhůru směřujícím spirálovitým) postupem. Digital natives tímto hermeneutickým kruhem poznání neprocházejí: chvíli náhodně klikají a k dobrému prameni se nikdy nevracejí; hledají horizontálně (rozuměj povrchně), nikoli vertikálně (nejdou do hloubky).

Osvojování si skutečných vědomostí se neděje surfováním ani skimováním, nýbrž aktivním vyrovnáváním se, duševním přebíráním ze všech stran, opakovaným propracováváním, vytvářením infrastruktur, analyzováním a novým syntetizováním obsahů. To je něco naprosto jiného než přenášení bitů a bytů z jednoho úložného média na druhé. Viděli

jsme, že ukládání věcných obsahů v mozku závisí na hloubce zpracování. Skimování a surfování jsou oproti tomu povrchní procesy. Není divu, když pak ve skutečnosti nerozumíte ničemu a v hlavě vám nic neulpí!

Velmi typickým jevem dneška je tzv. **multitasking**, tedy návyk zejména mladých lidí věnovat se několika různým činnostem, zejména ve spojení s mediální technikou, zároveň. Tento jev samozřejmě nemůže být bez následků na psychiku a obecně rozumové schopnosti multitaskerů.

Podle jedné americké studie přeruší moderní člověk práci v průměru každých jedenáct minut. Telefon zvoní, zatímco v tašce ještě svíráte mobil; vyzváněcí tón oznamuje krátké textové zprávy a e-maily, a ať už zrovna pracujeme na čemkoli, samozřejmě na ně hned odpovídáme. Náš život v „digitálním věku“ se vyznačuje především tím, že ustavičně děláme spoustu věcí najednou: vyhledáváme informace na počítači, posloucháme hudbu, píšeme na mobilu textové zprávy a při tom všem vlastně právě čteme nějaký článek v novinách. V místnosti běží televize a do toho zazvoní telefon s pevným připojením.

Pro současné vyřizování mnoha (latinsky multi) úkolů (anglicky: task) se prosadil novotvar multitasking rovněž jako sloveso: multitaskuji, multitaskuješ, multitaskuje atd. Současné vykonávání různých činností není specifické jen pro digitální média a mnohdy se rozvíjí do bizarních podob: „Při sexu si ráda čtu nějakou knihu a telefonuji. Tak se dá naráz vyřídit spousta věcí,“ popsala v roce 2005 svůj všední den americká herečka Jennifer Conellyová.

Vposledku však jde výhradně o mediální multitasking. Pro čtenáře, kteří si pod tím stále ještě nedovedou představit nic přesnějšího, bych chtěl tento fenomén popsat na několika příkladech, vybraných z jedné americké studie ohledně mediálního chování mladistvých. Tam jeden sedmnáctiletý chlapec popisuje svůj všední den takto: „Každou vteřinu, kterou strávím online, multitaskuji. Právě teď se dívám na televizi, kontroluji si e-maily, každé dvě minuty čtu zprávy, vypaluji hudbu na CD a píši tuto zprávu.“

Jiná sedmnáctiletá dívka dodává: „Nudím se, když všechno neprobíhá současně, protože pak pořád vznikají nějaké pauzy. Člověk musí čekat, než se mu načte webová stránka nebo než v televizi skončí reklama.“

Matka jednoho patnáctiletého chlapce líčí domácí přípravu svého syna na písemku: „Učebnice ležely zavřené v tašce, zato měl celou dobu na psacím stole otevřený laptop. Na obrazovce nějaký dokument do dějepisu, angličtiny nebo fyziky, ale pod tím skryté stránky Facebooku a iTunes. Přitom ve sluchátkách poslouchal nějaký podcast a občas, jen aby svou pozornost rozptýlil ještě víc, si přehrál nějaké video z YouTube.“

Jsme díky multitaskingu chytřejší? Jak se na nás toto zacházení s více médii zároveň projevuje? Činí nás multimediální prostředí inteligentnějšími, chytřejšími? Během posledních deseti let byla jednoznačně prokázána flexibilita našeho mozku: je to biologický hardware, který se stále přizpůsobuje momentálnímu softwaru — rozuměj: naší životní zkušenosti. Není tedy lhostejné, co zažíváme, neboť každá duševní aktivita zanechává v mozku stopy, které ovlivňují jeho budoucí fungování.

Multitasking těsně souvisí s tím, co dnes v psychologii a kognitivní neurovědě označujeme pojmem kognitivní kontrola. Už v raném dětství se učíme kontrolovat své myšlenky, což například znamená, že potlačujeme irelevantní věci a soustředíme se na konkrétní úkoly. Jedná se tedy o schopnost, jež je lidskému mozku dána a současně je naučená. Každý jedinec jí disponuje více či méně. Pro názornost to můžeme porovnat s naší schopností řeči. Řečová centra jsou nám rovněž geneticky dána, ale aby mohla začít fungovat, potřebují obdržet řečový input. I to se podaří více či méně, což mezi lidmi vede k rozdílnostem ve zvládnání jazyka v mluvené či psané formě.

Pokud je tedy kognitivní kontrola naučená a pokud se způsob, jak své myšlenky kontrolujeme, ponořením do multimediálního světa mění, pak by multitasking měl mít vliv na schopnost kontroly myšlenek. Tento vliv by

mohl být pozitivní: člověk roste svými úkoly a kontrola je o to obtížnější, čím více toho má ke kontrolování. Mohl by ale také být negativní, neboť když neustále děláme spoustu věcí najednou, může to vést k povrchnějšímu zpracování mnohočetného a ustavičně proměnlivého inputu. Je tedy možné, že dlouhodobým intenzivním multitaskingem svou pozornost trénujeme; anebo že jím — právě naopak — stále více narušujeme pozornost. Oba efekty by se také mohly navzájem rušit, takže multitasking by pak neměl žádný účinek. Jak je tomu ve skutečnosti?

Lidé, kteří často současně užívají více médií, vykazují problémy s ovládním své psychiky. Při všech duševních schopnostech, které při multitaskingu potřebujeme, dopadají multitaskerři výrazně hůř než nemultitaskerři. Dokonce i při střídání úloh, což je přece u multitaskerů standard, jsou výrazně pomalejší než nemultitaskerři. Na základě experimentů ovšem nelze zodpovědět otázku, co tyto rozdíly způsobuje. Jedná se o selekční efekt (kdo je vysoký, ten spíše hraje basketbal), přijímají tedy lidé určitého typu co možná nejvíce informací najednou a nechávají se jimi rádi rozptylovat? V takovém případě by se vědomě či nevědomky smířili se sníženým výkonem, aby si svůj kognitivní styl, jakkoli je neefektivní, užili. Nebo se jedná o tréninkový efekt, tedy že chronický masivní multitasking vede ke změně kognitivního stylu? To by znamenalo, že naměřené efekty jsou naučené. Poněvadž jiné studie už ukázaly, že procesy pozornosti se učením mohou měnit a že chronické intenzivní užívání médií může vést k poruchám pozornosti, je podle mě tohle vysvětlení pravděpodobnější. V tomto případě si multitaskerři aktivně trénují povrchnost a neefektivnost. Názor, že člověk může klidně přeskakovat z jednou úkolu na druhý a že je to užitečné pro efektivní zpracování informací, se každopádně ukázal být sebeklamem. Tak jako vždycky: multitasking není nic, k čemu bychom měli příští generaci povzbuzovat nebo k čemu bychom ji měli dokonce vést.

(Manfred Spitzer – Digitální demence. Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum. Přeložil František Ryčl. Brno: Host 2014. ISBN 978-80-7294-872-7)

René Huygh

Řeč obrazů

Snad všichni současní psychologové, sociologové a médiologové se shodnou na tom, že dnešní svět (a jeho mediální obraz, a tedy i forma a podoba jeho chápání jednotlivcem i celými společnostmi či společenstvími) se závratně rychle vizualizuje. Že je na pořadu dne útek od slova k obrazu. Že vizualita daleko předčí v kvantitě veřejného sdělování jazykovou, řečovou, vyprávěcí komunikaci. Že obraz je působivější a hlavně rychleji navozuje divákovu emoci, než dlouhá analytická práce mozku, který si mluvené či psané slovo musí nejprve náležitě dekodovat. Že naopak dochází k tomu, že vizualizace obrazu světa vede k jeho zjednodušování, zplošťování, trivializaci, o tom asi netřeba přesvědčovat. Prostě a s jen nevelkou nadsázkou řečeno: Vančura se nám před očima mění v sérii smajlíků.

I pro to všechno věnujeme dnešní knižní zastávku u časů minulých, kdy byla dnešní realita (jak z textu uvidíte) teprve temnou, ale již pociťovanou budoucností. Časů, kdy obraz neznamenal jen dramatické zpravodajství bulvárních televizí, ale (mnohdy věčné) dílo umělcovy duše. S naším dnešním autorem René Huyghem se zamyslíme nad tématem, které v jeho epoše nebylo ještě úplně běžné, a to je psychologická analýza umělecké práce, tvorby obrazů a vizuálních děl.

René Huyghe (1906-1997) studoval filosofii a estetiku na Sorbonně a dějiny umění na École de Louvre. V Louvru pak také dlouho působil jako odborný pracovník. K jeho nejvýznamnějším dílům se řadí monografie Vermeera (1981) či Van Gogha (1991), ale také studie Umění nové doby (1974) či kniha Řeč obrazů ve světle psychologie umění (1973), z níž pocházejí i dnešní ukázky. Úvodem je ale dobré přetisknout průvodní text vydavatele, který knihu, autora a jeho přístup velmi dobře charakterizuje:

„Tato syntetická práce francouzského uměnovědce René Huyghe se řadí k oněm teoretickým dílům, která jsou nejen moudrá a poučná, ale i krásně napsaná. Učí nás vidět v obraze víc než jen námět a způsob podání. Krok za krokem proniká Huyghe k osobnosti tvůrce, k jeho názoru na svět, k myšlenkám i citům, jež daly svébytnou podobu vytvořenému dílu. Citlivou interpretaci vybraných obrazů umožnila autorovi především psychologie, obor, který naše estetika zanedbává, nebo uplatňuje jen velmi obecně. Na Huyghově výkladu vidíme, jak právě psychologický přístup, spojený s rozsáhlými vědomostmi historickými a filosofickými, dovoluje postihnout do obdivuhodných nuancí charakteristické a neopakovatelné znaky jednotlivých uměleckých projevů. Na rozdíl od jednostranných formálních rozborů, převládajících ve starší uměnovědě, klade René Huyghe důraz více na obsahové, ideové složky umění. Svým dialektickým myšlením, znaleckou zasvěceností i strhujícím způsobem podání si dovedl získat četné obdivovatele i mimo svou vlast. To proto, že nepřináší jen soubor poznatků, ale podněcuje čtenáře k vlastním úvahám a vede je k hlubšímu pohledu na umění, je z těch, kteří nás zaujmou hned prvními větami a udrží naší pozornost až do konce.“

O ÚLOZE OBRAZU

Za všech dob se člověk zajímal o umění. To je pravidlo, které nemá výjimky, ale je třeba dodat, že tento zájem nebyl nikdy tak vášnivý jako dnes; obzvláště pokud jde o malířství, ať staré, či moderní, proměnil se u našich současníků v jakousi posedlost.

Přestože se v popředí současné scény pohybují intelektuálové, nejsme už lidmi myšlení, lidmi, pro jejichž vnitřní život by byly rozhodující texty. Necháváme se vést a ovládat smyslovými dojmy; moderní život na nás útočí prostřednictvím našich smyslů, očí a uší. Automobilista jede příliš rychle, než aby mohl číst nápisy; řídí se červenými a zelenými světly. Spěchající, davem unášený chodec může jen letmo pohlédnout na

výkladní skříň, zachytit příkaz plakátu. Člověk, jenž sedí nečinně v křesle, otočí knoflíkem v naději, že se uvolní, a ticho v jeho pokojí prolomí bouře zvuků z rozhlasového přijímače nebo před ním vyvstanou v polotmě roztřesené preludy televize — neholduje-li ovšem někde v temném sále optickým a akustickým konvulzím filmu. Lidé jsou posedlí neovladatelnou touhou po sluchových a zrakových zážitcích. Jejím důsledkem je triumf obrazů. Dorážejí na člověka v reklamě, kde je jejich posláním upoutat a pak usměrnit pozornost. Jinde přejímají úlohu vyhrazenou až dotud četbě, to jest poskytují potravu našemu duševnímu životu. Ale místo co by podněcovaly myšlení k činnosti, snaží se je znásilnit a jakoby neodvolatelně se do něho promítnout, aniž ponechávají čas rozumové kontrole, aby vztyčila hráz, nebo alespoň napjala síť. Lucien Febvre nazval před časem moderní dobu, datující se od renesance, „kulturou knihy“. Toto označení je překonané a pro období od počátku 20. století bude podle mého názoru nutno je nahradit označením „kultura obrazu“.

Tato záliba, mánie a někdy otročení obrazu přivodily dnešní triumf výtvarného umění: neboť i ono hovoří ke zraku, a zrak, lačný stále nové a nové potravě, objevil kouzla malby. Na to, co vychutnávala jen elita vzdělaných milovníků umění, se vrhají dnes davy obecnstva. Mnohonásobně vzrostl počet muzeí a výstav, zvoucích k obdivu význačných děl; tak jako byla v moderní ekonomii vynalezena bankovka, aby nahradila příliš vzácné zlato, šíří se barevné reprodukce, jež se vyvinuly z knižní nebo časopisecké ilustrace v zarámovaná faksimile a zastupují na stěnách škol, továren i bytů nenahraditelnou přítomnost malíře.

*Odráží-li se v oblibě malířství u širokých vrstev i u vzdělanců současná posedlost po zrakových dojmech, spatřujeme-li v ní důsledek této tendence, pak je zároveň i její kompenzací a jejím korektivem. Profesor Daniel Boorstin z chicagské university vydal nedávno knihu s názvem *Obraz*, v níž charakterizoval tuto mánií termínem „společenská rakovina“. Všudyprítomnost obrazu, pojímaného jako nástroj informace, podporuje*

sklon moderního Člověka k pasivitě; i když vyloučíme obrazy, jež se člověk pokusil promítnout na filmové plátno ve sledu příliš rychlém, než abychom je zaznamenali, ale přesto ne tak rychlém, aby se nám nevtiskly s nezdolnou naléhavostí do podvědomí, můžeme říci, že takovýto ustavičný útok na zrak vede nakonec u diváka k netečnosti. Není schopen uvažovat ani aktivně vnímat, pouze registruje, a upadá tak do stavu jakési zakuklené hypnózy. Reflexe je eliminována a na její místo se vtírá reflex se svým automatismem; je jen podmíněn na vyšší úrovni než reflex, který vyvolal svým základním pokusem Pavlov. Dalo by se říci, že obraz, tak jak se dnes uplatňuje, rozšiřuje postupně na oblast psychiky proslulá pravidla, jež vytyčil Taylor pro pracovní výkon, když jej přizpůsoboval zákonům stroje. Toto trojčlenné pravidlo znělo: „Totožnost, opakování, rychlost.“ Budeme mít možnost si ověřit, že reklama, televize a film se těmito zásadami řídí a aplikují je na způsob, jímž využívají obrazu, když chtějí s jeho pomocí vnutit lidem určitou orientaci. Na jejich přísném dodržování je založena především veškerá účinnost reklamy, cílící nepokrytě k mentální diktatuře.

Francouzský odborný časopis Télérama přišel na nápad interviewovat jednoho televizního fanouška, osmnáctiletého mladíka jménem Gérard. Tento divák, jenž sledoval od svých deseti let všechny pořady, byl nakonec vpravdě intoxikován; sám přiznával: „Jsem jako alkoholik, potřebuju svou pravidelnou dávku obrazů, tři čtyři hodiny denně. Nekupuju si žádné knihy... Všechno mi to nahradila televize,“ a dodával: „Nahradila mi to pohodlím, křeslem, skleničkou,“ čímž zdůraznil vysoce neaktivní charakter své vnímavosti. A končil doznáním, hrozným obzvláště z úst mladého člověka, člověka ve věku, kdy je třeba přistupovat k životu s nadšením a uplatňovat v něm vlastní schopnosti: „Televize mě chrání před nudou; je to prostředek, jak zabít čas... Nic v životě mě nezajímá. U televizoru zapomenu, že nemám cíl.“

Nelze tu než konstatovat, že takové soustavné pěstování pasivity jako důsledek nadužívání toho, co by se dalo nazvat autoritativním obrazem,

mocně přispělo k ochromení osobní pružnosti této bytosti, napříště nezpůsobilé plnit své společenské poslání — pokud toto poslání nemá být redukováno na úlohu anonymní jednotky v řízené mase. A právě zde působí umění, užívající téhož základního prostředku, tj. obrazu, jako zázračný protijed. Neboť obraz je v něm současně znakem a stimulem svobody. Je jejím znakem, poněvadž dokládá umělcovu schopnost vytvářet novou vizi, která místo co by svět proměňovala ve stereotyp, a tím ho ochuzovala, dává mu naopak zvláštní bohatost a rozmanitost, přesahující očekávání běžného diváka. A současně je stimulem svobody, poněvadž působí na diváka opačně než reklama, televize a film, které umrtvují soudnost a nutí pozornost trpně se podřizovat.

Obraz v umění je šok, šok burcující vědomí, a vyžaduje zostřenou pozornost od každého, kdo ho chce pochopit, ocenit a posoudit. Jeho obsah sdílí divák jen tehdy, podaří-li se mu aktivizovat do krajní míry svou senzibilitu. K takovéto konverzi může samozřejmě dojít i ve filmu a v televizi, ovšem právě jen v případě - a to je nutno zdůraznit — že jde skutečně o umění. Navíc se výtvarné dílo, poněvadž je nehybné a kdykoli k dispozici, podřizuje rytmu pozorování závisajícímu na divákovi a lze se do něho pohroužit na libovolně dlouhou dobu. Jakkoli je divák pohnut, zůstává tak cele svým pánem.

Obraz v umění nejenom nepodporuje pasivní přijímání, ale naopak člověka nutí, vybičovává k tomu, aby si ostřeji uvědomil, co vše je v jeho moci. A zde mám na mysli právě tak jeho moc nad vnějším světem, jako nad světem vnitřním. Umění rozšiřuje člověkovu nadvládu nad přírodou i nad sebou samým.

A především nadvládu nad vnějším světem. Dojímá nás představa, že prvním neumělým pokusem pravěkého umění, stejně jako umění přírodních národů, je stopa po lidské ruce pokryté barvou a přitisknuté na skalní stěnu anebo obtažené barevnou linkou. Velký badatel na poli prehistorie abbé Breuil upozornil, že týmž pudem je ještě dnes vedeno

dítě, když podobným způsobem kreslí na zeď nebo když se vrhá do sněhu, aby v něm zanechalo otisk svého těla. Tak jako majitele dobytka odpradávná kreslí na každý kus štětcem nebo vypalují žhavým železem svou značku, projevil Člověk viditelným znamením — přisvojením si hmoty, s níž se potýkal — svou touhu ovládnout svět.

Proto také bylo výtvarné umění ve své rané fázi úzce spjato s magií. Ať už se zaměřovalo výlučně jen na ni, anebo mělo i jiné cíle, jak se o tom dnes diskutuje, zůstává tato jeho úloha nesporným faktem. Kromě toho ji zaznamenal Frobenius i u afrických kmenů, mezi kterými žil. Tentokrát už nejde jen o promítání obrazu vlastní ruky do fyzické skutečnosti; umění se snaží tuto skutečnost reprodukovat v podobě obrazu, vytvořit jejího „dvojníka“, dvojníka živých bytostí i věcí, a toho „ovládnout“. Tento dvojník, jak v to dosud věří kouzelnictví, byl považován za solidárního se svým modelem. Sdílel s ním povinně jeho osud; socha, kterou před bohem vztyčovali sochaři prvních historických kultur, v Egyptě nebo v Mezopotámii, nahrazovala člověka, jehož představovala; zajišťovala tak nepřetržitou modlitbu, adoraci, jakou nedovoloval trvale udržovat život — ani smrt.

Jen stupeň dělí tyto projevy od úrovně, jíž dosáhlo umění v moderní době. Malíř, schopný napodobit štětcem vnější vzhled osob nebo krajin, se cítil být „pánem a vládcem přírody“, jak se vyjádřil Descartes, a tato formule se stala Člověku jakýmsi pravidlem. Malířský realismus hrál tehdy stejně vzrušující úlohu jako objevování světa na cestách výzkumníků nebo objevování jeho mechanismů a tajemství, o něž se zasloužili vědci. Možná, že právě obrovské pokroky vědy, dovolující člověku stále více si podrobovat hmotu a s ní i život, přispěly — alespoň stejným dílem jako vynález fotografie — k tomu, že realismus ztratil ono téměř magické kouzlo, jímž byl tak dlouho obestřen.

Neboť prostřednictvím obrazu viditelné skutečnosti, který umělec zachycoval a který dovedli impresionisté k jeho krajní hranici (obohatili jej

o nejnehmotnější a nejprchavější aspekty světla), se umělec stává dvojnásobným vlastníkem světa, vzpírajícího se jeho nadvládě. Nejenže má v obraze jako v nějakém ustalujícím zrcadle zajištěn duplikát vnější podoby věcí, inherentní a zjevné části reality, ale vítězí s jeho pomocí nad největší silou, jejímuž útoku a náporu je vystaven a jež ho vede neodvratně k zániku; touto silou je čas. Člověk dobře ví, že mu všechno uniká, nejen hmotné statky, o nichž věřil, že je s to si jejich vlastnictví zabezpečit, ale i dojmy, radosti a okouzlení, v nichž doufal najít sám sebe a jež zacházejí, sotva se zrodily; a tu se díky umění cítí člověk konečně vítězem, cítí, že má moc znehybňovat a uchovávat nejenom to, co viděl kolem sebe, ale i to, co zažil v sobě. Umění mu dovoluje — jemu i jeho následovníkům -- zmocnit se provždy části světa, jež se mu nabízí, a nerozlučně ji spojit s myšlenkami, city a vášněmi, které v něm tento dar anebo tento zisk probudil a které mu daly jeho jedinou pravou hodnotu.

Moderní umění uzavřelo v této jímce, vetknuté do staletého plynutí, to nejneuchopitelnější — nejasné sny, tlumená žvatlání na prahu vědomí, a v jedné z nejmodernějších forem moderního umění, v tzv. akční malbě, dokonce i nervový impuls, bezprostředně přenášený na plátno tahem štětce. Ve všech těchto formách, figurativních anebo nefigurativních, čelí umění diktátem trvalosti zběsilému prchání času, zatímco film a televize jako by toto víření ještě stupňovaly svými zkratkami a rychlými proměnami obrazů. I tady stvrzuje umění sílu člověka tváří v tvář světu; staví lidský zákon proti zákonu vesmírnému; vrací Člověku důvěru, otřesenou skutečným životem, a to v současné době až k panice.

Umění staví právě zobrazováním hráz mechanizaci jevového světa i překotnosti jeho běhu, zaviněným prostředky moderního života; pohybující se na téže půdě, snaží se kompenzovat tyto důsledky, které působí zhoubně na současnou psychiku.

Je však nutno zdůraznit, že vkládá-li umění dnešnímu Člověku do ruky zbraň, aby se bránil proti nejbezprostřednějším hrozbám, plní odevždy

také funkci vyrovnávající a bude ji plnit tak dlouho, dokud bude existovat. Tato funkce je méně zjevná, jde-li o vnitřně silné jedince, ale stává se velmi výraznou, najde-li uplatnění u lidí neklidných, neodolných nebo narušených.

V umělecké tvorbě se spontánně exteriorizuje celková senzibilita (aniž se tím objasňuje, jak by to vyžadovala čistě intelektuální práce), a vnitřní konflikty nebo otřesy prožívané v dramatickém stavu se tak především proměňují v pouhou podívanou. To platí zvláště o umělci; ale už několik let si toho je vědoma i psychiatrie, takže se dnes pacienti v průběhu léčby vybízejí k uměleckému projevu, zvláště vizuálnímu; exteriorizace se tak pro ně stává konkrétnější, téměř hmatatelnou. Tento účinek tušil už kdysi Aristoteles, když hovořil o katarzi umění, tj. o jeho schopnosti vypudit, vyvrhnout jaksí ze sebe to, co znepokojuje a rozvrací duši. Tehdy je člověk osvobozen, přestane tím být posedlý; od posedlosti se oprostí v té míře, v jaké se ocitne tváří v tvář tomu, co v sobě nosil a co ho vnitřně stravovalo.

Tento blahodárny vliv však pociťuje i divák; neboť pokud ho umělecké dílo rozechvívá, tedy pokud se v něm poznává nebo se v něm naučí poznávat sám sebe, vidí, že konečně zapudil svou samotu, v níž se mu stávala sebemenší tíha neúnosnou. Nyní už s někým sdílí svá pohnutí, někdy nejasná, která jsou pro něj znamením toho druhého; věří, že v nich proniká umělcovo tajemství, a současně v nich objevuje tajemství vlastní.

Dovolte mi odvolat se tu na osobní zkušenost: když jsem měl v televizi francouzské Kanady cyklus přednášek o umění, o jeho povaze a jeho metodách, umožnili mi seznámit se s reakcemi mladých posluchačů-diváků léčených v psychoterapeutickém středisku pro poruchy mladistvých. Jeden třináctiletý školák, kterého přednášky podnítily k tomu, že začal sám kreslit, se svěřoval: „Přišel jsem na to, jak se na sebe dívat. V tomhle se vidím. Podívejte se na ty čáry, co jsem nakreslil: vrhl jsem své já na papír a od toho večera je mi lehčeji.“ A takto se

analyzovala jedna čtrnáctiletá studentka: „Už se nebudu cítit sama: pokusím se lépe dívat na krásy přírody..., pokusím se dělat čáry, které by byly výrazem mého já.“ Zjevení uměleckého díla je tak současně úlevou, poněvadž zahání samotu lidského já, do níž se mladý člověk uzavíral jako do svého vlastního vězení, a naznačuje možnost, jak toto já ovládnout tím, že se převede na vnější znaky, nadále neodvislé a oddělené od proudu vnitřního života.

Ovládnout — tohoto výrazu už jsme užili, když jsme hovořili o vědomí moci, kterou získává člověk prostřednictvím umění nad viditelnou přírodou. Teď se vztahuje naopak na neviditelný svět skutečnosti, kterou prožívá člověk v sobě. A to v plném smyslu! Neboť pro umění by bylo málo odrážet naše já jako tvář, jež se spatřila v zrcadle a uvědomila si tak s uspokojením sama sebe. Umění tento obraz přetváří; naplňuje ho nevyhnutelně řádem, který Člověk s bolestí hledal v životě a který v něm nenalézal. Neboť dílo je hotové teprve v okamžiku (a k tomu se ještě vrátíme), kdy jsou prvky, jež tvoří jeho hmotnou podstatu, ať už je vytěžil umělec z přírody, anebo z duše, povýšeny na jednotu; teprve pak se stává izolovanou, svébytnou a soběstačnou organizací. Právě proto je jednou ze základních složek umělecké tvorby — složkou podmiňující samu existenci díla a činící z něho pevně zbudovaný organismus — kompozice. Ať je dána vyvážeností linií, tvarů, barev, valérů, jednotnou vůdčí myšlenkou, anebo jednotnou oživující senzibilitou, pokaždé ovládne onu hemživou, neuspořádanou různost, ze které umělec vyšel. Ať byla tato různost na počátku sebezmatenejší, dopíná se náhle k řádu — k řádu, jakým se vyznačuje pevně zbudované, dokončené dílo. Při této proměně celého komplexu počátečních dat — jakkoli byla křečovitá a nepružná — v jeden výrazový celek, dostávají i velmi negativní, velmi destruktivní prvky pozitivní charakter: van Gogh se jako člověk zabíjí, ve svém díle se však stává mohutným, nehasitelným zdrojem světla; oheň, který ho strávil, září najednou jako slunce, a ať se zmítal v sebeprudších výbuších,

osvětluje a zahřívá od té doby lidstvo. Zázračná proměna, jaká je možná jen v umění!

Odvolajme se tu ještě jednou na svědectví studentů prodávajících nějaký vnitřní otřes, o nichž jsme mluvili před chvílí. Jeden z nich, devatenáctiletý posluchač filosofie, aplikoval tuto analýzu umělecké tvorby na svůj vlastní případ a zapsal si: „jsem v krizi... cítím uvnitř sílu, která mě rozvrací. Chci klid. Nutí mě to obracet se do sebe, hledat pravdu, komponovat a dodržovat řád.“ Především na „pevnou kompozici, na stavbu“ poukazovala též osmadvacetiletá vdaná žena, když se jí lékař zeptal, co jí zaujalo na Veronesově obraze, který ji přiměl prostudovat. Na závěr dodala: „Když budu trpělivá, dostanu se ze svého já.“ Duše zde tuší pro sebe východisko nejen v možnosti se exteriorizovat, ale i v možnosti dospět ve vlastním výraze k organizujícímu uspořádání.

A tak umělecké dílo, vstřebávající a přetvářející lidská pohnutí, poskytne dříve nebo později tomu či onomu nevyhnutelně rezonanci, harmonii, kterou hledal: velitelsky a ve vší jasnosti mu ukáže vyřešenou rovnici v podobě konečné realizace.

Vnitřní rovnováha, k níž dílo dopomáhá, přesahuje však' pouhou oblast já, oblast individuální osobnosti. Umělecké dílo řeší problém mnohem širší, quasi metafyzický, znepokojující v nitru každou lidskou bytost: narozením se ocitáme tvář v tvář tajemné dualitě, kterou musíme žít simultánně. Na jedné straně je zde to, co víme sami o sobě, o vlastním cítění a svém bytí díky tomu, že si sami sebe uvědomujeme, což je podstatou našeho já. Na druhé straně na nás však doléhá jiná skutečnost, jejímiž prostředníky jsou naše tělo a smyslové pocity. Má-li dítě žít, musí se učit od prvního výkřiku smiřovat tyto dva rozporné světy, které filosofové nazvali já a ne-já. Všechny touhy, radosti i bolesti jsou epizodami tohoto zápasu, v němž nesmí pod trestem prohry či smrti žádný z obou protivníků zvítězit.

Co jiného nám nabízí umělecké dílo, ne-li jakousi novou skutečnost, která se liší od obou předchozích, a přesto je obráží, přesto je výrazem obou —

zkrátka odlišnou třetí skutečnost, zbudovanou podle vlastních zákonů, ve které však rozpoznáváme (o to zřetelněji, je-li figurativní) nerozlučně spjaty a propleteny prvky obojího druhu: to, co vnímáme z vnějšího světa a jeho jevů, ale i to, co cítíme, co zakoušejí naše nervy, naše srdce, náš duch. O tomto aspektu umění budeme ještě hovořit podrobněji. Prozatím si zapamatujme, že zásluhou umění mizí rozpor a dialektika mezi vnějším a vnitřním světem. Jakoby zázrakem nám zjevuje v jediném obraze obě skutečnosti, jež se o nás svářejí. Před našima očima se tedy nenaplnuje jen možnost rovnováhy všeho, co tvoří naši živou substanci; jde o jinou, širší rovnováhu, která zahrnuje současně bytost, jíž jsme, i vše, čím tato bytost není, ale co může poznat.

Umělecké dílo nám však díky své zvláštní výmluvnosti nabízí ještě víc; nevykazuje jen rovnováhu. Jakou hodnotu by měla rovnováha dosažená za cenu nějaké neměnné, nehybné formule? Umělecké dílo, které je samozřejmě vždy určitou rovnováhou, i když čerpá inspiraci z nerovnováhy, je současně znakem jakési hnací síly, jež dává smysl životu. Neboť jejím prostřednictvím se umělec, stejně jako na nižším stupni divák, snaží přetvářet jak to, co vidí, tak i to, co pociťuje v sobě: vše, čeho se zmocňuje, zbavuje přirozené funkce, aby tomu dal — jak je známo už od dob Kantových - účel o sobě: v nejširším smyslu a z nejrůznějších a nejprotikladnějších hledisek je tímto účelem nevyhnutelně krása. Když se umění zmocní úzkosti, ošklivosti nebo i hrůzy, je to zas jen proto, aby ukázalo, že i ony mají svou krásu. Ať se obrátí umění k čemukoliv, od okamžiku, kdy to uchopí, postupuje dál a výš směrem, jenž ať je jakýkoli, musí bezpodmínečně znamenat pokrok. Vše, co si umění přisvojuje, je přetvářeno a zdokonalováno, což opodstatňuje souhlas těch, jimž se dílo předkládá.

Může být někdo tak slepý a nevidět v uměleckém díle cílevědomé základní úsilí, jež si razí cestu za každou cenu, třeba i ranami sekýrou? Může v něm někdo nevidět posedlost a puzení, z něhož čerpá život sílu i víru, ať se pro ně vytyčují jakékoli individuální anebo dobové definice?

Jako náměsíčník pohybuje se Člověk vpřed po napjatém laně své existence a tvrdá zkušenost ho učí, že přejde na druhý konec jen tehdy, klade-li odpor silám, působícím na něj v protisměru z pravé i z levé strany. Jestliže té či oné povolí, zřítí se. Je tedy třeba, aby se potýkal se všemi, ale žádné nepodleh, aby je přijímal jako napětí, jež musí ovládnout, a vytěžil z něho rovnováhu. Dále člověka tvrdá zkušenost učí, že tato nezbytná rovnováha vyžaduje chůzi, a ať se zdá sebebezpečnější, při zastavení se proměňuje v pád. Víme tedy, že musíme pod trestem prohry bez ustání kráčet, postupovat vpřed a tlaky, jež na nás působí, proměňovat ve svazek sil pudících a vedoucích nás tam, kam míří lano.

Obraz života usměrňujícího své potřeby a naplňujícího svůj úděl je v uměleckém díle zkrášlen, zušlechtěn. Ať bývá vnímání tohoto obrazu sebeobtěžnější, ten, kdo se naň dívá, kdo do něho pronikne, načerpá odtud poučení i důvěru, jež hledá.

Takové pojetí umění a jeho současné i nepomíjivé úlohy prosazuje psychologie. Zdravější než o umění rozvažovat, znovu a znovu je analyzovat a hledat pro ně definice a výklady, k jakým se dala svést naše doba a jakým je nadmíru příznivá současná tvorba, je rozpoznávat v něm lidský fakt, nezvratně daný od počátků lidského rodu a úzce spjatý s jeho osudem.

Nejistota moderního umění, posedlého a ovládaného teoriemi a tím, čemu se s oblibou říká „experiment“, bez oddechu se pídícího po vlastní definici, připomíná rozkladnou práci, jakou vykonali sofisté na antickém myšlení nebo mudrlantští středověcí teologové na křesťanské víře. Umění je dnes v nebezpečí, že ztratí svůj bezprostřední, plný a lidský smysl.

K tvorbě je zapotřebí prostších a čistších podnětů; kdybychom chtěli začít s chůzí až po vypracování návodu, jaké při ní dělat pohyby, a pak se jím důsledně řídili, je víc než pravděpodobné, že bychom za každým krokem klopýtli. Ani dějiny umění, zaznamenávající fakta, na jejichž podkladě lze rekonstruovat vývoj umění, ani estetika, zpracovávající filosofii, která je

ovládá, nemohou v něm dostatečně osvětlit základní lidský fakt, ba téměř lidskou funkci. Proto se také v posledních letech ukázala potřeba přiřadit k nim psychologii umění.

Francouzům je ke cti, že přiznali psychologii umění zvláštní důležitost a vždy vyzdvihovali pouta mezi dílem a člověkem. První Psychologii umění napsal Němec Müller-Freienfels, ale teprve francouzská Škola se zaměřila na studium vnitřních pohnutek, jež vedou lidskou bytost k tvorbě uměleckého díla. Zůstala tak věrna národní tradici moralistů a psychologů, zasvěcené bratrskému poznávání člověka, tradici, jež se rozvíjela bez přerušování od Montaigne až po Andrého Gida. Émile Málé (narodil se roku 1862 a zemřel téměř stoletý) se zabýval hlavně středověkým uměním, a to z ikonografického hlediska, ne ovšem s cílem sestavit rejstřík zpracovaných námětů, jak se to dělalo dříve, ale odhalit vnitřní příčiny, pro něž si je umělci vybrali a rozvíjeli. „Nehovořím ani o gramatice,“ vysvětloval, „ani o stylu umělecké tvorby, ale o její myšlenkové náplni.“ Podobně tomu bylo u Élie Faury, když doplňoval své trojdílné Dějiny umění o svazek nazvaný Duch tvarů: skrze tvary chtěl naslouchat řeči věků a národů. V pozdější době obohatil tuto oblast o řadu význačných prací André Malraux; pro první z nich převzal název Psycho/ope umění, který si zvolil roku 1927 Henri Delacroix. A konečně v roce 1950 zřídila Coliege de France katedru psychologie výtvarných umění. Postupně se tak ujímá nový způsob, jak přistupovat k umění; klade větší váhu na bezprostřední zkušenost než estetika a před ryze racionálními teoriemi dává přednost faktu; fakt zde však není jako pro uměleckého historika dokumentem, archívním materiálem a charakteristickým znakem, které pomáhají dílo identifikovat, tvoří jeho civilní rejstřík a vymezují jeho místo v dobovém kontextu; fakt tu spočívá v díle samém, jež lze dešifrovat a z něhož lze vyčíst, co v něm autor uplatnil záměrně, ale i co do něho vložil nevědomky sám ze sebe a z lidské skupiny, k níž náležel. A konečně je umělecké dílo spjato nejen s psychologií umělce, ale i s psychologií diváka.

Je třeba se tázat, co v něm divák hledá, co mu dílo dává a proč je jím zaujat.

Psychologie umění se samozřejmě nestaví proti dějinám umění anebo proti estetice, ale doplňuje je a současně v nich nalézá oporu. Vychází z prvé z obou disciplín, která jí poskytuje nezbytné informace, abymohla dílo a autora zařadit, a směřuje k druhé, které zas ona nabízí zkušenost prožitku.

I já bych chtěl v této knize předložit a shrnout zkušenost prožitku, zkušenost nabytou za dlouhá léta, po která jsem byl v bezprostředním styku s výtvarnými díly jako konzervátor muzea a kdy jsem o nich přednášel jako profesor. Čtenář se zde setká s příklady citovanými už v mých předchozích pracích, v nichž si bude moci vyhledat rozměrnější a kvalitnější reprodukce, než jakých bylo možno užít v záměrně skromném rámci tohoto svazku.

Text si naopak klade ty nejvyšší nároky; od prvních kapitol nechce nic menšího než zkoumat, jaký cíl sledovali umělci, když tvořili svá díla — zda a jakým způsobem chtěli napodobovat, zachycovat věrně přírodu a její prchavé děje, anebo založit nový řád, jenž by byl zhmotněním krásy, nebo konečně vyjadřovat prostřednictvím viditelného světa, co prožívá v nitru člověk, na nějž tento svět působí a který v něm žije. Ukáže se, že jak realista, tak umělec zaujatý pouze výtvarnými problémy, i když sledují odlišné cíle, podávají svou tvorbou svědectví o tom, kým jsou, o své vnitřní skutečnosti. Do popředí se tak dostává problém psychologického svědectví vydávaného uměleckým dílem.

Jak rozlehlé prostory nám toto svědectví otevře! Převede nás přes pásmo bdělého myšlení a odhalí nám v celé její hloubce povahu lidské bytosti: především podvědomí, které tolik zaujalo 20. století, ale i vnitřní sílu, nutící každého člověka, aby se zdokonaloval, plnil určité poslání, a dokonce sám sebe přesahoval a povznášel se k tomu, co není už v moci intelektu. Možná, že právě z těchto hloubkových obrazů života, jež nám

podává umění, vyvstane nejlépe smysl naší existence, sledované v jejím vývoji a v jejím více či méně zdárném usilování.

Umění tak umožňuje pochopit úděl Člověka, jeho neustále opakované — a také obnovované — snažení, měnící svou podobu podle „terénu“. Při svém zkoumání si znovu ověříme, že umění má neomezenou schopnost se rozrůžňovat. Někdy vlivem podmínek kolektivního života narazí tento diferenciatní pohyb na hranice společenské vrstvy, celé kultury nebo také jednoho ze základních typů, determinovaných po staletí se neměnicími životními zvyklostmi. Jindy se projeví u každé myslící bytosti odlišná osobitost, daná jejím zvláštním temperamentem.

Uvidíme, že ve výtvarných dílech je zakleta celá minulost lidstva, zastavíme se u jejích základních obecných tendencí i u jejích výjimečných jedinců. A konečně se pokusíme užít takto vyzkoušených metod k tomu, abychom si poslechli tep přítomnosti i sotva slyšitelné nárazy ohlašující budoucnost.

A teprve až náš průzkum dostatečně pokročí všemi směry, jež jsme si vytyčili, vyvstane před námi konečná otázka: jaká je tedy úloha a funkce umění, spjatého tak úzce s člověkem, jeho nerozlučného druha na cestě staletími, druha, jemuž se vyznává, jenž je jeho ctižádostí i jeho oporou?

Tehdy se ukáže, že psychologie umění je tím nejspolehlivějším pojítkem, sahajícím od dějin umění, které jsou její jedinou pevnou základnou, až k estetice, která je jejím vyústěním.

(René Huyghe – Řeč obrazů. Přeložila Jitka Hamzová. Praha: Odeon 1973. 01-503-73)

Nicholas Mirzoeff

Úvod do vizuální kultury

Nakladatelství odborné a populárně naučné literatury Academia má ve své produkci jednu unikátní edici s názvem Vizuální studia. Tato edice si klade za cíl upozornit na proměnu společnosti textu ve společnost obrazu a tuto změnu analyzovat. V původním významu jsou vizuální studia univerzitní obor, který propojil přístupy studií kunsthistorických, filmových, mediálních i kulturologických. V této edici také vyšel Úvod do vizuální kultury Nicholase Mirzoeffa, profesora působícího na Oddělení pro média, kulturu a komunikaci New York University. Hned na začátku knihy autor vysvětluje, že vizuální studia jsou součástí nastupujících postdisciplinárních akademických projektů, a přitom navíc chtějí „překročit tradiční hranice univerzit a vstoupit do kontaktu s každodenním životem lidí“; v tomto smyslu prý nejsou disciplínou, nýbrž „taktikou“.

Mirzoeff předkládá nikoli suchý teoretický text, nýbrž dlouhou sérii komentovaných příkladů napříč dějinami, kontinenty a kulturami, které dokumentují jeho tezi o převládajícím vizuálním vnímání světa jako typickém rysu naší doby. Kniha pomáhá čtenáři porozumět proměně funkce obrazu v moderní společnosti, především pak ukazuje její transformaci po nástupu nových zobrazovacích médií, jako je fotografie, film a televize či nejnověji počítačové prostředí a internet. Mirzoeffova široká analýza kultury obrazu začíná definicí klasického perspektivního zobrazování a směřuje k technologickým způsobům tvorby obrazů, přičemž se zastavuje u zásadních témat – např. zkoumá otázku reprezentace, vizualizace, tělesnosti, kolonizace obrazu a obrazem, simulaci (alternativní) skutečnosti, možnosti vytvoření obrazové (mediální) ikony či počátky globalizace kultury obrazu. Kniha je psaná velmi vstřícnou formou a je vhodná jak pro studenty vizuální kultury a

médií, tak také pro každého čtenáře, který chce dnešní mediální a obrazovou společnost lépe chápat

Soubor statí zakončuje rozsáhlá kapitola věnovaná smrti princezny Diany a její mediální prezentaci. Podtrhává to, že Diana, vnímaná britskými poddanými jako outsiderka, dokázala překračovat hranice etnických i sociálních skupin a po smrti se stala první ikonou „nové epochy elektronického obrazu“. Mediálně přenášený pohřeb princezny znamenal podle autora „definitivní smrt imperiální monarchie 19. století“ a zároveň byl „inaugurací planety pixelů“. A právě příběh Lady Diany jsme vybrali pro dnešní čtení z této knihy. Proč? Na to už nám odpoví sám autor.

Odstraníme-li obraz Krista, nezmizí pouze Kristus, ale celý univerzum, reagoval na počínání ikonoklastů na konci I. tisíciletí našeho letopočtu Konstantinopolský patriarcha Nikeforos. Navzdory své dramatickosti působí tento výrok takřka zdrženlivě, posuzujeme-li ho ve světle událostí následujícím po tragickém úmrtí Diany, princezny z Walesu, při automobilové havárii v noci 31. srpna 1997. Před svou smrtí byla Diana popovou hvězdou, modelkou i panovnickou loutkou a také nejvíce fotografovanou osobností světa. Když zemřela, truchlil po ní jak celý národ tak překvapivě i celý svět. Diana byla okamžitě uctívána podobně jako světice v latinsko-amerických zemích. Britský ministerský předseda Tony Blair ji označil protimluvem „princezna lidu“. Elton John ji zvětšil jako „Růži Anglie“. Připojila se tak k mediální nekrokracii, které vládne Marilyn Monroe, James Dean či Elvis Presley, které však naprosto zastínila. Žena, jejíž obdivuhodná charitativní činnost nikdy nebyla vedena vizí radikální sociální změny, symbolizuje zásadní zlom ve směřování britské politické kultury. Skutečně to byla událost tisíciletí, která se dotkla obrovského množství lidí, měla nepředvídatelné důsledky a stala se do té doby nepředstavitelným precedencem. V tomto dramatickém období se Británie během pouhého týdne přestala podobat starobylé zemi, a svět poprvé pochopil, jak může globální vizuální kultura v jednom jediném okamžiku změnit každodenní život. Tato kapitola nebude zkoumat detaily

Dianina života ani hodnotit důsledky její smrti pro Britskou monarchii, neboť obě témata jsou již důkladně zpracována jinde. Zaměřím se na Dianinu smrt jako na znak konce fotografie a zrodu globální vizuální kultury.

Příběh života a smrti princezny Diany postavil celý svět nejen do vypjaté emotivní situace, ale i před řadu otázek. Mnohé z nich se ptají po smyslu a příčinách podobné masové empatie a jevech, které ji provázejí.

Přiznejme si, že tuto pozoruhodnou vlnu soucitu obyčejných lidí mohli teoretici vizuálních a kulturních studií opravdu jen stěží předvídat. Centrum pro studium současné vizuální kultury v Birminghamu začalo již předtím zkoumat tzv. vzdorování rituálem. Tím ale jistě badatelé nemysleli pohřeb princezny, proslov nějakého hraběte či písni hudební stálice populárního rádia. Zdálo se, že po osmnácti letech thatcherismu mnozí Britové zoufali nad stavem mainstreamové kultury a proto se začaly zkoumat spíše minoritní a marginalizované skupiny. Ačkoliv je toto zaměření vítané a potřebné, musí ho vyvažovat širší porozumění roztržitému a rozpadlému společenství, jež Američané označují jako střední třídu a které v britské politické kultuře tvoří tzv. vitální jádro.

Několik dopisovatelů spíše levicově orientovaného deníku Guardian se negativně zmínilo o „masové hysterii“ okolo Dianiny smrti. Hysterie je samozřejmě vnímána jako ženská nemoc. Všeobecně sdílený smutek se tedy změnil ve feminizaci politického těla. Podle Lindy Grantové byl tento přezíravý tón spojen s „uštěpačným puritánským odporem k vnějšímu vzhledu a zdůrazňováním, že krása vyvěrá pouze zevnitřku a všechny její ostatní podoby jsou pouze falešnými náhražkami. Je to totéž jako tvrdit, že fotbal je počestnou hrou pracujících, zatímco nakupování a pletichy jsou bezvýznamnou a povrchní zábavou hloupých žen, které nedokážou lépe naložit se svým volným časem. Takovéto opovržení je jen jinou formou mizogynie. Důležitá a nevyhnutelná pravda ve skutečnosti říká: není hloubky bez povrchu.“ Diana byla z tohoto hlediska emblémem

vizuální kultury, která je sama feminizována ve vztahu ke Slovu. Byla popovou princeznou, která měla raději Duran Duran, Wham! a Johna Travoltu než kritikou oceňovanou hudbu, zkrátka ztělesňovala to, co by Britové označili dnes už mizejícím výrazem „lidová prostota“. Univerzity začaly zkoumat populární kulturu, jelikož měla lidem skutečně umožňovat, aby skrze prostý povrch řešili podstatné problémy. Smrt Diany nás nutí pochopit, že toto rozlišení, ostatně jako všechna podobná dělení, představuje jistou formu elitismu, který se v populárním zážitku snaží oddělit seriózní zrno od plev vulgarity. Zájem o subkultury, které tolik oslavovala kulturní studia v 80. letech 20. století, se nejprve proměnil v zájem o fanouškovské kultury vznikající například okolo science fiction, a v současnosti směřuje k medializovanému světu fanouškovství.

Většina akademických i mediálních komentátorů se shodla na tom, že to, čím Diana vstoupila skutečně do dějin, není ani tak její osobnost či osobitost, jako spíše její symbolický obraz. Co vlastně znamenala v představách a aspiracích obyvatel Spojeného království a v jakém smyslu ona sama prezentovala – či ohrožovala tradiční podstatu monarchie.

Britská levice, z níž kulturní studia vycházejí, se velmi zmýlila v hodnocení fenoménu, jímž byla Diana, právě proto, že nedůvěřovala obrazu a zdání. Diana se ještě před svou smrtí stala globální vizuální ikonou. Její obraz byl tak neobyčejně vlivný proto, že se v něm spojily oficiální snímky královského majestátu, populární fotografie i virtuální zobrazení. Po Dianině smrti se tento nezvykle navrstvený obraz rozpadl. Sdílený pocit zmatení, který následoval po jejím úmrtí, způsobila tato trhlina v symbolickém řádu každodenního života. Jako členka britské královské rodiny těžila z aury moci vázané na oficiální obraz majestátu. Její úspěch v této roli jasně ukázal, že monarchie je pro mnohé občany stále důležitá, byť to většina kritiků popírala. Již v 50. letech bulvární tisk kritizoval královnu Alžbětu II. za to, že je příliš rezervovaná a málokdy se usmívá, přičemž tento dojem byl v následující dekádě běžně přijímán. V

roce 1969 přišla královna kvůli nátlaku velšského národního hnutí na jmenování prince z Walesu v jednoduchých šatech namísto honosné róby a na hlavě měla místo tiáry klobouk. V roce 1977 během oslav stříbrného jubilea její vlády se zdálo, že se Británie rozdělila podle toho, zda lidé chtějí tuto událost slavit, nebo oplakávat. Zatímco v mnoha čtvrtích se konaly pouliční zábavy a další oslavy, nejvyšším příčkám hitparád vládli hit Sex Pistols ironicky nazvaný God Save the Queen, Bože ochraňuj Královnu, a to i přesto, že ho stanice BBC zakázala.

Vlivný levicově orientovaný časopis New Statesman vydal antijubilejní číslo, v němž zveřejnil výběr toho, co o královské rodině napsaly devítileté děti ze severního Londýna. Typický komentář vypadal takto: „Nemám rád královnu, protože je moc nóbl. A je hrozně malicherná. Vypadá jako Joker, také má bílou tvář a rudé rty, a ve všech těch šatech vypadá jako přifouknutá ježura. Je namyšlená a nestará se o chudé.“ Děti kritizovaly především královnin vzhled. Její oděv působil staromódně a její sebe prezentace z ní dělala spíše komiksového padoucha než hrdinku. Jak zpívali Sex Pistols: „Není to vůbec člověk.“ Školákům ze Statesmanu bylo v době Dianiny smrti devětadvacet let, což byl průměrný věk Londýňanů ve smutečním průvodu. V úvodníku téhož čísla časopisu New Statesman se psalo, že „monarchie je zkostnatělá, ale může být ještě hůř: je to kostlivec, který může nebezpečně obživnout, vzhledem k tomu, že parlamentní demokracie je podle veřejného mínění značně zdiskreditovaná, a je tudíž v ohrožení.“ O monarchii se mluvilo, jakoby se významně podílela na vládnutí, třebaže se královská rodina snažila do partajní politiky vůbec nezasahovat. Když si v roce 1981 Diana brala Charlese, nosily feministky placky s nápisem „Diano, nedělej to“, zatímco mnoho jiných tuto atrakci považovalo za primitivní pokus jak odvrátit pozornost od aktuálních problémů s masovou nezaměstnaností. Královna i princ Charles se distancovali od politiky Margaret Thatcherové a posilovali neobvyklé spojení mezi britskou aristokratickou levicí a monarchií. Paradoxně právě princezna Diana dokázala monarchii nekompromisně

zdiskreditovat v tisku, což se nezdařilo levicové ani republikánské kritice za několik desetiletí. Pro školáky ze severního Londýna Diana jednoduše představovala poslední šanci, jak mohl starý systém získat lidskou tvář.

Z hlediska ryze technologického by se zjednodušeně dalo říci, že Diana byla vyvrcholením éry předinternetové. Epochy, kdy většina masové komunikace ještě probíhala jednosměrně – od producenta k příjemci, a kdy tedy producent měl dominantní vliv na způsob, jak budou jím vysílané obrazy reality vnímány. Tedy včetně možných zkreslení a manipulací – s realitou i jejím publikem. Velký prostor pro manipulaci všeho druhu poskytuje médium pro Dianin příběh asi nejdůležitější, totiž fotografie.

Fotografie byla pro Dianin vliv zcela zásadní. Diana nebyla pouze symbolem, neboť její fotografie, jež přitahovaly tolik pozornosti, ji zachycovaly spíše jako osobnost než jako abstraktní obraz monarchie, kterou se tak usilovně snažila reprezentovat Alžběta II. Z hlediska monarchismu je osobnost panovníka téměř nepodstatná, protože monarchii vždy pouze zastupuje. Představme si reakce na smrt srovnatelné osobnosti, například Hillary Rodham Clintonové, a bude nám zřejmé, jak významná Diana byla. Nebyla jen další celebritou či krasavicí, ale osobností, která z dnešního pohledu dosáhla bezprecedentního významu v globální obrazotvornosti, a to za pomoci fotografie, média, jež v době její slávy postupně ztrácelo na síle. Dnes je zřejmé, že se Diana nestala hvězdou na počátku 80. let, kdy se proměňovala podoba vizuální reprezentace vlivem elektronických médií, náhodou. Podstatné bylo, že Diana nebyla dokonalá. Měla své špatné dny a veřejně prezentovala své neštěstí, což bylo zřejmé z fotek, které tak vnášely realitu do virtuálního světa. Fotografie stvořila představu o životě princezny, včetně všech obvyklých genderových stereotypů, které se k němu pojí, a vzápětí ji doslova rozpustila před našima očima. Diana prohlásila, že její bulimie vyjadřovala přání zcela se rozplynout jako šumivý aspirin. Neviditelnost tu neodrážela touhu po moci, ale po úniku a to zejména před fotografy.

Dianin příběh vyprávěly fotografie. Po její smrti se velmi často zdůrazňovalo, že byla v jistém smyslu stvořena médii a že dokonce fotografie manipulovala svým pózováním, jakoby snad bylo možné přehlížet záplavu fotoaparátů, které sledovaly každý její pohyb. K tomuto tvrzení lze spolu s Rolandem Barthesem dodat, že „povahu fotografie zakládá póza“. Diana, stejně jako Madonna, pozvedla umění pózování na novou úroveň, avšak, jak často říkala Madonna, na tomto sebestylizování ve skutečnosti není vůbec nic nového. Naopak je typické pro všechny mladé dívky a ženy, které sledují módu a populární hudbu. Diana i Madonna tuto iluzi prožily na veřejném globálním jevišti, a to díky nové schopnosti elektronické komunikace vysílat v jednom okamžiku obrazy do celého světa. Bulvární novinář Harry Arnold otevřeně prohlásil: „Toto manželství do jisté míry stvořila média. Lze říci, že Diana byla stvořena jako nevěsta pro Charlese.“ Není pochyb, že se jednalo o záměr monarchie. V roce 1977 se princovi Charlesovi říkalo, citujeme-li obvyklé „zdroje“, že „se velmi brzy ožení s pěknou a slušnou ženou, která zůstane co nejvíce v pozadí.“ Diana ale tento prostý plán zmařila, když odmítla být pasivním objektem takovýchto mediálních představ. Různí autoři píší o královské rodině se shodují, že se začala odlišně vnímat od okamžiku, kdy se připojila k mediální monarchii Windsorů. Podle Andrewa Mortona jí ublížil sám Charles, který těsně před svatbou kritizoval její „baculatost“. Kitty Kelleyová tvrdí, že se k Charlesově kritice přidružil i Dianin šok, když si v televizi připadala „tlustá jako prase“. Aby vyhověla poptávce médií po štíhlých a pevných tělech, drasticky proměnila svůj tělesný vzhled nejprve bulimií, a později každodenními tréninky v tělocvičně. Jelikož mediální publikum neustále hodnotilo každou její proměnu, lze říci, že jsme si sami stvořili takovou princeznu, jakou jsme chtěli.

Mluvíme-li o manipulaci – s obrazem i jeho vnímáním, pak je možné dojít až velmi bizarním socio-politickým důsledkům takového zacházení s realitou. Jeden z nich popisuje i Nicholas Mirzoeff.

At' už bylo prvotní příčinou cokoliv, Diana, okamžitě poté co začala být veřejně známou, vstoupila do složitého vztahu mezi obrazem a pohledem, mezi sebou samou a masovými médii, která ji zobrazovala. Byla ukázkovým příkladem Lacanovy teze, že pohled je reciproční proces ve kterém se vidíme, jak se díváme sami na sebe, jak jsme zapisováni světlem, tedy „foto-grafování“. Pro Dianu bylo doslova nemožné si představit, jak by vypadala, kdyby ji nefotografovali. Její vědomí, že ji neustále někdo sleduje, je příkladem „sexuálního dohledu“ mužů nad všemi ženami)a heterosexuálů nad homosexuály, konvenčně odíváných nad transvestity a pod.), jak o něm mluví Coco Fusco. S Dianou se mohli mnozí ztotožnit: ženy se mohly identifikovat s jinou ženou, heterosexuální muži s heterosexuální ženou a homosexuální muži s ikonou ženství. Menšiny žijící ve Velké Británii ji zase vnímaly jako osobnost, která je schopna reprezentovat rasovou odlišnost, což bylo pro zbytek královské rodiny doposud trpící imperiální nostalgií, zcela nepředstavitelné. Filmová režisérka Lucy Pilkingtonová po Dianině smrti prohlásila: „Byla outsider, proto ji černoši tolik milovali. Víme jaké to je stále se snažit být co nejlepší a přesto nikdy ne být společností přijat. A pak chodila s Dodi al-Fayedem, Egypťanem. Černoši byli nadšení. Lze říci, že Diana byla v mnoha ohledech černoška.“ Je pozoruhodné, že se dceři hraběte a ženě dědice trůnu podařilo překračovat hranice etnických skupin postkoloniální Británie jako doposud žádnému jinému bělochovi.

Barthes používá pro schopnost fotografie vyvolat neočekávané a nezáměrné významy pojem „punctum“, a staví jej do protikladu k běžným a všeobecně platným významům, které zprostředkovává tzv. studium. Punctum zahrnuje to, co divák vnáší do obrazu bez ohledu na fotografův záměr, a proto plně náleží spíše rovině konotace než denotace. Diana, dítě z rozvrácené rodiny, bulimička, rozvedená osamělá matka a nakonec oběť osudného neštěstí, vytvořila masmediální punctum osobní ztráty. V jejím případě toto mohlo způsobit pouze enormní množství fotografií. At' už jsme byli Dianinými příznivci či nikoliv, její tváři jsme se nemohli vyhnout.

Zdalo se, že je stálíci v neustále proměnném toku globálních médií. Po její smrti se říkalo, že byla nejvíce fotografovanou osobností moderní doby. Tedy nejvíce fotografovanou osobností vůbec. Všechny současné televizní a novinové reportáže však současně ukazují, že jen poměrně málo z jejích fotek bylo opravdu nezapomenutelných. Většinou jde o neostré fotografie z Dianina soukromého života či příležitostné záběry princezny z různých akcí. Fotografie z tisku se velice nápadně liší od dokonalých, ale také ihned zapomenutých oficiálních portrétů. Snímky z masmédií byly zapamatovatelné, protože nám připadalo, jakoby už jsme je někdy viděli. Všichni kromě mě kupovali a četli bulvární časopisy. Přesnější by bylo říci, že jsme si tyto časopisy prohlíželi a listovali jimi, když jsme čekali ve frontě u pokladen. Nicméně ani tak jsme se těmto fotkám nevyhnuli. Po Dianině smrti zmizela drobná část našeho každodenního života.

Paparazzi usilující zaznamenat co nejvíce detailů ze života celebrit zašli v případě Diany opravdu daleko. Diana žila na vrcholku pyramidu tvořené slavnými osobnostmi, jejich fotografiemi a masmédií. Takováto konvergence je nutně sebedestruktivní, jak poznamenal spisovatel Don DeLillo v eseji, která, ačkoliv ji musel připravovat již o několik měsíců dříve, ironií osudu vyšla přesně tentýž víkend, kdy se konal Dianin pohřeb. „Mechanismus slávy udělující jedinci status celebrity, zažehne požár tak silný, že je téměř nemožné ho přežít. Rychlý a nemilosrdný konec kariéry takové osobnosti je neodmyslitelnou součástí třeptu slávy už od jejího prvního záblesku. Jakoby velké kulturní drama dravé spotřeby a okamžitého plýtvání předváděli herci hrající sami sebe“. Sláva je vrcholem spektakulární konzumní kultury, v níž se produkt mění v obraz, který má na sebe co nejvíce upoutat pozornost a zajistit tak co největší výnos. Diana se v rozhovoru pro britskou televizi v roce 1995 výstižně označila za „zboží na regále“. Její podpora, byť jen tušená, dokázala společně zvýšit zisky. Jeden průzkum označil, že bezplatnou reklamou vydělala podnikům až 14,5 milionu liber. Například v roce 1994 se zdvojnásobil prodej kabrioletu Audi 2,6E, se kterým jezdila, a německá automobilka

díky tomu zvýšila své příjmy o 10,2 miliónu liber. Šest měsíců poté, co byla Diana vyfocena s kabelkou Lady Dior za 1.100 USD, kterou dostala od manželky francouzského prezidenta Bernadette Chiracové, se prodalo až 200 tisíc kusů podobných modelů, přičemž na ně bylo třeba vytvořit mezinárodní pořadník. Každé zboží nevyhnutelně stárne. V pozdějších rozhovorech Diana neustále zdůrazňovala, že ze scény neodejde potichu, a přísahala, že bude bojovat až do konce. Vzhledem k tomu, že jí bylo pouze 35 let, mohou se takto morbidní poznámky zdát velmi neobvyklé. Ale jen dokud si nepředstavíme, jak svět vypadá zevnitř všepohlcujícího stroje na vytváření publicity. Šílenství doprovázející obrazy moderních celebrit, nejčistší podoba posedlosti konzumní kulturou, vyžaduje právě takto násilné konce, i když jsou veřejně odsuzovány. Stejně tak nás všechny děsí plýtvání spojené s okázalou spotřebou, přestože se na něm podílíme.

Kritické hlasy provázející Dianin příběh vyčítaly princezně jistou komercializaci, která celé její veřejné působení provázela. Mluvílo se s odstupem i o typickém mediálním kýči, který má především byznysově pozadí i dopady. To je jev nezpochybnitelný, jak dále uvidíme. Můžeme se ale ptát, do jaké míry to byl nutný produkt komercializované společnosti a doby, a do jaké míry tento trend sama Diana vědomě utvářela, usměrňovala a posilovala.

Nicholas Mirzoeff zakončuje svou studii o Lady Dianě ve své knize Úvod do vizuální kultury úvahou o konkrétních politických či sociálních důsledcích této podivuhodné a zlomové historické peripetie. Zda jsou jeho slova o „truchlení jako formě boje“ přemrštěná, ukáže patrně až vzdálená budoucnost.

V týdnu po Dianině smrti, při přípravě pohřebních ceremonií, britská veřejnost zúročila své schopnosti při interpretaci veškerých detailů jejího obrazu. Neomedievalismus britské monarchie, jak ho pro královnu Viktorii vytvořil lord Melbourne a Disraeli, neobyčejně úspěšně užíval tradiční

monarchickou symboliku. Dianina smrt poukázala na rozpor mezi touto feudální představivostí a moderní demokratickou společností. Veřejná debata se rozpoutala okolo tak zdánlivou maličkostí, jakou bylo použití vlajek. Vlajky tvořily nedílnou součást heraldického systému, který - jak ukázala série maleb Jaspera Johnse „Vlajky“ a kampaň George Bushe za právní postižitelnost hanobení vlajky, která názorově rozdělila veřejnost - ani v moderním světě nepozbyla na emotivním účinku. V době smrti lady Diany se Margaret Thatcherová ohradila proti výměně vlajky na emblémech britských aerolinií za sadu multikulturních vzorů, čímž spustila novou diskusi. Jakmile bývala ministerská předsedkyně uviděla návrhy nových letadel, uraženě je zakryla papírovým kapesníkem a všem tak připomněla, že v dobách její vlády být Britem znamenalo být bělochem. Vlajku unie si přisvojili bílí rasisté v napjatém období ke konci 70. let. Dnes, když Velká Británie přemýšlí o své roli v Evropské unii, jsou národní symboly, jakým je vlajka v ohrožení. Všechny tyto spory vyvrcholily otázkou, jak mají být vlajky použity při vzpomínkových obřadech na památku Diany.

Ačkoliv byla Diana po rozvodu s Charlesem oficiálně zbavena titulu Její královská Výsost, královská rodina ji po smrti téměř doslova zabalila do vlajky symbolizující monarchii. Princ Charles odletěl do Paříže, aby vyzvedl její tělo a rakev zahalenou královskými standartami dopravil zpět do Británie. Královská rodina, očividně spokojena, že vyhověla všeobecným představám o královském žalu, poté okamžitě odjela na Skotský zámek Balmoral. Přestože hned na počátku použili královskou vlajku, symbolicky nedokázali již v tomto duchu pokračovat. Zatímco po celé Velké Británii a po celém světě byly na památku Diany vlajky svěřené na půl žerdi, královské paláce nadále dodržovaly své absurdně navržené protokoly. Třebaže při jejím převozu do vlasti byly použity královské standarty, následně začala zase platit běžná pravidla, jak je popisují *The Times*: „Královská standarta je jedinou vlajkou, která vlaje nad Buckinghamským palácem, a to pouze tehdy, když tam dlí panovník. Královská standarta

není nikdy spuštěna, protože monarchie trvá navždy." Na Buckinghamském paláci byl jediný prázdný stožár v zemi, zatímco na zámku Balmoral vlála královská standarta. Tradice věšení vlajek na půl žerdi pochází ze 17. století, kdy lodě svěšovaly své vlajky na znamení úcty. V 19. století byl tento zvyk obnoven, avšak v novém kontextu. Královská rodina se nemohla držet své symboliky a zároveň vyjádřit úctu Dianě. Tak by její členové prokázali, že jsou zcela obyčejnými lidmi, a zpochybnili by nevyřčenou víru vyjádřenou královskými ceremoniály, podle nichž si monarchie uchovává auru božských pravomocí, byť politickou moc převzali volení zástupci. Později se ukázalo, že problém s vlajkou byl předmětem sporu uvnitř královské rodiny, přičemž princ Charles prý řekl odměřenému Siru Robertu Fellowesovi, soukromému tajemníkovi královny, aby se šel nabodnout na vlastní stožár. Veřejné mínění, které již dlouho odmítalo považovat členy královské rodiny za bohy, bylo pobouřeno. Titulky novin The Sun ze 4. září se nepokrytě ptaly: „Kde je naše královna? Kde je naše vlajka?“ A i umírněný Independent napsal: „Vlajka nevlaje, královská rodina je pryč, lidé jsou zneklidněni.“ Až v půl čtvrté téhož dne vyšlo prohlášení, že vlajka nie na Buckinghamském paláci bude během Dianina pohřbu poprvé v historii svěšena na půl žerdi. Velké rozhořčení veřejnosti donutilo Buckinghamský palác, aby nechal vlajku na půl žerdi nejen v den pohřbu, ale i po celý následující den. Královna se asi domnívala, že největším vyjádřením úcty je poklona před Dianinou rakví. Mnohem podstatnější však bylo, že dovolila svěsit vlajku. Monarchie, která sama sebe ustavila jako strážce protokolu a společenských norem, byla náhle zasažena svou vlastní zbraní. V tzv. Nové Británii se již nikdo nestaral o to, co „je obvyklé“, ale pouze o to co je správné.

Dianin pohřeb byl projevem pouličního aktivismu podobného francouzským stávkám z roku 1995 či belgickým protestům proti justiční a politické korupci v roce 1996. Může ovšem trvat léta, než se truchlení jako forma boje projeví v tradiční politice. Předzvěstí emocionálního vzepětí při

Dianině pohřbu byly již dřívější politické pohřby vyjadřující protest proti apartheidu, jež organizoval Africký národní kongres v Jihoafrické republice spolu se svými zastánci z celého světa. Od 80. let mnozí projevovali vztek i zármutek při pohřbech obětí AIDS. Jistě ne náhodou se Diana veřejně zajímala právě o nemocné AIDS a trpících v Africe. Jedna žena si při čekání ve frontě na podpis do kondolenční knihy v paláci sv. Jakuba četla v autobiografii Nelsona Mandely. Diana navštívila již v roce 1997 opomíjenou Angolu, kterou mnoho západních národů zavrhlo kvůli její levicové politice, a nenechala se tam vyfotit na tradičních turistických místech, ale s oběťmi nášlapných min. Velké klobouky a vyfoukané vlasy z 80. let nahradil krátký sestřih, plátěné kalhoty a trička. Tyto fotografie na problematiku nášlapných min upozornily celý svět a významně podpořily podepsání dohody zakazující využívání podobné munice, ke kterému došlo ještě v tomtéž roce. Linda Grantová poznamenala, že tato událost měla sama o sobě velký význam, a většina reportérů může jen snít o tom, že by se jim něco takového mohlo povést. Diana pochopitelně nebyla Nelson Mandela a její pohřeb může, ale také nemusí být za pár let vnímán jako politický zvrat, rozhodně však není pochyb ani o jejím kulturním významu, ani o tom, že v současném světě globální kultury je kultura politikou.

(Nicholas Mirzoeff – Úvod do vizuální kultury. Překlad Petra Hanáková a Kateřina Svatoňová. Praha: Academia 2012. ISBN 978-80-200-1984-4)

Gilles Lipovetsky

Éra prázdnoty

Gilles Lipovetsky (nar. 1944) je profesorem filozofie na univerzitě ve francouzském Grenoblu. Éra prázdnoty s podtitulem Úvahy o současném individualismu je jeho první knihou, která ve Francii vyšla již v roce 1983 v nakladatelství Gallimard. Tento francouzský myslitel je mimořádně přesným a zároveň kritickým komentátorem obrazu druhé poloviny dvacátého století a celé postmoderní epochy. Jeho zkoumání soudobých jevů "současného individualismu" se dotýká takřka všech rysů a příznaků našeho současného života, respektive projevů soudobé západní civilizace.

Ve svých dalších knihách rozvíjí Gilles Lipovetsky základní okruh témat naznačených v Éře prázdnoty. Ve Vládě pomíjivosti (1987) se věnuje fenoménu módy, v knize Soumrak povinnosti (1992) si všímá změny, k níž došlo v chápání a prožívání morálních hodnot, v díle Třetí žena (1997) se zabývá proměnou postavení ženy v současné společnosti, v knize Věčný přepych (2003) se zamýšlí nad rolí nadbytku a luxusu a s ním spojených rituálů v minulosti i současnosti. Tato pro něj kruciólní témata nacházejí jakési široké shrnutí knize Hypermoderní doba (2004). Ta se podle Lipovetského vyznačuje především ekonomickou soutěží, rozkvětem technologií a individualismem. Jejich rozvoj, založený na neskromnosti a nadbytku, spěje kupředu nesmírnou rychlostí a vede k všudypřítomnému narušování pravidel, které je zdrojem chaosu a nerovnováhy jak na úrovni celé společnosti, tak na úrovni jednotlivců.

Lipovetského texty jsou nejen břitké a výstižné, ale také velmi dobře čtivé. Pro dnešní díl knižního cyklu jsem sáhl po autorově vstupní předmluvě jako po jakési ochutnávce, shrnující esenci jeho myšlení, a zároveň podnětu k četbě knihy celé. Stojí nepochybně za to. A mimochodem – na úvahách starých pětatřicet let a vycházejících

z tehdejšího stavu západní společnosti můžete dobře rozvinout aktuální zamyšlení nad stavem společnosti naší dnes. Možná se budete divit, jak mnoho konstatování není (často bohužel) třeba měnit. Pokud máte v rodině adolescenta či obecně mladého člověka, můžete na něm velmi dobře pozorovat většinu jevů a hodnotových či behaviorálních posunů popsaných Lipovetským. Zejména rozklad ustálených a tradičních forem komunikace uvnitř lidského společenství, v jehož důsledku dochází k tomu, že sám život společenství, vyjádřený sociální kohezí a také politikou, ztrácí dominanci a atraktivitu, a tedy vlastně i vliv a smysl. A last, but not least, na jeho textu je cenné, že se neuchyluje k hodnocení a moralizování, dokonce ani tehdy, když se samo vyloženě nabízí. Jako vědec důsledně odděluje popis jevu od názoru na něj. Ten si jistě dokáže učinit čtenář sám.

Éra prázdnoty

Články a úvahy obsažené v této knížce spojuje pouze to, že se všechny tak či onak zabývají jediným obecným problémem: povahou otřesů, které dnes, v masově konzumní době, zasahují společnost, lidské chování i každého člověka, a vznikem zcela nového způsobu socializace a individualizace, který je v naprostém rozporu se způsobem socializace zavedeným v 17. a 18. století. Následující texty se snaží tyto stále ještě probíhající historické změny osvětlit. Zdá se totiž, že vznik světa věcí, obrazů a informací a nástup hédonistických, permisivních a psychologizujících hodnot, které s ním souvisejí, vedly nejen ke vzniku nové formy ovládní lidského chování, ale zároveň k nebývalému rozrůznění způsobů života a k neustálým výkyvům v soukromém životě, ve víře i v životních rolích. Jinými slovy, v dějinách západního individualismu nastala nová fáze. Naše doba se dokázala zbavit revoluční eschatologie jedině tím, že dopustila permanentní revoluci každodenního života i samotného člověka. Prožíváme tedy druhou individualistickou

revoluci, která se vyznačuje dalším rozšiřováním soukromého prostoru, rozrušováním sociálních identit, odklonem od ideologií i od politiky a stále se zrychlující destabilizací osobnosti.

Následující úvahy spojuje ústřední myšlenka, že čím víc se rozvinuté demokratické společnosti vyvíjejí, tím je k jejich pochopení nezbytnější určitá nová logika, kterou zde nazývám procesem personalizace. Tato logika neustále a hluboce proměňuje všechny oblasti lidského života, které ovšem nejsou tímto probíhajícím procesem zasaženy vždy ve stejné míře ani stejným způsobem. Nezapomínám ani na to, že každá snaha o teoretickou redukci celé společenské dimenze na nějaký jednoduchý princip má své meze. Je zřejmé, že v našich společnostech působí množství různých specifických kritérií. Myšlenky jednotného schématu se zde však držím proto, že mým cílem v této knize bylo vytyčit hlavní transformační tendence, které ovlivňují vývoj institucí, způsob života, lidské tužby a nakonec i lidskou osobnost - nikoli nastínit momentální situaci. Proces personalizace se ukazuje při komparativním a historickém pohledu a určuje hlavní vývojovou linii, pocit čehosi nového, onen typ společenského uspořádání a řízení, jimiž se vymaňujeme z řádu disciplinovaně revolučních konvencí, který panoval až do padesátých let. Smysl procesu personalizace tkví v zásadním rozchodu s počáteční fází moderních společností, společností disciplinovaně demokratických, univerzálně rigoristických, ideologicky donucovacích. Nelze jej směřovat s pouhou strategií výměny kapitálu, byť s lidskou tváří. Pakliže jediný proces zasahuje současně celý systém, je marné se jej snažit zredukovat na lokální, instrumentální funkci (i když je pravda, že k reprodukci nebo ke zvýšení nadhodnoty může podstatně přispět). Předkládám jinou hypotézu: to, k čemu dnes dochází, je globální sociologická mutace, historický zrod podobný tomu, co Castoriadis nazývá "ústřední obrazný význam", synergická kombinace uspořádání a významů, jednání a hodnot, objevující se od počátku dvacátých let - pouze umělecké a psychoanalytické kruhy

tento vývoj o několik desetiletí předběhly - a sílí zejména po druhé světové válce.

V negativním smyslu vede proces personalizace k zániku socializace založené na disciplíně. V pozitivním smyslu vede ke vzniku pružné společnosti založené na informacích a na stimulování potřeb, na sexu a ohledu k "lidským faktorům", na kultu přirozenosti, srdečnosti a humoru. Proces personalizace je totiž nový způsob, jak se společnost může uspořádat a nabrat směr, nový způsob, jak řídit chování jedinců. Není založen na pedantské krutovládě, nýbrž naopak na co nejmenším omezování a co největší možnosti soukromé volby, na minimální strohosti a maximální touze, na co nejmenším donucování a co možná největším pochopení. Jde o proces personalizace v pravém slova smyslu, neboť podobný sklon ke zlidštění, k rozrůznění, k psychologizaci podmínek socializace nyní projevují i společenské instituce. Přizpůsobují se motivacím a přáním, vybízejí k účasti, organizují volný čas. Po autoritativní a mechanické drezuře tedy přichází homeopatický a kybernetický způsob socializace; po rozkazujícím řízení přichází volitelné programování na objednávku. S novými postupy se objevují nové společenské cíle a oprávněné postoje: co jiného znamenají hédonistické hodnoty, respektování odlišnosti, kult osobního osvobození, uvolněnosti, humoru a upřímnosti, psychologismus a svobodné vyjadřování než to, že autonomie jedince nabyla nového významu a zdaleka předstihla ideál, který si kdysi vytyčil autoritativně demokratický věk? Až do poměrně nedávné doby spočívala logika politického, produktivního, morálního, vychovatelského i pečovatelského života v tom, že jedinec zmizel v moři jednotných pravidel, osobité záliby a jedinečný svéráz byly pokud možno vyhlazeny a idiosynkratické zvláštnosti utonuly v jednotném a univerzálním zákoně, ať už to byla "obecná vůle", společenské zvyklosti, mravní imperativ, pevné a ustálené zákony či podřízenost a sebezapření vyžadované revoluční stranou: individualistické hodnoty bylo jakoby od samého zrodu nutno vměstňávat do systémů organizace a smyslu,

neúprosně se snažících zažehnat bytostnou neurčenost jednotlivého. Tato rigoristická představa svobody mizí a nahrazují ji nové hodnoty, jejichž účelem je umožnit svobodné rozvinutí skryté osobitosti, ospravedlnit slast, uznat neobvyklé požadavky a přizpůsobit instituce tužbám jedinců.

Moderní ideál podřízenosti individuálních zájmů racionálním pravidlům zájmů kolektivních byl rozprášen. Proces personalizace postavil do popředí osobní realizaci a respektování subjektivní zvláštnosti a jedinečné osobitosti jakožto základní hodnotu (a to bez ohledu na nové formy ovládnání a homogenizace společnosti, které samozřejmě zároveň přináší). Právo být naprosto sám sebou a co nejvíc si užívat je totiž neoddělitelné od společnosti, která svobodu člověka povýšila na základní hodnotu, a je pouze nejzazším projevem individualistické ideologie. Tento rozvoj práv a přání jedince a tato změna v pořadí individualistických hodnot však mohly nastat jen díky změně životního stylu související s konzumní revolucí. Byl to skok individualistické logiky kupředu: teoreticky neomezené právo na svobodu, v praxi doposud společností omezované na hospodářství, politiku a vědu, zasáhlo i lidské chování a každodenní život. Žít svobodně bez veškerého omezování, sám si zvolit vlastní způsob života: toto je ta nejvýznamnější společenská a kulturní událost naší doby, a v očích našich současníků též nejnepopiratelnější právo.

Proces personalizace je tedy globální strategie, všeobecná přeměna toho, co naše společnosti chtějí a co dělají. Musíme ovšem rozlišit jeho dvě tváře. Ta první, "vlastní" či operativní, vytyčuje soubor proměnlivých pokynů bez nároku na stálost, programových vzorců stimulace, vypracovaných mocenskými a řídicími aparáty. Kvůli ní pravíkoví a zejména levíkoví nespokojenci pravidelně a často s určitou groteskní nadsázkou odsuzují všeobecnou zmanipulovanost a klimatizované "totalitní" peklo blahobytné společnosti. Druhá tvář procesu personalizace, tvář jakoby "nezkrocená" nebo "paralelní", se vyznačuje vůlí po autonomii a partikularizaci skupin i jedinců: neofeminismus, uvolnění mravů a

sexuality, požadavky regionálních a jazykových menšin, psychologické metody, touha vyjadřovat a rozvíjet své já, různá "alternativní" hnutí. Společenské i individuální jednání už není motivováno snahou po univerzálnosti, nýbrž hledáním vlastní identity. Oba tyto póly mají jistě svá specifika, ale přesto společně pracují na zániku společnosti založené na disciplíně, a to buď potvrzováním zásady individuální jedinečnosti, nebo jejím využíváním.

Proces personalizace se objevil ve světě založeném na disciplíně, takže končící moderní věk se vyznačoval skloubením dvou protichůdných logik. Byly jím stále zjevněji zasahovány nejrůznější sféry společenského života a zároveň nastával odklon od procesu založeného na disciplíně, což nás vede k tomu, že mluvíme o postmoderní společnosti, tedy o společnosti, která zevšeobecňuje jednu z původně menšinových tendencí modernosti. Výraz "postmoderní společnost" vyjadřuje historický zvrát cílů a způsobů socializace, odehrávající se nyní ve jménu otevřených a pluralitních pravidel. Vyjadřuje skutečnost, že hédonický a personalizovaný individualismus je nyní oprávněný a již nenaráží na odpor. Vyjadřuje to, že skončila éra revolucí, skandálů i futuristických nadějí, neodmyslitelných od modernismu. Postmoderní společnost je společnost, kde panuje masová lhostejnost, kde převládá pocit neustálého omílání a přešlapování na místě, kde osobní nezávislost je samozřejmostí, kde je nové přijímáno jako staré, kde inovace jsou něčím zcela všedním a kde se už budoucnost nespojuje s nevyhnutelným pokrokem. Moderní společnost byla dobytelská. Věřila v budoucnost, ve vědu a techniku. Vznikla ve jménu univerzálnosti, rozumu a revoluce, odklonem od pokrevní hierarchie a posvátné svrchovanosti, od tradic a partikularismů. Nyní před našimi zraky zaniká. Naše společnosti se vytvářejí zčásti proti jejím futuristickým principům, a jsou proto postmoderní. Lační po identitě, po odlišnosti, po zachování, po uvolnění, po okamžitém osobním naplnění. Důvěra a víra v budoucnost mizí, na zářné zítřky revoluce a pokroku už nikdo nevěří. Všichni teď chtějí žít ihned, tady a teď. Chtějí si uchovat mládí, a ne

vytvořit nového člověka. Postmoderní společnost v tomto smyslu znamená zkracování společenského i individuálního času, zatímco čas kolektivní je stále nutnější plánovat a organizovat. Znamená vyčerpání modernistického vzletu k budoucnosti, rozčarování a monotónnost všeho nového. Znamená dýchavičnost společnosti, které se podařilo apatii zneutralizovat to, na čem stojí: změnu. Hlavní moderní osy - revoluce, disciplína, světskost a avantgarda - byly opuštěny ve prospěch hédonistické personalizace. Technologický a vědecký optimismus opadl, protože nesčetné objevy byly spojené se závody ve zbrojení, se zhoršováním životního prostředí a se stále větší osamělostí. Žádná politická ideologie už nedokáže nadchnout davy. Postmoderní společnost nemá žádné idoly ani žádná tabu, nevidí sama sebe nijak oslavně, nemá žádný historický projekt, který by ji mobilizoval. Zmocňuje se nás prázdnota, která však v sobě nemá nic tragického ani apokalyptického.

Bylo by omylem unáhleně hlásat konec konzumní společnosti, když je zřejmé, že proces personalizace její hranice naopak stále posouvá. Současný hospodářský pokles, energetická krize a ekologické uvědomění konzumnímu věku neodzvonyly: je nám dáno dál konzumovat, i když možná jinak, stále více věcí a informací, sportů a cestování, vzdělávání a vztahů, hudby i lékařské péče. To je postmoderní společnost: nikoli překonání konzumnosti, nýbrž její apoteóza, její rozšíření i do soukromé sféry až k samotnému vnímání a utváření ega, odsouzeného ke stále rychlejšímu zastarávání, proměnlivosti, destabilizaci. Konzumujeme svou vlastní existenci - prostřednictvím médií, zábav a seznamovacích technik. Proces personalizace plodí technicolorovou prázdnotu, existenciální kolísání způsobené přemírou vzorů, byť příkrášlených družností, ekologismem nebo psychologismem. Přesněji řečeno se nacházíme ve druhé fázi konzumní společnosti, již ne hot, nýbrž cool; konzum se vyrovnal s kritikou nadbytku. Je konec s uctíváním american way of life, blyštivých chromovaných bouráků, velkých hollywoodských hvězd a snů; je konec s beatnickou revoltou a se skandály avantgard. To vše, zdá se,

ustoupilo postmoderní kultuře, projevující se několika rysy: snahou o kvalitní život, nesmírným zaujetím pro osobnost, citlivostí k ekologickým otázkám, odklonem od velkých názorových systémů, kultem spoluúčasti a sebevyjádření, módou retro i návratem k místním a regionálním hodnotám a k některým tradičním představám a praktikám. Znamená to tedy zánik dřívější kvantitativní bulimie? Jistě. Nesmíme však přitom ztrácet ze zřetele, že všechny tyto jevy jsou zároveň projevem procesu personalizace, protože každá z uvedených taktik pracuje na zničení účinků monolitického modernismu, gigantismu, centralismu, tvrdých ideologií a avantgardnosti. Není namístě stavět proti sobě "pasivně" konzumní éru a takzvané postmoderní proudy, vyznačující se kreativností, ekologismem a revivalismem: společně totiž dokonávají zánik rigidní moderní éry a usilují o větší pružnost, rozmanitost, soukromou volbu, o širší aplikaci principu individuálních zvláštností. Postmodernost nezačíná nějakým zvláštním kulturním nebo uměleckým jevem, nýbrž tím, že historicky začal převládat proces personalizace a veškeré sociální aspekty se podřídily jeho novým zákonům.

Postmoderní kultura představuje "nadstavbový" pól společnosti, která opouští typ jednotného, řízeného uspořádání, a za tímto účelem odvrhává základní moderní hodnoty, zdůrazňuje minulost a tradici, znovu přikládá význam místním odlišnostem a prostému životu, ruší převládající centralismus, rozptyluje kritéria pravdy a umění a ospravedlňuje potvrzení osobní identity v souladu s hodnotami personalizované společnosti. V té záležitosti na jediném - být sám sebou -, a právo na existenci a na společenské uznání zde má tudíž cokoli, je tu nepřípustné něco trvale a imperativně vnucovat a všechny volby, všechny úrovně mohou existovat vedle sebe, aniž by si protiřečily nebo se navzájem vylučovaly. Postmoderní kultura je decentralizovaná a různorodá, materialistická i psychologická, pornografická i diskrétní, novátorská i retro, konzumní i ekologická, vyumělkovaná i spontánní, spektakulární i kreativní. Ani v budoucnu se nejspíš nerozhodne pro jednu z těchto tendencí; naopak

bude tuto podvojnou logiku a pružnou spolupřítomnost protikladů dál rozvíjet. O úloze takového rozpolčení není pochyb: souběžně s ostatními personalizovanými systémy je postmoderní kultura jedním z vektorů rozšiřování individualismu. Rozrůžňováním možností volby a rozmlžováním záchytných bodů, podkopáváním přikázaných směrů a vyšších hodnot modernosti tvoří totiž kulturu personalizovanou, kulturu "na míru", umožňující vymanit se z toho, co nastolila disciplinárně-revoluční společnost.

Není ovšem pravda, že bychom byli vydáni napospas tápání po smyslu a že by pro nás vše pozbylo legitimnosti. I v postmoderní době přetrvává jedna neporušitelná základní hodnota, která není popírána v žádném ze svých nesčetných projevů: je to člověk a jeho právo na osobní naplnění a na svobodu, hlásané tím silněji, čím jsou metody společenského ovládnutí jemnější a "humánnější". I když tedy proces personalizace v dějinách vyvolává určitý přerыв, zároveň jinými cestičkami pokračuje v díle, na němž se pracuje již po staletí: ve vytváření individualistické demokratické modernity. Někde přerыв, někde kontinuita - vždyť sám pojem "postmoderní společnost" jasně říká, že jedna fáze končí a začíná nová, která je s našimi politickými a ideologickými počátky spjata mnohem složitějšími pouty, než bychom si na první pohled mysleli.

Ke schématu procesu personalizace se uchylují nejen kvůli novým, nenásilným metodám ovládnutí, ale i kvůli působení tohoto procesu přímo na jednotlivce. Procesem personalizace se individualismus mění v to, co po vzoru amerických sociologů nazývám narcismem. Narcismus je následek a projev procesu personalizace v malém, symbol přechodu od "omezeného" individualismu k individualismu "totálnímu", symbol druhé individualistické revoluce. Jaký jiný výraz by dokázal lépe vyjádřit tuto nově vzniklou formu psychologicky citlivé, destabilizované i tolerantní individuality, soustředěné na emoční seberealizaci, lačnické po mládí, po sportu, po rytmu, pro niž je neustálé naplňování v soukromé sféře důležitější než úspěch v životě? Jaký jiný výraz by dokázal stejně silně

vyjádřit ohromný rozmach individualismu vyvolaný procesem personalizace? Jaký jiný výraz by lépe ilustroval naši dnešní situaci, kdy rozhodujícím společenským jevem už není třídní příslušnost a antagonismus, nýbrž rozptýlenost sociálního momentu? Dnes se necháváme vést individualistickými přáními, ne třídními zájmy, privatizace života o nás vypovídá víc než výrobní vztahy, hédonismus a psychologismus jsou výstižnější než programy a formy kolektivních akcí, byť nových (boj proti atomovým pokusům a elektrárnám, regionální hnutí atd.), a tuto kulminaci soukromé sféry pojem narcismu odráží.

Dovolte mi několik poznámek k upřesnění otázky, která už několikrát vedla k nedorozuměním. Navzdory občasným tvrzením narcismus není totožný se současnou politickou neangažovaností. Spíše se jím míní opadnutí zájmu o politické a ideologické cíle a nárůst pozornosti k subjektivním problémům. Postmoderní společnost se všemi svými windsurfy, skateboardy a rogaly je věkem, který klouže, což je sportovní výraz, který nejpřesněji vyjadřuje dobu, kdy res publica už nemá pevné a stálé emoční zakotvení. Rozhodující otázky kolektivního života dnes čeká stejný osud jako "pecky" hitparád: všechny výšiny se snižují, vše sklouzává do uvolněné lhostejnosti. To, co kdysi vynikalo, je strženo a stává se pouhou hračkou. Právě tím se vyznačuje narcismus - nikoli (jak se někteří domnívají) postavením jedince zcela odtrženého od společnosti a pohrouženého do solipsistického soukromí. Narcismus nachází svůj skutečný význam jen v historickém měřítku. V podstatě se shoduje s tendencí, která vede lidi k tomu, aby snižovali emoční náboj vkládaný do veřejného prostoru nebo do transcendentních sfér a naopak zdůrazňovali priority soukromé sféry. Narcismus je s touto historickou tendencí emočního přesunu nerozlučně spjat. Egalizace, snižování nejvyšších hierarchií a hypertrofie já mohou být podle okolností jistě více či méně výrazné, ale z dlouhodobého hlediska se zdá, že jde o vývoj nezvratný, protože dovršuje dávné směřování demokratických společností. Moc je stále pronikavější, laskavější a neviditelnější, lidé jsou stále zahlednější

do sebe, "slabší", jinými slovy labilnější a bez přesvědčení. Postmoderní narcismus tedy potvrzuje 'Tocquevillovu předpověď'.

Stejně jako nemůžeme narcismus směřovat s naprostou apolitičností, nelze si od něj odmyslit ani obzvláštní zaujetí pro lidské vztahy. Dokazuje to bující množství různých sdružení, podpůrných asociací a skupin vzájemné pomoci. Nejzazší podoba individualismu nespočívá ve svrchované asociální nezávislosti, nýbrž v napojování se na kolektivy se specializovanými, miniaturizovanými zájmy, jako je například sdružení vdovců, rodičů homosexuálních dětí, alkoholiků, koktavých lidí, lesbických matek nebo bulimiků. Narcise musíme zasadit do přediava nejrůznějších malých kolektivů a sítí. Solidárnost mikroskupiny, účast v různých kroužcích a jejich dobrovolné vedení ani různé sítě sdružující lidi v podobné životní situaci nijak neprotiřečí hypotéze narcismu; naopak tuto tendenci potvrzují. Je totiž zajímavé, že ve srovnání s ideologickým a politickým aktivismem dřívějších dob dochází na jedné straně k ústupu univerzálních cílů, na druhé straně však pozorujeme touhu být mezi svými, být s lidmi, kteří sdílejí tytéž bezprostřední a úzce vymezené starosti. Je to jakýsi kolektivní narcismus: lidé se sdružují, protože se navzájem podobají, protože jim jde o stejné existenční cíle. Narcismus se totiž nevyznačuje jen hédonickým zahleděním do sebe, ale také potřebou scházet se se "stejnými" lidmi. Důvodem je bezpochyby potřeba být užitečný a možnost požadovat nová práva, ale také možnost osvobodit se, vyřešit své soukromé problémy "kontaktem", "prožitkem", promluvou v první osobě: spolkový život jako nástroj psychoanalýzy. Narcismus nachází vzor v psychologizaci sociální, politická a veřejného života obecně a v subjektivizaci všech dříve neosobních nebo objektivních činností. Rodina a mnohé organizace jsou dnes vyjadřovacím prostředkem, analytickou a terapeutickou metodou. Od monadologické estetiky jsme na hony daleko: neonarcismus = psychopop.

Moderní doba byla posedlá výrobou a revolucí. Doba postmoderní je posedlá informacemi a (sebe)vyjádřením. Svou osobnost údajně

vyjadřujeme práci, "kontakty", sportem i koníčky, takže záhy už neexistuje činnost, která by se nepyšnila nálepkou "kulturní". Není to už ani ideologická záležitost, nýbrž masová aspirace, jejímž nejnovějším projevem je pozoruhodné bujení nezávislých rozhlasových studií, svobodných radiostanic. Každý z nás je diskžokej, hlasatel, moderátor: jen si pusťte velmi krátké vlny, a zaplaví vás příval hudby, útržkovitých řečí, různých rozhovorů, vyznání a kulturních pořadů, v nichž se "chopí slova" region či obec, městská čtvrť či omezené skupinky. Je to nebývalá demokratizace slova: každý je vybízen, aby do rozhlasové stanice zavolal, každý chce něco říci na základě své nejsoukromější zkušenosti, každý se může stát hlasatelem a promlouvat k ostatním. Ale i zde je to jako u nápisů na zdech škol nebo v mnohých uměleckých skupinách: čím víc se lidé vyjadřují, tím méně toho mají co říci, čím víc se propaguje subjektivnost, tím anonymněji a prázdňěji působí. Tento paradox ještě posiluje skutečnost, že tento příval slov vlastně nikoho nezajímá - jistě s nezanedbatelnou výjimkou samotného tvůrce nebo mluvčího. Právě to je narcismus: vyjadřování čehokoli, přednost komunikace jakožto činnosti před povahou sdělení, lhostejnost k obsahu, hravé pohlcování smyslu, komunikace bez účelu a bez publika, jejímž hlavním příjemcem je sám mluvčí. Proto celá ta přemíra představení, výstav, interview, řečí pro kohokoli postrádajících jakýkoli význam, které už nezávisejí ani na okolní náladě: jde o něco jiného, a sice o možnost a touhu vyjádřit se bez ohledu na povahu "sdělení", o právo a narcistické potěšení vyjadřovat se pro nic za nic, sám pro sebe, ovšem předávané a zesilované nějakým médiem. Sdělovat jen pro samo sdělování, vyjadřovat se jen proto, abychom se vyjádřili a aby nás zaregistrovalo naše mikropublikum - i v tom se ukazuje spojitost narcismu s postmoderní ztrátou podstaty a s logikou prázdnoty.

(Gilles Lipovetsky - Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu. přeložila Helena Beguivinová. Praha: Prostor 2003. ISBN: 80-7260-085-0)

Konrad Paul Liessmann

Teorie nevzdělanosti

Rakouský germanista, historik a filozof Konrád P. Liessmann (nar. 1953) vstoupil do masovějšího povědomí i mimo svou akademickou půdu knihou, která se kriticky zabývá právě tím, co by měla ona akademická půda znamenat – na pozadí profánního a pragmatického světa. Nebyla to zdaleka jeho prvotina – zabýval se v monografických pracích Nietschem, Marxem, Kierkegaardem, filosofií umění – a dokonce i kritikou současných politických trendů (v knize Chvála hranic – té se budeme v našem cyklu rovněž za nějaký čas zevrubně věnovat). V Teorii nevzdělanosti Liessmann přichází jako první s komplexní kritikou toho, co se je v evropských politických i intelektuálních kruzích téměř nekritizovatelné. Kniha je totiž obžalobou současného stavu vědy a vzdělání, zejména v humanitní oblasti, s chmurným výhledem do budoucnosti. Její závěry logicky korespondují s kritickým pohledem na hodnotové rámce, které umožňují, ba způsobují, neutěšený stav vzdělání a vědění, který je pro Liessmanna téměř antipodem dnešního módního učení pro praxi.

Výstižně knihu svého času v recenzi na portálu iLiteratura shrnul Bohumil Kartous: Liessmann nám zde představuje *„univerzity reformované jako podniky, řízené managery vědění. Univerzitní učitelé jako plně mobilní a internacionalizovaní projektoví manažeři schopní zejména v oblasti získávání peněz z externích zdrojů. Studenti jako klienti masově vzdělávacího systému navyšujícího ke spokojenosti politicko-mediálního dozoru stavy absolventů vysokých škol v populaci. Masa nevzdělanců s vysokoškolským glejtem a elitní centra uzavírající se ve svém výjimečném postavení a posléze ve svém specifickém jazyce. Koncept kvantifikační evaluace na hodnocení kvality, zoufalá snaha vykázat vyšší procento ‚vědeckého poznání‘ ve vzdělávací bilanci, vyprchání univerzity na úřad rozdělující zakázky a tituly.“*

To je nad slunce jasné každému, kdo se s rozumem dosud nezdeformovaným touto praxí, ocitl v soukolí současných vysokých škol, kde se to vše děje v přímém přenosu. Je třeba říci, že dlouhodobě pod vlivem úředních autorit, zejména svého času Akreditační komise, řídící se ale především eurounijními trendy, nikoli vzdálenými jakýmsi sovětizačním pokušením sjednocovat, způměrovávat a snižování nároků na studenta zdánlivě ‚demokratizovat‘ akademické vzdělání. Výsledkem je – nejen podle Liessmanna – nevzdělanost. Dejme mu tedy slovo:

„Žijeme ve společnosti vědění. Tato věta dává křídla politikům, pedagogům, reformátorům univerzit a evropským komisařům, je hnací silou vědců, trhů i podniků. Vědění a vzdělání jsou, jak se tvrdí, nejdůležitějšími zdroji Evropy chudé na nerostné zdroje, a ten, kdo investuje do vzdělání, investuje do budoucnosti. S nemenším patosem se vyhláší konec průmyslové práce a napření veškeré energie na činnosti „založené navedení“. Avšak vědění je v módě i v jiném smyslu.

Diskuse o elitních univerzitách a studijních podmínkách se dostávají na titulní stránky novin a časopisů, údajné nedostatečná kvalita škol a univerzit vede k panickým útokům v oblasti školství a politiky, kult a boj o špičkové vědce a potenciální nositele Nobelovy ceny se vydávají za národní zájem, v médiích se to jen hemží produkty vědy, pořádají se nejen krátké kurzy na všechna myslitelná témata, nýbrž se inscenují i dlouhé noci vědy a výzkumu a jedním z nejúspěšnějších televizních pořadů je vědomostní show.

Na první pohled by se mohlo zdát, že domnělý sen osvícenců o kompletně vzdělaných lidech se konečně naplňuje ve skrz naskrz informované společnosti. Druhý pohled na aktuální stav vědění je ovšem velkým rozčarováním.

Mnohé z toho, co se propaguje, a proklamuje pod heslem společnost vědění, se při bližším pohledu ukáže jen jako rétorická figura, která je zavázána ani ne tak myšlence vzdělanosti, jako konkrétním politickým a

ekonomickým zájmům. Společnost vědění není ani žádnou novinkou, ani nenahradí společnost industriální. Spíše je na místě konstatovat, že četné reformy školství směřují k industrializaci a ekonomizaci vědění, čímž se myšlenky klasických teorií vzdělání doslova obracejí naruby.

Bylo by však fatálním omylem domnívat se, že vývoj, který je indikován heslem o společnosti vědění, má ještě s touto myšlenkou něco společného. Měřeno tím, jak se vzdělám' - ať jakkoliv sporně - chápalo dříve, je jeho dnešní pojetí spíše projevem nevzdělanosti. - od testů projektu PISA (pozn.: Programme for International Student Assessment - je mezinárodní šetření v oblasti měření výsledků vzdělávání, které řídí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj - OECD. Šetření je zaměřeno na zjišťování úrovně gramotností patnáctiletých žáků, kteří se ve většině zúčastněných zemí nacházejí v posledních ročnících povinné školní docházky. Jeho důsledkem je samozřejmě nivelizace a uniformizace jakéhosi univerzálního žáka, ne náhodou připomínající slavnou ,edukační' scénu z Watersova rockového filmu The Wall, pozn. PŽ)., po evropskounijní pojetí vysokého školství, od senzací budících výsledků přírodovědného výzkumu po módní vlny kulturologických oborů, od dělníka vědění surfujícího po internetu po manažera vědění létajícího po celém světě. To neznamena, že nikde žádné vědění není. Avšak patří k paradoxům současnosti, že čím více se přísahá na hodnotu vědění, tím rychleji ztrácí vědění na hodnotě."

Liessmann tu klade otázku nejpodstatnější: co vlastně ví ona takzvaná společnost vědění?

„Společnost, která sama sebe definuje skrze vědění, by se dala chápat jako společnost, v níž rozum, úsudek, rozvaha, prozíravost, dlouhodobé myšlení, chytré zvažování, vědecká zvědavost, a kritická sebereflexe, shromažďování argumentů a zkoumání hypotéz konečně převážily nad iracionalitou, ideologií, pověřčivostí, domýšlivostí, chtivostí a bezduchostí. Pohled na jakýkoliv segment stávající společnosti však ukazuje, že vědění

této společnosti nemá nic společného s tím, co se od antických dob asociuje s takovými ctnostmi, jako je rozum, úsudek, praktický důvtip a konečně moudrost.

Společnost vědění není nijak chytrá společnost. Omyly a chyby, které se v jejím rámci dějí, krátkozrakost a agresivita, které ji ovládají, nejsou o nic menší než v jiných společnostech, a je velmi sporné, zda je alespoň všeobecný stav vzdělání vyšší. Cílem společnosti vědění není ani moudrost, ani sebepoznání, dokonce jí není ani duchovní prozkoumání světa, abychom jeho zákonům lépe porozuměli. Patří k paradoxům společnosti vědění, že nemůže dosáhnout cíle veškerého poznání, tedy pravdy nebo přinejmenším závazného pochopení. V této společnosti se už nikdo neučí proto, aby něco věděl, nýbrž jen kvůli učení samotnému. Neboť veškeré vědění, jak zní krédo právě společnosti vědění, rychle zastarává a ztrácí hodnotu.

Další klíčovou frází tohoto diskursu je ‚celoživotní učení či vzdělávání‘, rovněž zahlídalo všech ničitelů skutečného rozvoje samostatného myšlení, a tedy cesta za vědáním:

„Neustálé úsilí o získání vzdělání nahrazuje cíl, jak už mimochodem diagnostikoval ve čtyřicátých letech 20. století Gunther Anders: Důležité je ‚celoživotní učení, ne vědění nebo dokonce moudrost‘. Pokud však nejde společnosti vědění ani o moudrost, ani o poznání, ani o porozumění jakožto ústřední indikátory toho, co drží společnost pohromadě, oč jí tedy jde - kromě simulace permanentní ochoty se učit? Vědění, jak zní obvyklá definice, je informace nesoucí význam. Relativně bezstarostně se proto i v politické rétorice ztotožňují pojmy společnost vědění a informační společnost. Zpravidla se více zdůrazňuje informační společnost, protože informace se zdají být bezprostředněji spjaté s digitálními médii, které novou společnost vědění udržují v běhu. Oblíbené tezi, že už žijeme v informační společnosti, a tudíž i ve společnosti vědění, lze z dobrých důvodů oponovat tezí, že žijeme v „dezinformační společnosti“.

Vědění není jen informace. Informace je cihlou ve zdi vědění. Sama o sobě neznamená a nepřináší nic. Jen v kontextu té zdi dává nějaký smysl a důvod své existence. Nebo též, jak píše Liessmann, „*vědění je více než informace. Vědění umožňuje nejen odfiltrovat z množství dat ta, která mají informační hodnotu, vědění je celkovou formou prozkoumávání světa - jeho poznávání, chápání, porozumění. Na rozdíl od informace, jejíž význam spočívá v odlišném jednání v budoucnosti, Není vědění jednoznačně účelově orientováno. Vědět lze mnoho, a zda je takové vědění neúčelné, se nikdy nerozhoduje v okamžiku jeho vzniku nebo osvojení. Na rozdíl od informace, která, představuje interpretaci dat s ohledem na budoucí jednání, lze vědění popsat jako interpretaci dat s ohledem na jejich kauzální souvislosti a vnitřní konzistenci.*

Lze také užít staromódní formulaci: Vědění existuje tam, kde je možné něco vysvětlit nebo pochopit. Vědění se vztahuje k poznání, hledání pravdy je základním předpokladem vědění. Od antických dob se tak otázka po vědění ze systémových důvodů právem odděluje od otázky po užitečnosti informací. Zda se vědění využije, není nikdy otázkou vědění, nýbrž situace, v níž se člověk ocitne. Bývaly doby - a není to vůbec tak dávno -, kdy se orientalistika považovala za natolik výlučný obor, že ho mnozí plánovači vzdělání považovali za zcela zbytečný. Po 11. září 2001 bylo všechno rázem jinak a znalosti arabštiny a dějin Blízkého východu se rázem staly velmi žádanou kompetencí.

Ovšem vzhledem k tomu, co všechno lze vědět, protože někde toto vědění existuje, vedou jakkoli pojaté nároky na vědění k zoufalství. Vzhledem ke zrušení hierarchie vědění a pojetí vědění jako sítě, kterou lze libovolně variovat a rozšiřovat, se zdá, že už žádná podoba vědění není přesvědčivá. A protože je potenciální vědění nekonečné a kdykoliv přístupné, jsme my všichni, ať chceme, či nechceme, fakticky nevědoucí. Ještě nikdy sice nebylo tak snadné se o nějaké otázce, oboru nebo fenoménu více či méně obsáhle informovat. Nicméně se nelze ubránit dojmu, že kvantitativní možnosti vědění jsou nepřímo úměrné tomu, co

lidé skutečně vědí. Je možné, že právě tento snadný přístup k vědění sabotuje vzdělání. Bez promyšlení, porozumění a osvojení je většina informací prostě jen vnějšková. Nejen studenti rostoucí měrou zaměřují mechanické okopírování seminární práce z internetu za samostatné vypracování. Tváří v tvář nekonečným proudům dat informačních médií se rádi utěšujeme, že není důležité něco vědět, ale vědět, kde vědomosti najdeme. Vědění je ve společnosti vědění vyčleněné, externalizované vědění. Ale vědění nelze uložit do skladu. Ani v tradičních archivech a knihovnách, ani v moderních databankách vědění neleží. Na rozdíl od rozšířeného mínění nedisponují vědění ani žádné organizace. Mohou nanejvýš poskytnout podmínky, díky nimž je vědění jejich aktérů uvedeno do vzájemných souvislostí a může být předáno dál. V žádné databance, v žádném médiu, které nestrukturovaně akumuluje data, proto vědění nenajdeme. Vědění vždy znamená umět zodpovědět otázku, co existuje a proč to existuje. Vědění proto nelze konzumovat, vzdělávací instituce nemohou být podniky na poskytování služeb a vědění si nelze osvojit hravou formou, protože to prostě bez myšlenkového úsilí nejde. Z tohoto důvodu nelze také vědění manažersky řídit. Za předpokladu, že na tomto světě neexistují jini sociální a inteligentní aktéři než lidé, je vědění jako takové jen v nich. Veškeré vědění má tedy ten nedostatek, že je subjektivní, je vždy mezerovité, nekonzistentní a ve vysoké míře ovlivněné kontingencí."

Uč se synu moudrým býti, říkalo se. Už to neplatí?

„Moudrost není cílem celoživotního učení, protože to žádný cíl nemá, neboť za cíl vyhlásilo prostředek. Jistěže se tržní vztahy a technologické inovace sloužící racionalizaci rychle mění. Takovým prudkým změnám vývoje je lidi třeba přizpůsobit, Byť ani toto není zcela nové, tyto procesy se vyznačují dosud nepoznanou dynamikou a intenzitou. Nejenže takové požadavky na přizpůsobení objektivně přesahují možnosti mnoha lidí, především starších, ale ideologie celoživotního učení slouží také, možná především tomu, aby se rizika vývojových zvrátů jednostranně přenesla

na jednotlivce. Ať už člověk navštěvuje jakékoliv kurzy a investuje do dalšího vzdělávání jakékoliv množství osobního kapitálu, v případě nutnosti lze vždycky říct: Bylo to málo. Existuje tragikomický případ člověka ochotného se neustále učit, který získává jednu kvalifikaci za druhou, a přesto nebude nikdy schopen je skutečně adekvátně uplatnit na pracovišti.

Kritická analýza celoživotního učení by také mohla skoncovat s některými mýty, jimiž se neustále ideologicky ospravedlňuje nová ‚kultura učení‘. Teze o zastarávání a zároveň o razantním růstu našeho vědění, již se s oblibou operuje ve prospěch permanentního vzdělávání, v této výlučnosti není pravdivá už faktograficky. Základy naší technokratické kultury vědění jsou mnohem starší a trvalejší, než předpokládá po změnách toužící duch doby, a bez těchto základů bude i nutné další vzdělání stát na hliněných nohou.

Další, zvláště v základním školském vzdělávání velmi rozšířený omyl spočívá ve víře, že lze odhodit nepotřebný balast vědění a soustředit se čistě na učení se učením, aby se člověk mohl později naučit všechno možné, Ale žádné učení bez obsahu neexistuje. Požadavek učit se, jak se učit, se podobá návrhu vařit bez jakýchkoli potravinových přísad. Pojem učení předem předpokládá předmět učení. Tento obsah se však v současnosti už neřídí žádnou ideou vzdělání, nýbrž se chápe jako otevřená permanentní mezera pro rychle se měnící požadavky trhu, módy a strojů. Memorandum Evropské komise o celoživotním učení, které je uvedeno heslem připomínajícím NDR - ‚Vytvoření evropského prostoru celoživotního vzdělávání‘ -, podnítilo vídeňskou univerzitu k práci na vysoce dotovaném projektu, jehož cílem je vybádat, jak se lze celoživotnímu učení naučit nejlépe už na základní škole. Projekt má název ‚Tréninkový program k vytvoření učitelských kompetencí pro podporu motivace ke vzdělání a celoživotnímu učení‘ - (Trainingsprogramm zum Aufbau von LehrerInnen-Kompetenzen zur Förderung von Bildungsmotivation und Lebenslangem Lernen], zkratka TALK je pro tento projekt vskutku signifikantní.“

Polovzdělanost je podobný nesmysl jako částečné těhotenství. Jen podstatně nebezpečnější.

„Z kolize moderní mediální společnosti s ideály a normami vzdělaného měšťanstva vzešel termín ‚polovzdělanost‘, jímž Theodor W. Adorno analyzoval neutěšené poměry v oblasti vzdělání, v nichž se ocitla poválečná společnost. V podmínkách kulturního průmyslu se podle Adorna stává vzdělanost polovzdělaností jako všudypřítomná forma ‚odcizeného ducha‘. Na staré ideály humanistického vzdělání se může ještě v tomto stadiu rétoricky přísahat, ve skutečnosti jsou reálně mařeny zpředmětněním vzdělání. Vzdělání, přinejmenším teoreticky chápané jako živé vypořádávání se ducha se sebou samým a se světem, se proměňuje ve směsku kulturních statků, které lze jistě získat a konzumovat, ale nelze šije už osvojit. V klimatu polovzdělaností přetrvávají věcné obsahy materializované na zboží na úkor vnitřní pravdivosti a živého vztahu k živým subjektům.

Takovou materializaci viděl Adorno v těch gymnáziích, kde se vzdělanostní kánon učí tvrdošíjně nazpaměť, nicméně ještě se vyučuje. Redukce kánonu na několik hesel, které lze didakticky zpracovat, rychle si zapamatovat, aniž by člověk vnímal nějaké souvislosti, znamenala pro Adorna tuto stránku polovzdělanosti. ‚Zpola pochopená a zpola zažitá látka není předstupněm vzdělanosti, nýbrž jejím smrtelným nepřítelem.‘ Polovzdělanost zůstává nepochopením, protože se drží tradičních kategorií vzdělání, chce suverénně ovládat něco, co nemůže pochopit. Prvky vzdělanosti jsou ještě přítomné, ale jejich vědomí se zcela zvnějšnilo. Pokud někdo něčemu nerozumí, tím tvrdošíjněji musí tvrdit opak. Proto je polovzdělanost podrážděná a zlá; přesvědčení, že všechno vím, se vždy pojí s tím, že vím všechno nejlíp.“

Mystérium „týmu“

„Odklon od myšlenky vzdělání se ukazuje nejzřetelněji tam, kde to možná nejméně předpokládáme - v centrech vzdělání samotných. Pregnantním

indikátorem toho je od jisté doby realizovaný přesun takzvaných cílů vzdělání na schopnosti a kompetence (skills). Ti, co vyhlašují schopnost týmové práce, flexibilitu a ochotu komunikovat za cíle vzdělání, vědí, o čem mluví - mluví o suspendování jakékoliv individuality, jež byla kdysi adresátem i aktérem vzdělání.

Bez ohledu na pikantní předpoklad, že kompetenci, jakou je týmová schopnost, lze získat jako vlastnost bez kontextu, vyškolit se v ní a praktikovat ji - člověk očividně může být ‚týmově schopný‘ jak při absenci týmu, tak v každém týmu -, je nápadné, že dnes převažující metafory vzdělanostní politiky demonstrativně zpochybňují právě ty cíle, které kdysi motivovaly klasický diskurs o vzdělání - autonomii subjektu, suverenitu individua, svéprávnost jednotlivce. Hlavně nemyslet vlastní hlavou - jakoby tohle byl tajný program dnešního vzdělávám. Kdo není ochoten jednat týmově a v sítích a flexibilně se přizpůsobit všemu, co se vyžaduje - mimochodem lidé nic nevyžadují, vždycky je to jen trh, globalizace nebo rovnou budoucnost -, už nemá šanci dostát nárokům společnosti vědění. Ne různé vlastnosti nebo schopnosti samy o sobě, ale distance od ducha dokumentuje jejich nevzdělanost. Káže-li někdo neustále o propojení do sítí, aniž by ho napadlo, že tak vyvíjí velký tlak na konformitu, poslouchá zřejmě diktát doby, ne však alespoň zpola suverénní rozum.

Nevzdělanost dnes proto není intelektuálním deficitem, nedostatečnou informovaností, defektem kognitivní kompetence - i když i to bude nadále existovat -, nýbrž je to rezignace na snahu vůbec něco chápat. Vždy, když se dnes mluví o vědění, jde vždy o něco jiného než o pochopení. Idea pochopení, někdejší základ veškeré práce humanitních věd, přezimuje v nejlepším případě v politicky korektní frázi o pochopení druhých jako projevu vyžadované tolerance. Jinak jde buď o rozvoj technologií, které usnadňují ovládnutí lidí a přírody, nebo o produkci ukazatelů, které mají s věcí, o niž údajně jde, stále méně společného.

Ve společnosti vědění, jak neustále slyšíme, je i vědění v neustálém pohybu a vyžaduje zcela jiné strategie produkce a osvojování než onen svéráz 19. století, jemuž se říkalo vzdělanost. Společnost vědění se definuje především distancí od tradiční sféry vzdělanosti. Neřídí se už ovšem ani postojem polovzdělanosti. To, co se realizuje ve vědění společnosti vědění, je sebevědomá nevzdělanost."

Přímá cesta k Orwellovi – nevzdělaní jsou nejlépe ovladatelní

„V celé oblasti vzdělání je v neposlední řadě patrné, že místo společnosti vědění směřujeme velkou rychlostí ke společnosti kontroly, a téměř všechno, co se v poslední době projednává pod hlavičkou ‚autonomie‘, se řídí imperativem sociální struktury založené na ovládnutí prostřednictvím sebekontroly ovládaných. Nikomu se nebude nic přikazovat, vše, co se stane, se stane dobrovolně. Ale doba, směrnice a konkurenceschopnost prostě vyžadují hustou síť kontroly, evaluace, přezkoumávání, přizpůsobení cílovým výhodám, pracovní dohody a řídicí mechanismy, což pro svobodu vědy neznamena nic víc než prázdné prohlášení. Je absurdní, že k nejčastěji používaným obrátům doby, která se zaklíná liberálním světonázorem, je věta: jiná možnost není. Ve jménu svobody se vyhláší nemožnost svobody. Fráze, že globalizace, lidské dílo jako kterékoliv jiné, se rovná přírodnímu jevu, jež lze snad využít, jemuž však nelze uniknout, je v podstatě výrazem nevzdělanosti, která už není příliš vzdálená od klasické podoby hlouposti.“

(Konrad Paul Liessmann - Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění. Přeložila Jana Zoubková]. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1677-5)

Petr Žantovský

Mediální manipulace v digitálním věku

Následující stať je rozšířenou podobou příspěvku, který autor přednesl na konferenci „Odbíjí dvanáctá dnešní společnosti? (Kutná Hora, 21. 11. 2015). Konference byla tehdy věnována rozmanitým pohledům na destrukci realistického a reálného pohledu na svět kolem nás, a především na mediální zobrazování skutečnosti a různé deformace, ať už záměrné či mimoděčné, ale mající brizanci skutečnost pootáčet směrem, který je třeba žádoucí pro určité (mocenské, ekonomické atd.) kruhy, zatímco pro všechny ostatní to nese riziko, že v bludišti takto deformovaně zobrazeného světa se stanou jen loutkami na provázku. Ani po letech, které uplynuly od sepsání příspěvku, není mnoho důvodů k optimistickému názoru, že by se něco podstatného v řečeném změnilo k lepšímu, spíše naopak.

Obdobně jako jiní autoři v této čítance, i tento se zabývá proměnou role autora a publika, novináře a čtenáře resp. posluchače, diváka, prostě konzumenta, jenž se rázem stává producentem, ale také paradigmatickou změnou na mediálním poli s nástupem interaktivity, a tím i většího zapojení doposud spíše pasivního publika. To celé pak nemůže nemít vliv na „realitu masmédií“, jak o ní psával už Niklas Luhmann a po něm mnozí další, kteří doceňovali média jako mnohdy samohybný fenomén spoluvytvářející společenské struktury.

Žantovský se tedy zabývá proměnou mediálního světa, ale navíc ve specifickém zacílení – ve směru k oblasti mediálních manipulací, které, jak opět vidíme kolem sebe dnes a denně, spíše narůstají v riziko pro budoucnost svobody, než aby zanikaly jako relikty někdejší nesvobodné společnosti.

Žijeme v digitálním informačním světě

Toto banální konstatování má své objektivní parametry a také objektivní – i subjektivní důsledky. Předně: jak rozumět pojmu „digitální svět“? Za základ ryze technologický můžeme vzít například práce Nicholase Negroponteho, zejména jeho Digitální svět¹. Negroponte zde sice píše primárně o počítačových technologiích, ale, jak správně upozorňuje Martin Škop: „To oč mu jde, již nejsou samotné počítače, ale spíše způsob života, který přinášejí: jak jsou stále více zapojovány do každodenního života a jak pokračuje vzájemné propojování nejen počítačů, ale i počítačů a lidí. Společnost postupně, dle jeho vize, v dohledné době opustí principy národních států a spíše bude setrvávat v digitálních společenstvích, která nebudou respektovat vzdálenosti a čas pro ně bude hrát jinou roli, než jakou hraje dnes“.²

Oč tedy jde? O to, že digitální technologie vstupují do našich životů nejen jako pomocníci v každodenní praxi, ale i jako formující (případně deformující) fenomény společenské (nejen mezilidské) komunikace. Nejen že veškerou komunikaci zrychlují (technické prostředky jako mobilní telefon či emailová pošta jsou v dnešním technickém světě nezbytností), ale především obsahově ovlivňují. Od těch nejjednodušších způsobů: ikonizace sdělení („ ke stále většímu objemu dat, faktů a informací užíváme stále menší množství znaků, označení, pojmenování, případně symbolů“³), až po ty nejsofistikovanější: záměrné a účelově podložené manipulace mediálními obsahy.

Ještě vcelku nedávno se k tématu zpravodajství v tzv. nových médiích autoři vyslovovali spíše s opatrným optimismem, např. Michal Šimůnek: „Multimediální žurnalistika není samozřejmě a priori imunní vůči

---

¹ Negroponte, N. *Digitální svět: Being Digital*. Vyd. 1. Praha: Management Press, 2001. 207 s.. ISBN 80-7261-046-5.

² ŠKOP, M.: Digitální svět – recenze. In: *Revue pro média* č. 5/2001. (RPM byl projekt bezprostředně předcházející navazujícímu časopisu Mediální studia, ISSN 1801-9978)

³ Žantovská, I. *Jazyk a řeč nové doby*. Příspěvek na konferenci Salon kritického myšlení, Praha, Michnův palác 26.9.2012, dostupné na: <http://www.mediasres.cz/kultura/1849-jazyk-a-rec-nove-doby-autor-irena-zantovska.htm>

*manipulaci, manipulace zde však jsou vzhledem ke zhuštěné přítomnosti otisků zaznamenávané události potenciálně komplikovanější. Multimédia jsou totiž nadána pevnější vazbou s reprezentovanou událostí a kontextem, ve kterém se odehrála, a v tomto smyslu je lze vnímat spíše jako naději než hrozbu pro důvěryhodnost žurnalistiky."*⁴

Naopak většinový názor, zejména v posledních měsících, lze spíše vyjádřit jako obavu před internetovými médii a jejich obsahy. Tato obava může mít řadu podob. Jednu z nich popisuje např. reprezentativní průzkum realizovaný Ulfem Bernhardem a Marco Dohlem z Univerzity Heinricha Heineho v Düsseldorfu. Ti zkoumali na vzorku 1700 oslovených profesionálních žurnalistů jejich postoj k novým digitálním médiím. Podle jejich závěru většina z oslovených „vnímá ‚nová média‘, charakterizovaná interaktivitou a obsahem vytvářeným uživateli, jako větší hrozbu pro svou práci, jelikož se obávají, že přijdou o své postavení profesionálních zprostředkovatelů zpráv".⁵ Odpověď na toto jen zdánlivě překvapivé zjištění poskytuje opět Šimůnek: „Hypermediální žurnalistika tak výrazně umocnila směřování žurnalistiky k tzv. občanské či participatorní žurnalistice (civic/public/participatory journalism). Byla to právě digitalizace, která v druhé polovině 90. let podnítila prudký nástup občanské žurnalistiky, přičemž vyzdvihovanou interaktivitu digitálních médií přesunula z roviny aktivního čtení do roviny aktivního vstupování do procesu produkce mediálních sdělení. O významu občanské žurnalistiky a silícím vlivu čtenářů na obsah mediálních sdělení svědčí prudký nárůst tzv. blogosféry, resp. čtenářských nástrojů zpětné vazby."⁶

Co se to tedy vlastně děje v prostředí vymezeném na jedné straně médii tzv. tradičními a médii tzv. novými či digitálními? Nejde o nic menšího,

---

⁴ Šimůnek, M. *O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění*. In: Jirák, J.- Pavličiková, H. a kol. *Média pod lupou. Mediální výchova jako téma celoživotního vzdělávání*, Praha - Powerprint 2013 ISBN 978-80-87415-70-2, s.76

⁵ Fengler, S. *Bojí se novináři internetu?* European Journalism Observatory 18.11.22014, dostupné na: <http://cz.ejo-online.eu/3148/svoboda-tisku/boji-se-novinari-internetu>

⁶ Šimůnek, M. *O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění*. In: Jirák, J.- Pavličiková, H. a kol. *Média pod lupou. Mediální výchova jako téma celoživotního vzdělávání*, Praha - Powerprint 2013 ISBN 978-80-87415-70-2, s.79

než o změnu mediálního paradigmatu. Až donedávna byl pánem mediálního prostoru autor, ten, kdo vkládá mediální obsah do média a vysílá směrem k příjemci po trajektorii, kterou opět sám určuje. Dnes je trajektorie prostorem o mnoha mimoběžkách, které se mohou i nemusí střetnout, prostorem, který je bez obtíží dostupný z kteréhokoli místa tohoto prostoru a v němž každý, kdo chce, může být zároveň autorem (producentem) mediálního obsahu, i/nebo příjemcem. Tento prostor je tak oproti svému historickému předchůdci (dvojrozměrná rovina, ještě častěji přímka vedoucí od producenta k příjemci) nepřehledný, ale svrchovaně demokratický. Neexistuje v něm řád (kromě toho ryze technologického). To ale neznamená, že v něm neexistuje manipulace, stejně jako nelze říci, že v něm neexistují zájmy, které jsou spouštěčem manipulačních aktivit. Znamená to, že zájmů i samotných aktivit usilujících o pokřivení reality v určitém zamýšleném směru je nekonečné množství, které se mohou pluralitně míjet i anulovat. Jediným způsobem, jak se v tomto novém mediálním prostoru neztratit, je osvojit si mnohem vyšší míru mediální gramotnosti.

Nový pohled na mediální gramotnost

Jak jsme tomuto pojmu rozuměli doposud? „Mediální gramotnost bývá definována jako série komunikačních kompetencí, které zahrnují schopnost vyhledávat, analyzovat, hodnotit a dále předávat informace v nejrůznějších formátech. To znamená, že nezáleží na tom, zda se jedná o informace v tištěné, elektronické nebo digitální podobě a zda je získáváme z novin, rozhlasu, televize nebo Internetu. Mediálně gramotný člověk je schopen maximálně využívat dostupná média pro své vzdělání, osobní rozvoj a uspokojení potřeb.“⁷ Vše, co stojí v této definici, zůstalo beze změny v platnosti. Chybí tam ale onen nový rozměr interaktivního digitálního mediálního prostoru. V něm je totiž nekonečně komplikovanější kompetentně analyzovat, vyhodnocovat a selektovat informace a využívat

---

⁷ Vranková, E. *Mediální gramotnost*. In: Revue pro média č.8/2004, resp. Mediální studia, ISSN 1801-9978. Dostupné na: http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Heslar/medialni_gramotnost.htm

je pak k dalšímu účelnému předání nebo jiné potřebě (vzdělání, osobní rozvoj atd.). V tomto novém kontextu změněné politické a společenské situace je občan vystaven zcela novým formám a podobám manipulačních aktivit s dříve nepoznaným motivačním zázemím, a chce-li tedy si udržet kritické myšlení v zájmu udržení svého suverénního postavení svobodného občana, staví před něj digitální mediální prostor dříve neznámé výzvy a rizika.

Kdo je autorem a žurnalistou v digitálním médiu

Jak už bylo řečeno, digitální média umožňují komukoli, kdo má takovou aspiraci a technický přístup, stát se autorem, neboli producentem a šířitelem internetových mediálních obsahů. Tím se ovšem značně rozpohybovává dosavadní chápání žurnalisty jako jediného suverénního autora mediálního obsahu. To ovšem vede k zástupné a neproduktivní, neboť k ničemu nevedoucí diskusi o tom, kdo v internetovém světě je, či není novinářem.⁸ Tato diskuse je navíc značně alibistická, neboť odkládá povinnost odpovídat na aktuální otázky za časový horizont daný pomyslným budoucím konsensem v této definiční záležitosti. Troufáme si tvrdit, že je zcela nepodstatné, kdo podle názoru několika akademických pracovníků nebo zaměstnanců tradičních médií je a není novinářem v tradičním slova smyslu v internetovém mediálním prostředí. Digitální média prostě umožňují autorskou participaci každému, kdo chce nějaký mediální obsah šířit. Z toho je nutné vycházet.

Důsledně vzato z hlediska českého autorského práva je autorem ten, kdo dílo vytvoří a poskytne k šíření (různými technologickými cestami, včetně internetu)⁹. Autorství producentů internetových mediálních obsahů tedy lze snadno určit, popřípadě zpochybnit (jako u každého jiného plagiátu).

---

⁸ Podle slov Barbory Osvaldové, předsedkyně Komise pro etiku při Syndikátu novinářů ČR, je problém v tom, co na internetu definovat jako médium a koho vlastně definovat jako internetového novináře. Jakmile bude jasně definován rozdíl, bude možné monitorovat dodržování etiky i v internetových médiích. Jasný impuls by měli dát právě internetoví novináři. Dostupné na: <https://www.interval.cz/clanky/novinarska-etika-internetu-cizi/>

⁹ Aktuální znění autorského zákona č. 121/2000 Sb. k datu 1.1.2015 dostupné na: <http://www.mkcr.cz/cz/autorske-pravo/zakon/predpisy-zakonu-7611/>

Co se týče diskuse o pojmu digitálního či internetového žurnalistu – a tedy i pojmu novinář v tomto kontextu, stačí se obrátit k Bobu Franklinovi, která jasně říká: „Digitální žurnalistika neboli on-line žurnalistika, je současná forma žurnalistiky, kde je redakční obsah distribuován prostřednictvím internetu, na rozdíl od publikování prostřednictvím tisku nebo vysílání. Primární produkt žurnalistiky, kterým jsou zprávy o aktuálním dění, je prezentován samostatně nebo v kombinaci jako textu, zvuku, videa a některých interaktivních forem, a šířeny prostřednictvím digitálních mediálních platforem.“¹⁰

Se zřejmou snahou o vyvážený a, dá-li se to tak říci, i spravedlivý hodnotící výrok o rozdílu mezi „klasickou“ a internetovou žurnalistikou (a tedy rolí novináře v obojím kontextu) se pokusil Patrik Zandl: „Hovořil jsem o jistém samozvanectví internetových novinářů - a mám proč. Zatímco v případě papírových titulů je zárukou odbornosti redaktora zvučné jméno vydavatele a hora peněz, kterou každé vydání stojí, na internetu je tomu jinak. Kde máte záruku, že autoři Mobil serveru rozumí mobilním telefonům? Záruku tvoří počty čtenářů, kteří svojí setrvávající přízví ukazují, že cesta, po které servery jdou, je správná. Autory těchto serverů se totiž stávají amatéři v novinářině; lidé, kteří sice povětšinou rozumí problematice, o které píší, na druhou stranu nejsou vystudovaní žurnalisté. Zatímco klasický novinář se většinou pracně seznamuje s tématem, o kterém píše, internetový novinář se seznamuje s novinářskými postupy, se stylistikou, slohem, ale i metodou psaní článků.“¹¹ V dnešním digitálním, překotně rychlém, informacemi značně přehuštěném světě je, zdá se, ta první uvedená cesta cestou perspektivnější. Publikum očekává obsah, a potom teprve formu. Ačkoli, jak dodává Zandl, „internetová žurnalistika v Čechách se nadále velmi často dotýká okrajových témat nebo témat ožehavých, i ona se však již pokouší hledět na problém z více stran, bez emociálního podbarvení,

---

¹⁰ Franklin, B. Editorial. In: *Digital Journalism*, Volume 1, Issue 1, 2013, s.5, ISSN 2167-0811

¹¹ Zandl, P.: *Vzestup a pád internetové žurnalistiky*. Dostupné na: http://technet.idnes.cz/vzestup-a-pad-internetove-zurnalistiky-fdz-/sw_internet.aspx?c=991227_0005036_sw_internet

nezaujatě. Má-li to být chápáno jako nedostatek, pak snad jen nevyzrálosti čtenáře."¹²

Mediální manipulace v digitálních médiích - a jak se jí bránit

Digitální technologie proměnila naši komunikaci (soukromou, ale pro naše potřeby uvádíme především veřejnou) jak co do formy, tak co do obsahu. Navázala na tendence předchozí éry televizní a nastolila kult vizuality jako nadřazené hodnoty verbálním obsahům, dokonce vizuální stránku ustanovila namnoze samotným mediálním obsahem a důvodem mediální komunikace. Do veřejné komunikace vstupují prvky divadla v širším slova smyslu jakožto inscenování reality (tedy vytváření více či méně umělé, deformované či zcela virtuální) reality. To vše je optimální živnou půdou pro manipulační aktivity.

V aktuálních souvislostech se projevuje nejvýraznější množství pokusů o mediální manipulace v souvislosti s neklidnou situací na východě Evropy, na hranici Ruska a Ukrajiny. Ředitel zahraničního odboru Kanceláře Prezidenta ČR Hynek Kmoníček dokonce prohlásil, že „propaganda je kanónem v této hybridní válce“.¹³ Většina kritiky na neobjektivní informování o situaci na Ukrajině a roli Ruska a mezinárodního společenství je směřována na adresu tradičních médií, zejména denního tisku a veřejnoprávní České televize. Publicista a šéfredaktor internetových novin Stalo-se.cz Radek Velička prohlašuje: „Česká většinová média přejímají propagandu Kyjeva...Většinová česká média nehrají žádnou roli v objektivním zpravodajství o dění v oblasti, jelikož pracují čistě propagandisticky.“¹⁴ Michal Mikulenka na nezávislém serveru AC24 je ještě adresnější: „Zahraniční zpravodajství České televize v případě ukrajinské krize manipuluje s fakty tak nestoudně, až je to

---

¹² tamtéž

¹³ Dostupné na: <http://video.aktualne.cz/dvtv/kmonicek-putin-vitezi-v-medialni-valce-o-ukrajinu/r~e99bbf543ac311e4ae690025900fea04/>

¹⁴ Dostupné na: <http://www.stalo-se.cz/?p=21702>

zarážející."¹⁵ Přitom právě zpravodajský tým České televize dostal za výkon v informování o ukrajinských událostech novinářskou cenu za rok 2014¹⁶. Jak si vysvětlit tento rozpor? Vcelku jednoduše. V porotách hodnotících novináře z mainstreamových (či „tradičních“) médií jsou lidé spjatí právě a pouze s tímto typem médií. Vůči novinářům z digitálních médií je většinou udržováno mlčení nebo občas nahlas vyslovený despekt. To se týká samozřejmě těch digitálních médií, která zastávají buď opačné názory, než média tradiční, nebo se snaží vyváženěji než tradiční média zveřejňovat informace z různých názorových pozic a zdrojů. Je třeba říci, že takových je dnes v Česku dostupná většina.

Jak je ovšem patrné při pohledu do zahraničních médií, nejsme v ohledu kritiky chybějící nestrannosti tradičních médií velkou výjimkou. Také v zahraničí se vedou diskuse, často až boje, mezi sférou tradičních médií (která přicházejí o publikum, a tedy vliv) a nově mohutně nastupujícími médii digitálními. Jako příklad uveďme vyjádření amerického novináře Roberta Parryho v Consortiumnews.com.: „Americká média přišla kvůli Ukrajině o zbytky objektivitu! Dobrý novinář by měl nestranně prezentovat názory obou stran, aniž by se uchyloval k propagandě, ale americká média zjevně takto nefungují.“¹⁷ A doplňují ho slova jeho britského kolegy Olivera Tickella, editora časopisu Counter Punch: „BBC připravuje společnost na válku s Ruskem!“¹⁸

Je zřejmé, a aktuální neklidná politická a vojenská situace na východě Evropy je toho názorným příkladem, že soupeření mezi tradičními a novými digitálními médii nabývá na razanci. Jde samozřejmě o publikum, a tedy o peníze. Jde ale také především, aspoň z pohledu novináře, o možnost, právo a povinnost svobodně, nezávisle, nestranně a vyváženě

---

¹⁵ Dostupné na: <http://www.ac24.cz/zpravy-z-domova/5542-komentar-proc-ct-informuje-nevyvazene-o-ukrajine-mozne-duvody>

¹⁶ Zdroj: <http://www.novinarskacena.cz/aktuality/novinarskou-cenu-2014-si-odneslo-jedenact-vitezu-a-vitezek/>

¹⁷ Dostupné na: <http://www.prvnizpravy.cz/zpravy/zpravy/americka-media-prisla-kvuli-ukrajine-o-zbytky-objektivitu/>

¹⁸ Dostupné na: <http://www.prvnizpravy.cz/zpravy/politika/britsky-novinar-bbc-pripravuje-spolecnost-na-valku-s-ruskem/>

informovat veřejnost o všech souvislostech probíhajících událostí. K tomu se však v tradičních médiích často nedostává vůbec.

Co z toho plyne pro příjemce médií, potažmo médií internetových? Pokud se chce věcně správně orientovat v nekonečném přívalu informací, názorů, postojů a stanovisek, nezbude mu nic jiného než permanentní sebevzdělávání v oblasti dané problematiky (zde geopolitického konfliktu nově počínající studené války mezi Západem a Východem). Toto sebevzdělávání (nejen ze současných, ale především z historických, analogie umožňujících zdrojů) je nezbytné doplnit o to, co bychom mohli nazvat „informovanou skepsí“, tedy vysokou mírou apriorní nedůvěry ke všem zdrojům do okamžiku, než si dokážeme vícezdrojově potvrdit jejich validitu.

Je také nezbytné odolat pokušení reagovat emocionálně na často burcuující informace, přicházející z médií – uvědomme si, že právě emoční reakce nás má (v zájmu manipulátora) vzdálit racionální analýze skutečnosti a přizpůsobit naše postoje a naše rozhodování zájmu manipulátora. Proto je spektakulární, audiovizuální svět nejen elektronických, ale i (a v poslední době zejména) digitálních médií tak nebezpečným lákadlem, neboť nabízí snadná vysvětlení těžko pochopitelných problémů a atraktivní odpovědi na nudné otázky. Jen tak se ubráníme manipulaci a jednostrannému dezinformování, jen tak se nestaneme loutkou v rukou cizích zájmů. Je to ovšem velice pracné, mnohem pracnější, než obdobná cesta za mediální gramotností v éře tradičních před-digitálních médií, jejichž nabídka informací byla tisícinásobně omezenější, a tedy snadněji vstřebatelná a kontrolovatelná.

Jedna postava ze slavné pohádkové ságy o Harry Potterovi říká: „Nastává čas, kdy se musíme rozhodnout mezi tím, co je správné, a tím, co je snadné“.¹⁹ To je možná nejpřesněji, byť s jistou nadsázkou vyjádřené

---

¹⁹ Rowling, J.K. Harry Potter a Ohnivý pohár. Praha: Albatros 2003, ISBN: 80-00-00994-3

hlavní dilema dnešního mediálního světa. Platí pro ně také slova C. G. Junga: „Kdo se dívá ven, sní, kdo se dívá dovnitř, probouzí se.“²⁰

Použitá a doporučená literatura:

Baudrillard, J. Selected Writings. Edited by Mark Poster. Stanford: Stanford University Press 1988, ISBN: 9780804742733

Bednář, V. Internetová publicistika. Praha: Grada 2011, 216 s. ISBN: 978-80-247-3452-1

Bentley, C. H. 2011. Citizen journalism: Back to the future? In: Geopolitics, History, and International Relations 3/2011, ISSN1948-9145

Bröckers, M. - Schreyer, P. My jsme ti dobří. Názory toho, kdo se snaží chápat Putina aneb jak námi média manipulují. Praha: Jaro 2015, ISBN: 978-80-904423-5-1

Debord, G. Společnost spektaklu. Praha: Intu 2007, ISBN: 978-80-903355-5-4

Herbert, J. Journalism in the Digital Age: Theory and Practice for Broadcast, Print and On-line Media. Taylor & Francis. Oxford: Focal Press 1999, ISBN 13: 9780240515892

Jung, C.G. Slova duše. Praha: Vyšehrad 2001 ISBN: 80-7021-490-2

Kawamoto, K. Digital Journalism: Emerging Media and the Changing Horizons of Journalism. Oxford: Rowman & Littlefield 2003, ISBN 0-7425-2681-X

Liessmann, K.P. Filosofie moderního umění. Olomouc: Votobia 2000, s.124, ISBN 80-7198-444-2

---

²⁰ Jung, C.G. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad 2001 ISBN: 80-7021-490-2

Mirzoeff, N. Úvod do vizuální kultury. Praha: Academia 2012. 978-80-200-1984-4

Negroponte, N. Digitální svět: Being Digital. Vyd. 1. Praha: Management Press, 2001. 207 s.. ISBN 80-7261-046-5.

Rivoltella, P.C. Screen Generation, Milano: Vita e Pensiero 2006, 296 s, ISBN 978-8834-31-408-1

Rushkoff, D. Manipulativní nátlak /Proč tak snadno uposlechneme druhé?/. Hradec Králové : Konfrontace, 2002. 265 s. ISBN 80-86088-07-3.

Šimůnek, M. O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění. In: Jirák, J.- Pavličiková, H. a kol. Média pod lupou. Mediální výchova jako téma celoživotního vzdělávání., Praha - Powerprint 2013, ISBN 978-80-87415-70-2

Volek, J. – Urban, J. Mediální obraz politiky(a) – soubor příspěvků z 22. Konference Člověk a média, Praha 18. 4. 2013 (dostupný online: http://www.clovekamedia.cz/konference/sborniky/cm_2013_jaro.pdf)

Vostrý, J.-Vojtěchovský, M. Obraz a příběh – Scéničnost ve výtvarném a dramatickém umění. Praha: KANT & AMU v Praze 2008, ISBN 978-80-86970-86-8

Žantovská, I. Divadlo jako komunikační médium. Praha: NAMU 2012, ISBN 978-80-7331-243-5, s.39

(stať převzata z knihy Petr Žantovský – Média a politika v digitálním světě. Vendryně: Nakladatelství Beskydy 2018. ISBN 978-80-87431-47-4)

Ľubomír Hud'ó

Mediální krysy

Zkušený slovenský novinář s dlouholetou praxí ve veřejnoprávním rozhlase i televizi odešel ze světa mainstreamových médií, neboť odmítal dál snášet cenzuru, již v nich byl kvůli svým názorům vystavován. Dnes působí na alternativní mediální scéně a píše knihy o vztahu politiky, společnosti a médií. Po publikacích *Presstitúti verzus konspirátori* (2014), a *Držte hubu a krok!* (2015) jsou *Mediální krysy* třetím titulem, který se kriticky staví k všudypřítomnému pokrytectví a šíření politicky motivovaných bludů a lží v tzv. tradičních sdělovacích prostředcích. Odhaluje zákulisní vazby jednotlivých novinářů na (často nadnárodní) politické a ekonomické zájmy, které šířením dezinformací v mediálním prostoru posilují své mocenské postavení.

Jak píše sám autor, ona mainstreamová média „přesvědčují širokou veřejnost o otevřené společnosti rozmanitých myšlenkových proudů, a přitom jejich hlavním cílem je deformovat mysl a rozum lidí, občanů, voličů, celých národů, aby kráčeli tak jako krysy za muzikantem z města Hammeln - nejprve do otroctví provázeného ztrátou identity, historických kořenů a tradic předchozích generací, a nakonec i na jistou smrt. Ve jménu koho a čeho? O tom se vedou informační války mezi oficiální propagandou, alternativními médii, samozvanými mesiáši, dosazenými politicko-mediálními elitami, a stoupenci svobodné vůle, nespoutaného ducha, odůvodněné rebelie a důstojného života.“

Zkušeností a odvahou nazývat věci pravými jmény může být Hud'ó velmi aktuální inspirací i pro naše poměry, jeho diagnóza reality našich východních sousedů, platí beze zbytku i pro nás.

Úvod

Naše mysl je terč, jakási zájmová sféra. V jakém smyslu? Je vděčným objektem k tomu, aby ji někdo zasáhl, podmanil si ji, zpracoval a diktoval jí způsob uvažování, anebo naopak ji kultivoval, obohatil o nové poznatky, povznesl, podnítil zdravý rozum k aktivnímu posuzování poznatků, informací a podnětů o světě, jenž nás obklopuje a jehož jsme součástí. Co myslíte, s kterým z těchto dvou přístupů se setkáváte častěji v každodenní praxi, běžném životě, chtě-nechtě s mobilem v ruce, sedě za počítačem, pasivně vnímaje mluvené slovo případně obraz na monitoru, anebo vlastní aktivitou na sociálních sítích? Nevyhnete se tomu, i kdybyste jste sebejistě tvrdili, že nic z toho vás nezajímá a nepřipisujete tomu žádný význam.

V lidském společenství se na vás nalepí postřehy, slova, reakce a činy druhých, i když si to nepřipouštíte a tváříte se, že vaši čistou mysl a zdravý rozum nemůže nikdo a nic ohrozit, ovládnout, působit na ně anebo alespoň vnášet stíny určitých pochybností. Můžete být o tom přesvědčeni, ale ať už si to uvědomujete nebo ne, tak jako tak jste permanentně vystaveni útoku na způsob vašeho uvažování a rozhodování se. Nemusíte surfovat na mobilu, laptopu, anebo tabletu, ani poslouchat zprávy, sledovat televizní vysílání, kupovat si noviny a časopisy, stačí jen, když se setkáváte s určitým okruhem přátel, známých, příbuzných a komunikujeme s nimi.

K vlivu informací, a to i ve zdánlivě banálních věcech, přece jen dochází a má to své důsledky – pozitivní i negativní. Netýká se vás to jedině tehdy, jste-li izolovaný jedinec bez moderních technologií a bez jakýchkoli podnětů z okolí, kdesi na samotě v drsné přírodě ve stylu Hiró Onodu, posledního japonského císařského vojáka, jenž v roce 1945 dostal příkaz nevzdat se, a z Filipínské džungle vyšel až roku 1974, když za ním přišel bývalý velitel a odvolal rozkaz. Ale kolik takových lidí mezi námi žije a jaký je jejich vliv na vývoj společnosti, vyjma soustředění se na vlastní potřeby a biologické procesy?

Kdo tedy dohlíží na naši mysl a zdravý rozum a disponuje prostředky, jak je bombardovat od školních lavic až po poslední výdech na smrtelné posteli? Slýcháme a čteme přece o politických besedách na základních a středních školách, projektech sexuální výchovy už v předškolních zařízeních, progresivní otevřené společnosti, mladých vzdělaných lidech ve městech a starých, neinformovaných a konzervativních důchodcích či venkovském obyvatelstvu, jež je brzdou „nového“, šťastně globálního světa světových metropolí. Toto arogantní dělení lidí na vhodné a nevhodné pro volby, referenda a společenské procesy změn je v současnosti typické pro mašinérii na zpracování svobodné vůle člověka.

Naše mysl a zdravý rozum (z hlediska novodobých kritérií bychom ho už mohli dělit na zdravý selský a tzv. progresivně metropolitní) mohou být terčem a objektem dvou kategorií lidského společenství: spontánních struktur vycházejících z komunit jedinců přirozeně zvědavých, bažících po poznání a vyhledávajících širokou škálu informací, anebo konglomerátu mediálních kryas, okamžitě schopných přizpůsobit se momentálně panujícímu systému a vládnoucí síle, štedře krmených a hýčkaných.

Proč právě krysa?

Jinak vnímáme krysu v Evropě a zcela odlišně ji hodnotí hinduisté a Číňani. V hinduistickém světě indický bůh moudrosti Ganéša se po celém světě přepravuje pomocí krysy. Krysa je vozidlo duchovní, reprezentuje moudrost. Pomáhá Ganéšovi odstraňovat všechny překážky ve světě a společně je překonávají pomocí kombinace síly a chytrosti. Krysy jsou hinduisty uctívány, například v indickém chrámu v Dešnoku je rozmazlují mlékem a rýží.

V čínském zvěrokruhu je krysa prvním znamením a tuto pozici si podle legendy o Nefritovém císaři získala právě svou vychytralostí, kterou předvedla v případě sporu s buvolem, jemuž nepomohly ani stížnosti k samotnému panovníkovi, že první měl být právě on. Podle východního kalendáře je rok krysy jednou za dvanáct let a krysa je považovaná za

inteligentní a odvážné zvíře, uctívané a opředené legendami. Člověk narozený ve znamení krysy bývá považován za inteligentního a šarmantního, ale ti, kteří ho znají, vědí, že se za touto vnější slupkou často skrývá agresivita a zmatek.

V Evropě je krysa škůdcem a šířitelem nemocí. Pověstné je vzájemné zabíjení a požíráání krys v přeplněném prostoru, když dojde k jejich přemnožení. Krysa symbolizuje to, co je skryté, utajené, škodlivé. V případě paralely s člověkem představuje nečestné jednání, takže přeneseně je to zákeřný a bezcharakterní člověk bez skrupulí, schopný v zájmu vlastního přežití udělat cokoli. Osoba, která jde tvrdě za svým cílem a v zájmu vlastní existence bude pochlebovat každému, kdo jí dá víc. Krysa je synonymem něčeho podlého, bezzásadového, neštítícího se ničeho.

Nepochybně můžeme najít takovýto lidský druh v jakémkoli oboru a sféře činnosti, ale mediální krysy útočí na mysl a zdravý rozum ostatních lidí v tak masovém rozsahu, že výsledky jejich působení jsou podobné moru, jaký šířil tento živočišný druh ve středověku, kdy zemřelo dvacet pět miliónů Evropanů, což tehdy představovalo asi třetinu Evropy. Kromě toho krysy přenášejí také celou řadu nakažlivých nemocí jako Weilova žloutenka, leptospiróza, salmonelóza, tuberkulóza, anebo tularemie. Mediální krysy mají podobný vliv na lidský organismus – na jeho duchovní složku a podvědomí.

Jejich aktuální arénou je prostor vymezený populárními pojmy. Hybridní války, fake news, postfaktická doba, hoaxy, dezinformační weby – to je terminologie, jež dnes dominuje nejen v printovýcha elektronických médiích či na sociálních sítích, ale pravidelně zaznívá už i ve vyučování – od posledního ročníku základních škol až po akademickou půdu.

Tak jak to vlastně je? Doposud byla v médiích jen a jen pravda a až nyní začíná urputný zápas o objektivitu, serióznost a zodpovědnost při informování veřejnosti? Proč právě teď? Protože doposud měla média

hlavního proudu – ať už ve vlastnictví státu (resp. tzv. veřejnoprávní), finančních skupin, mediálních domů, miliardářů přímo či nepřímo napojených na mocensko-ekonomické a finanční elity- jakýsi pochybný monopol na informování, pravdu a lež, propagandu a manipulaci. Kdo by se chtěl vzdát dobrovolně takového monopolu, nadto když je rovněž zdrojem nadstandardních příjmů, popularity, pocitu výjimečnosti a pohodlné materiální existence?

*V šedesátých letech 20. století vyšla ve Velké Británii kniha *Lady Bird Book Britain* o přírodě, v níž je o krysách uvedeno, že se shromažďovaly do skupin po 200 jedincích a společně v noci putovaly krajinou. Přitom se za nimi táhl divný krysí zápach, který lze jen těžko popsat. Také my lidé jsme součástí přírody, dokonce prý pány tvorstva trůnicími na vrcholu potravinového řetězce, ale mezi námi a z nás se vyvinul zvláštní živočišný druh – mediální krysy. Koncentrují se v newsroomech (prostor, v němž jsou soustředěni novináři se svými pracovními stoly a nezbytnými technickými prostředky) ve větších skupinách pod vedením vedoucích vydání, šéfredaktorů a majitelů médií a společně prostřednictvím moderních technologií putují skrze mysl ostatních občanů – „ovčanů“ ve dne, v noci, a táhne se za nimi zápach manipulace, polopravd, ovlivňování a nahlodávání čisté mysli a zdravého rozumu všech ostatních, přičemž nákaza ničí i je samotné.*

Mediální krysy rozšiřují svůj prostor a značkují si ho svým manipulačním zápachem, ale navzdory dlouholetému úsilí, ideálním možnostem a různým podpůrným prostředkům od financí přes technologie až po síť NGO (nevládních organizací) ještě neovládly každý kout světa a lidské mysli. Tvoří drtivou většinu novinářské obce, opodstatněně nazývané mafíí presstitutů, ale jsou i výjimky, jedinci s novinářskou etikou a profesní ctí, kteří pracují v mase mediálních krys v prostředí hlavního informačního proudu. Zároveň lze sledovat pronikání mediálních krys i do alternativních médií prostřednictvím „fiat-alternativy“.

Na Slovensku se nedávno mediální krysy z mainstreamových mediálních kanálů neštítily klesnout až na úplné dno a ve svůj prospěch dokonale využít i vraždu novináře Jána Kuciaka a jeho snoubenky Marty Kušnírové koncem února 2018. Šlo o novináře, jenž se věnoval propojení politiků na mafii, zneužívání eurofondů a daňovým podvodům. Navzdory různým hypotézám ještě před objasněním případu, odhalením pachatelů a možných objednatelů, případně zjištění jiných motivů zločinu, jimiž mohly být vedle jeho novinářské činnosti např. osobní vztahy, právě nejagresivnější mediální krysy spustily kampaň. Vytvořily okolo sebe atmosféru pronásledovaných strážců demokracie, jimž jde o život, neboť jejich kritici (ze strany tzv. normální veřejnosti) spustili lavinu obvinění z mediální prostituce a přiživování protinárodních nálad. Dotkla se jich i prohlášení o presstitutech a protislovenských prostitutkách. Bez ohledu na to, zda to vyslovil pochybný a zkorumpovaný politik, trefil se do černého. Protože mediální krysy jsou presstitutky určitých zájmů, počínaje vydavatelstvím přes sponzory až po konkrétní politické síly, pouze si hrají na objektivní a nadstranické autory, jimž je třeba důvěřovat. Ale po čase se sami odhalí: výběrem témat, systematickým jednostranným útočením na stále tytéž cíle a obhajobou případně servilním nadbíháním určitým politikům a jejich stranickým subjektům, či koncepcím blouznících filantropů – destabilizátorů.

Jsou to autoři, kteří už v 90. letech minulého století odmítali samostatnost Slovenska s výmluvami na možné politické směřování, podléhali havlovskému kultu a koncepcím federalismu, kosmopolitismu, světoobčanství, a proto termíny jako národ, národní či identita v nich vyvolávaly zděšení, hnus a odpor. To všechno dávali náležitě najevo a dnes se budou tvářit jako nespravedlivě očerňovaní. Zato jim nic nebrání, žádná etika, profesionální čest anebo demokratické přesvědčení o pluralitě názorů, útočit, znevažovat a urážet lidi s odlišnými názory a pohledem na dění doma i ve světě. Vraždu a vzpomínky na oběti zneužili k tomu, aby

přítáhli pozornost na sebe jako na osoby, které bojují za „slušnou“ společnost a nasazují přitom krky.

V současnosti mediální krysy nařikají, že jsou neprávem znevažované jako prostitutky a protinárodní prostitutky, ale tak jako vždy jim chybí empatie a sebekritika. Nechtějí nebo nedokážou pochopit, čím si vysloužily nedůvěru a kritiku. Nejsou to jen negativní výpady na adresu médií ze strany politiků, kteří nesnášejí jakoukoli mediální pozornost, zaměřenou na jejich nekalou činnost; příčinou tohoto označení je především přísluhování výrazné části novinářské obce zájmům pochybných zákulisních sil bažících po moci a diktátu s otřepanými a zprofanovanými frázemi o svobodě, demokracii, hodnotách, právu a občanské aktivitě. Póza bojovníků za slušný svět a spravedlnost nesluší krysám, jež selektují oběti, konflikty, krize, revoluce, převrasy, aby vytvářely výťah k moci pro stejně zákeřné bezcharakterní kreatury, což jsou jen zamaskovaní diktátoři a tyraní s přitažlivým, ale falešným image filantropů, liberálů a humanistů.

Přesvědčují širokou veřejnost o otevřené společnosti rozmanitých myšlenkových proudů, a přitom jejich primárním cílem je deformovat mysl a rozum lidí, občanů, voličů, celých národů, aby kráčeli tak jako krysy za muzikantem z města Hammeln nejprve do jistého otroctví provázeného ztrátou identity, historických kořenů a tradic předchozích generací, a nakonec i na jistou smrt. Ve jménu koho a čeho? O tom se vedou informační války mezi oficiální propagandou, alternativními médii, samozvanými mesiáši, dosazenými politicko-mediálními elitami, a stoupenci svobodné vůle, nespoutaného ducha, odůvodněné rebelie a důstojného života.

Čistá mysl a zdravý rozum jsou doslova objektem znásilnění a totálního ovládnutí, aby v nich nezůstaly ani stopy kritického myšlení a posuzování zkušeností nahromaděných v průběhu historického vývoje, který se,

mimochodem, neustále opakuje a v nové podobě přenáší stále dokola ta stejná dilemata a výzvy.

*Když jsem v roce 2014 napsal knihu *Presstituti versus konspirátoři*, citoval jsem v ní motlitbu z filmu „Ty, který žiješ“ od švédského režiséra Roye Anderssona: „Odpustňovinám a televizním stanicím, které matou veřejnost a odvádějí pozornost od toho, co je důležité. Drahy Bože, odpusť jim. Odpusť těm, kteří jsou falešní, lžou a jsou nepoctiví. Odpusť vládám, které před lidmi skrývají pravdu.“ Čtyři roky, jež mezi tím uplynuly, jsou krátká doba, ale máte dojem, že se něco výrazně změnilo? Já ne, mohu se však mýlit. Ano, dnes je módní trend říkat, že lžou alternativní zdroje, dezinformační weby, a hlavní mediální proud přináší, tak jako vždy, jen a jen ověřené informace, nestranné, nezaujaté a objektivní ve snaze poskytnout nám informační základ pro samostatné uvažování. Všechny platí Moskva, která chce zničit ideální svobodný svět euro-a transatlantických struktur s vrcholem historického vývoje – liberální demokracií. Zatímco Brusel, Washington a jejich pobočky v (zatím) národních státech spolupracují na tom, aby nám zachránily šťastný domov a úžasnou perspektivu každého jedince vybrat si ze 71 pohlaví a žít nevázaný úžasný život s netušenými možnostmi.*

Komu tedy věřit v pavučině lží, propagandy a masírování vědomí? Našeptávání tzv. levice a tzv. pravice, mainstreamu a alternativy, různých kazatelů morálky, hodnot a vznešených ideálů vytváří svérázný prostor pro zmatenost, tápání, anebo naopak jednostranný fanatismus. To je ideální prostor pro mediální krysy a jejich zahryznutí, velmi intenzivní a hluboké. Necítíte při tom okamžitou bolest, následky však pocítíte s odstupem času, kdy už může být doopravdy pozdě. Ale naděje umírá poslední, vývoj je možno zvrátit i po desetiletích, např. po čtyřiceti letech komunistického diktátu anebo po třiceti letech havloidní a post havloidní frašky, dnes definované jako liberální demokracie (na bodácích NATO a ekonomickém diktátu Evropské unie). Odměnou je falešný pocit

bezpečnosti a almužny v podobě eurofondů jako odměny pro kolaboranty za ztrátu nezávislosti, hrdosti a vlastní cesty.

Na koho se spoléhat a komu důvěřovat?

Možná by leckdo uvítal nějakou příručku na zorientování se v mediálním bahně Velkého Bratra Manipulátora, aby jej nepohltilo a aby neskončil jako naivní oběť. Zároveň je však třeba si položit otázku, kdo vypracoval takovou příručku, co tím sledoval, v jakém zájmu, komu slouží a nahrává? Možná je to paranoia nebo chorobná podezřívavost, ale pochopitelná a opodstatněná, protože fair play v oblasti zpravodajství ve vztahu k divákovi, posluchači a čtenáři je vzácností, postupně pochovávanou pod nánosem subjektivismu, přísluhování a prodejnosti, ať už za eura, dolary, rubly, jüany nebo šekely.

Výzkumníci z Cornellovy univerzity dospěli k závěru, že v prostředí různých zpráv a fám na sociálních sítích se uživatelé nechávají do značné míry ovlivnit přáteli. Výzkumnou práci zveřejnil odborný časopis Political Communication. Vědci se zaměřili na příspěvky sociálních sítí Twitter v období od ledna 2012 do dubna 2014. Aby výsledky ověřili, analýzu zopakovali na nových datech z období od listopadu 2015 do února 2016. Obě analýzy potvrdily, že lidé podstatně ochotněji akceptují upozornění na zprávy v případě, když pocházejí od známého uživatele. Tedy člověka, jehož příspěvky odebírají. „Uživatelé v podstatě nechtějí působit jako omezenci před svými přáteli, ale zároveň je mnohem méně zajímá, co si myslí cizí lidé“, vysvětluje hlavní autor výzkumné práce Drew Margolin.

Podle Margolina nám na našich přátelích a příbuzných, tedy naší společenské skupině a jejích zájmech, záleží přinejmenším tolik, ba často ještě víc, než nám záleží na tom, zda je něco pravdivé nebo nepravdivé. Výzkumník působící jako profesor informační vědy upozornil na to, že vliv přátelství se v analýzách ukázal silnější než vliv politiky. Většina dosavadních výzkumů zkoumala, jak na uživatele působí, když jsou vystaveni různým typům informací. Tato analýza potvrzuje, že ke změně

přesvědčení nestačí, aby byl uživatel vystaven odlišným informacím než před tím. „Na čem skutečně záleží, jsou vzájemné vztahy mezi lidmi, kteří sdílejí informace“, zdůraznil Drew Margolin.

Takže věříme přátelům, spřízněným duším, jenomže i ti čerpají informace z určitých zdrojů, a když je považují za důvěryhodné, tak je šíří. Vytváří se tak okruh skupin, které mohou automaticky odmítat argumenty a fakta, pokud odporují jejich představám o světě a jejich názorům. I zde je prostor pro průnik mediálních kryš a šíření jejich mediálního zápachu. Závisí na tom, o jakou skupinu jde z hlediska poznatků, vědomostí, životních zkušeností, přesvědčení. Zda je jejich snahou pouze se utvrzovat ve svých názorech a důvěřovat jen stejně zaměřeným lidem, nebo je motivací snaha dopátrat se podstaty problému s ohledem na všechna dostupná fakta a protichůdné názory.

Noam Chomsky, americký lingvista, filosof, politický aktivista a emeritní profesor jazykovědy na Massachusettském technologickém institutu, už před několika lety upozornil na účinné způsoby manipulace veřejným míněním prostřednictvím médií, a to v dobách, kdy ještě nezuřila kampaň o dezinformačních webech, hybridních válkách a alternativní scéně. Takže následující konstatování se týkají v plné míře mainstreamu a praktik mediálních kryš.

*Podle Chomského za posledních padesát let vědecký pokrok vytvořil stále se prohlubující propast mezi tím, co ví veřejnost, a vědomostmi dominantních elit. Díky biologii, neurobiologii a aplikované psychologii systém získal mimořádné znalosti o fyzické a psychologické povaze lidí. Základním prvkem sociální kontroly je „**strategie odvádění pozornosti**“ od důležitých otázek a změn řízených politickými a ekonomickými elitami za použití technik zaplavujících veřejnost nepřetržitým tokem bezvýznamných informací.*

Rozptylování pozornosti slouží k likvidaci veřejného zájmu o důležité vědomosti z oblasti ekonomie, psychologie, neurobiologie a kybernetiky.

Jde o přesměrování zájmu mas od skutečných společenských problémů k nepodstatným záležitostem. Cílem je udržovat veřejnost stále zaměstnanou a neposkytnout jí žádný čas na přemýšlení o důležitých principech.

Například poukazováním na násilí ve městech a podrobností krvavých útoků, aniž by byly odhalovány skutečné příčiny těchto problémů. Na denním pořádku jsou manipulace informacemi o krizích, jež se týkají ekonomiky nebo násilí, aby veřejnost přijala nutné zlo v podobě omezení občanských práv nebo postupného odstraňování veřejných služeb. To vlastně znamená postupné zavádění destruktivní sociální politiky, která by nebyla akceptovatelná, kdyby byla uvalena na veřejnost naráz – například pravicové zavádění nových socioekonomických podmínek v 80. a 90. letech minulého století. Patří k nim privatizace, nejistota, masivní nezaměstnanost, snížení kupní síly mezd a záruk obstožného příjmu. Všechny tyto změny by vyvolaly všeobecnou vzpouru, kdyby je systém zavedl naráz.

*Další způsob, jak získat souhlas veřejnosti s nepopulárními opatřeními, je jejich vykreslování jako bolestné, ale nutné, s cílem získat veřejné pochopení pro jejich budoucí uplatnění. Je to podobné jako postupná strategie. Je snazší přijmout budoucí oběti místo okamžité porážky, protože účinek není pocíťován okamžitě. Později se lidem „**doporučí uvěřit, že zítra bude všechno lepší**“. To poskytne veřejnosti víc času zvyknout si na myšlenku nevýhodných změn a na jejich přijímání s rezignací.*

*Důležité je vést lidi k neschopnosti rozumět technologiím a metodám používaným k jejich zotročení. Kvalita vzdělání pro nižší sociální vrstvy je záměrně mizerná, aby mohly být manipulované. Mimořádně zvrácená strategie je postavená na neustálém vyčítání lidem, že si „**mohou sami za své vlastní neštěstí**“, neboť selhala jejich inteligence, schopnosti a úsilí; jen aby nezačali zkoumat strukturální chyby sociálního a*

ekonomického systému, jenž je zotročuje. K tomu slouží také mýtus, že **„když budeš neustále a dlouho pracovat, budeš úspěšný a zbohatneš“**, ale pokud ti to nevyjde, tak jsi nepracoval dostatečně tvrdě anebo jsi nebyl dostatečně bystrý, a proto jsi skončil jako neschopný.

Když si Chomského úvahu aplikujete na naše poměry, vůbec nepřekvapí, že mediální krysy prosazovaly v drtivé míře záměry a plány tzv. pravicového politického spektra. Jejich agendě dominovaly neoliberální ekonomické reformy, spřízněnost se zahraničními kruhy odhodlanými pohltnout zdroje a výrobní kapacity s lacinou pracovní silou, a podřízenost zájmům nadnárodních, integračních a geostrategických uskupení. Postupně ji aplikovaly do mysli stáda určeného k ekonomické, sociální a duchovní porážce, provázené fanfárami z nákupních center a různými formami uspokojování primárních choutek a vášní. A dnes se diví proč jim stále rostoucí část veřejnosti nevěří a pochybuje o jejich čistých úmyslech a nezištnosti.

(Lubomír Huďo-Mediální krysy aneb Jak novináři manipulují. Přeložil Petr Žantovský. Praha: Česká citadela 2019. ISBN 978-80-90

Michael Morris

Co nesmíte vědět

Kniha Michaela Morrise *Co nesmíte vědět* z roku 2011 je typickým příkladem literatury nazývané obvykle posměšně „konspirační“. Autor tu na mnoha oblastech světového dění v ekonomice, politice, vědě, zdravotnictví, ale třeba i médiích dokladuje vzájemnou propojenost vlivných organizací, rodinných klanů a finančních korporací, které ovlivňují drtivou většinu toho, co žijeme, jak žijeme a v čem žijeme. Na první čtení kniha, šířená pouze internetem (od roku 2012 též česky) skutečně vypadá místy dosti vykonstruovaně, ale tak jako tak vnáší pochyby do našich domnělých dosavadních jistot. Zejména pokud ji analyzujeme per partes a vezmeme v potaz objektivní skutečnosti, které jsou faktickým podkladem té či oné kapitoly.

Pro naši potřebu jsem z knihy vyjmul kapitolu nazvanou Média. V ní se dočítáme, jakým způsobem dochází k ovlivňování a indoktrinaci masového publika ze strany často monopolně či kartelově ovládaných mediálních institucí. Od roku vydání knihy uplynula už řada let, ale již předtím i poté se objevily nové knihy dokumentující, že Morris není jen nějaký pomatený pohádkář. Už dlouho před ním slavný americký novinář Bernard Goldberg popisoval jev zvaný BIAS. To je v psychologickém slova smyslu kognitivní zkreslení, systematická, opakovaná chyba v myšlení, rozhodování, odhadech, vzpomínkách a jiných myšlenkových procesech přičemž závěry o jiných lidech a situacích mohou v těchto případech být vyvozeny nelogickým způsobem. V mediálním prostředí se pojmem BIAS rozumí způsob a forma mediálního zkreslení, kdy jsou informace podávány selektivně, nerovnoměrně, stranicky, konformně s hlavním politickým a názorovým proudem atd., a to vesměs právě z ideologických či politických důvodů. Přesně tento typ BIAS popsal Goldberg (i na své vlastní zkušenosti – také byl pro svůj odlišný názor vyhozen z velké televizní

korporace CBS) ve svých knihách (česky vyšly už v předchozí dekádě pod názvy BIAS - Jak novináři manipulují, a Arogance). Vytěsnění disentního názoru a jeho nositele z mediálního mainstreamu a mocenské ovlivňování mediálních obsahů popsal také německý novinář Udo Ulfkotte v knize Gekaufte Journalisten (česky vyšla v roce 2018 jako Koupení novináři). V podobném smyslu soustavně popisuje neblahý vývoj mediální scény u našich východních sousedů slovenský, dříve mainstreamový, dnes nenáviděný „alternativní“ novinář Ľubomír Hudô.

Ostatně postupné vymísťování jiných než „správných“, tedy s oficiální politickou doktrínou konformních názorů z veřejného prostoru známe dobře z časů komunismu – a znovu z naší žhavé současnosti. Proto nás při četbě Morrisovy kapitoly o médiích budou napadat spíše analogie toho, co dobře známe, než nějaká „konspiracionistická“ podezření. Pokud dnes mluvíme tak často o mediální gramotnosti, neměli bychom se vyhnout ani tomuto zrcadlu zobrazujícímu nepěkně pokřivenou mediální realitu.

Média

„Nic takového jako svobodný tisk neexistuje. Vy to víte, já to vím. Nikdo z vás by se neodvážil napsat upřímně svůj názor a i když by to třeba udělal, stejně by ho neotiskli. Každý týden jsem dostával výplatu za to, že jsem se do novin nevměšoval se svým vlastním názorem. Totéž platí i pro vás všechny. Kdo vybočí z řady, ocitne se na ulici a může si hledat novou práci. Vlastní úkol novinářů spočívá v podrývání pravdy, vyprávění lží, překrucování faktů a prodávání sama sebe, své země i rasy, za chléb každodenní. Vy to víte, já to vím, co to je tedy za hloupost, připíjet si na svobodný tisk? Jsme nástroje a loutky v rukou boháčů, kteří v zákulisí tahají za nitky. Tancujeme podle toho, jak pískají. Naše talenty, možnosti i život jsou vlastnictvím cizích lidí. Nejsme nic víc než intelektuální prostitutky.“ (John Swinton, vydavatel New York Times, ve své řeči pro New York Press Club, 1953)

V poněkud jemnější podobě kontrolují naše myšlení média. Jak bylo uvedeno výše, média již více než sto let jsou nástrojem propagandy mocných rodin. Když uvážíme, že většina médií (=noviny, časopisy, rádio, televize a řada internetových platforem) spočívá v rukou několika málo lidí, a všichni patří mezi členy jedné nebo i více v předchozích kapitolách zmíněných organizací, potom je snadno pochopitelné, proč lži o „nebezpečí terorismu“ nebo o „globálním oteplování“ považuje tolik lidí za pravdivé a nekriticky je přejímá. Stačí, pokud se určitý výrok dostatečně často opakuje, najednou je považován za skutečnost. Jestliže je známo, že průměrný člověk ve střední Evropě stráví sedm let svého života u televizoru, není se čemu divit, že pro mnohé je těžké mít vlastní a jasné názory.

Jen tři procenta Němců nemají televizi. Ale i ti to mají těžké, snaží-li se uniknout manipulativním zprávám. Sotva které metro, vlak nebo letiště se dnes obejde bez televize a permanentního ozvučení. Média ale lidi mohou přímo ovládat jen stěží, hlavně ovlivňují názory a vytvářejí nálady.

Jsou snad všichni novináři bezcharakterní a úplatní? Ne, samozřejmě že ne. Mnozí z nich si vědomě vybrali své povolání, protože chtěli zlepšit svět. Řada novinářů oplývá vyhraněným smyslem pro spravedlnost. Proti nim ale stojí, například jako v Německu, koncentrovaná hrstka vydavatelských skupin, jimž patří soukromé televizní společnosti, většina rozhlasových stanic a dokonce i celé mateřské společnosti.

Profil novin nebo vysílání ovlivňuje šéfredaktor. Právě on (většinou je to muž) určuje ducha a zaměření svého média. Vedoucí jednotlivých oddělení odpovídají za dodržování dané linie. Jestliže by některý novinář chtěl napsat příspěvek, který tomuto zaměření neodpovídá, na redakční radě se mu to zcela jasně sdělí. Kdo týden za týdnem nabíhá hlavou proti zdi, se nakonec vzdá. Nikdo se nechce zesměšňovat před kolegy s novými „konspiračními teoriemi“. V novinářských kruzích není nic trapnějšího než si vysloužit přezdívku „konspirační teoretik“.

Odvážní lidé, kteří se přesto nevzdají, přijdou nakonec o práci a mají problémy. Jako například novináři kolínské stanice WDR Gerhard Wisnewski a Willy Brunner, autoři dokumentárního filmu „Aktenzeichen u. 9.“ (=Akta 11.9), kritický dokument o atentátech z 11. září 2001. Tento film redakce přirozeně nejdříve schválila i financovala a WDR ho odvysílala. Film měl velký úspěch, ale WDR poté přesto oběma spoluautorům vypověděla spolupráci. Pro Wisnewského však strasti nebyly novinkou. Po vydání knihy Fantom RAF ho oficiální místa dlouho šikanovala. „1. března 1994 někdo přesně v osm ráno zazvonil u dveří našeho domu. Sešel jsem se schodů a otevřel. Moje partnerka byla s naším ročním synem v kuchyni. Zahradní brankou prošlo šest až sedm osob. Představili se jako příslušníci bavorské a hessenské zemské kriminální policie a jako místní policie. Měl jsem jim ihned otevřít, protože museli u mne údajně provést domovní prohlídku.“ (Gerhard Wisnewski, „Dienstgeheimnis: Pressefreiheit wurde schon immer ausgetrickst“, str. 2).

Znám případy, kdy kritičtí a odvážní novináři zažili ještě jiné věci než propuštění - od zbití až po výhrůžky smrti, zdemolovaná auta, vloupání do bytu či krádež počítačů a podkladů. A protože mediální svět je velmi, velmi malý, je těžké znovu získat místo, pokud vás před tím vyhodili z jednoho z velkých vydavatelství. I novináři jsou pouze lidé. Mnozí mají rodiny a chtějí žít slušným a poklidným životem.

V roce 1917 si J. P. Morgan najal dvanáct špičkových manažerů v oboru zpravodajství, aby s jejich pomocí vypátral nejvlivnější novinové tituly v USA. Měli zjistit, kolik nakladatelství je potřeba na to, aby bylo možné kontrolovat politické mínění v USA. Zjistili, že stačí vlastnit většinu v pětadvaceti největších amerických novinách. Byla vytvořena dohoda o koupě politické linie novin. Do každého listu byl nasazen jeden redaktor, jenž ručil za to, že každá zveřejněná informace se shoduje s linií objednavatele.

V Německu není na to potřeba ani pětadvacet novinových titulů. Stačí jediná nakladatelská skupina. Uvedu příklad: nakladatelství Axel Springer je jedním z největších vydavatelů novin a časopisů v Evropě a vydává následující tituly: Bild, Bild am Sonntag, Die Welt, Die Welt am Sonntag, Die Welt kompakt, BZ, BZ am Sonntag, Berliner Morgenpost, Berliner Woche, Hamburger Abendblatt, Hamburger Anzeiger, Bergedorfer Zeitung, Bildwoche, Funk Uhr, Hörzu, TV digital, TV guide, TV neu, Bild der Frau, Frau von heute, Auto Bild, Sport Bild, Computer Bild, Audio Video Foto Bild, Metal Hammer, Musikexpress, Rolling Stone, The Iconist, Foto Magazin, Segeln, Tauchen a Tennis Magazin. K tomu ještě dalších jedenáct časopisů ve Španělsku, 22 v Maďarsku a 14 ve Švýcarsku.

Kromě toho mu patří televizní kanály jako Dogan TV (Turecko), Hamburg 1, TV Berlin a rozhlasové stanice Antenne 1, Radio Antenne Bayern, Radio FFH, Radio Hamburg a Radio NRW, a nejen kompletní nakladatelství Ullstein, ale také podíly ve více než tuctu menších lokálních listů, jako na příklad Ostsee-Zeitung nebo Lübecker Nachrichten. Takto se snadno vytvářejí názory, „vyrábějí celebrity“ nebo vypouštějí fámy, které mohou zničit existenci kohokoliv.

Další složkou mediálního ovlivňování vedle novinářiny je zjevná a viditelná reklama. Má silný vliv především na chování mládeže. Neprodává jen produkty, nýbrž vytváří nálady, a určuje co je právě „moderní“ a by si nikde neměl nechat ujít. Skrze viditelnou reklamu lze docela snadno ovlivnit myšlení a chování celé generace.

Ještě brutálnější je tak zvaná podprahová reklama. Prokazatelně se již využívá na řadě míst a je i dostatečně vědecky prozkoumána. Účinek podprahového ovlivňování mnohdy bývá dokonce ještě silnější a dlouhodobější, než vědomě vnímaná reklama, a to především proto, že se proti němu nelze bránit. Jednotlivé obrázky filmu nelze pouhým okem sice rozeznávat, mozek je však přesto vnímá a zpracovává. Rychlá poselství vpletená do hudebních produkcí ucho nerozpozná, mozek ovšem ano. Do

hudební kulisy v obchodních domech jsou prokazatelně zakomponované krátké zprávy jako „krást se nemá“ nebo „kup si ten či onen výrobek“.

Je známo, že od padesátých let dvacátého století se v USA v kinofilmech objevují opakovaně a krátce obrazy například popcornu nebo coca-coly. Spotřeba těchto výrobků pak stoupá až o padesát procent. Mezi spolupracovníky německých televizních stanic se šušká o tom, že na vysílaných pásech opakovaně vídají obrazy, které tam vlastně nepatří.

(Michael Morris - Co nesmíte vědět! Z německého originálu Was Sie nicht wissen sollen! 2011, přeložila Zuzana Žáčková. Roku 2012 vydalo www.anch-books.eu, ISBN 978-3-9814301-4-1)

Benjamin Kuras

Jak přežít padouchy

I do čítanky s texty veskrze odbornými neuškodí vložit pohled na danou problematiku z pera autora, který se obvykle publicistiky vyjadřuje spíše k evropské politice a – jak zní i titul jednoho jeho nového cyklu – sepisuje „zprávu a stavu civilizace“. Jde o česko-anglického (či spíše moravsko-anglického, je totiž z Olomouce, emigroval do Spojeného království po roce 1968) spisovatele Benjamina Kurase. Kdo by si myslel, že Kurasův kritický duch vznikl „z ničeho“ či se prostě nějak vyvinul průběhem let a událostí, mýlil by se. Stačí si vzít téměř kteroukoli z dlouhé řady Kurasových knih zabývajících se politikou, geopolitikou, ekonomikou, médií a obecně stavem dnešní společnosti s výhledem do nepříliš vábných perspektiv zítřka, a seznáme, že jde o autora vzácně konzistentního. Myslím, že by ani sám nevzal žádnou ze svých vydaných vět nazpátek. A ono by také nebylo proč. Pro důkaz tohoto tvrzení jsem pro dnešek vybral jednu celistvou pasáž z Kurasovy knihy *Jak přežít padouchy* (vyšla v roce 2000, ale aktuální je až citelně). Tato pasáž se zabývá - jak jinak, je to Kurasovo obsedantní téma – manipulací. Tentokrát manipulací plynoucí ze zneužití jazyka, řeči. Proto také nese podtitul **NA POČÁTKU JE SLOVO**.

„To není lež, to je terminologická inexactituda.“

(Generál Alexander Haig)

Jazyk, smysl, význam, účel, informace, komunikace, výklad, víra, názor, přesvědčení, hodnoty a pravda patří mezi nejostřejší a nejčastěji používané zbraně padouchů. Není taky náhodou, že nastolení kontroly a manipulace jazyka a informací bývá mezi prvními zákroky každé diktatury. A taky není tajemstvím, že v otevřené volnotržní výměně informací

vyhrává ten, kdo má nejlepší propagandu, dnes zvanou „public relations“. Kvalita PR se hodnotí ne podle toho, jak přesně a srozumitelně veřejnosti sdělí, o co jde, nýbrž podle toho, jak se jí daří u jak široké veřejnosti vytvořit „image“, po jaké veřejnosti touží. Jaká srozumitelná hesla, definice, dogmata a programy vymyslí. Mocenský či politický úspěch spočívá na tom, jak dovedeme informace vykládat, utvářet a upravovat tak, aby odpovídaly víře a přesvědčení co největšího počtu voličů – aby jim dávaly konzistentní smysl. Aby byly určité informace věrohodné, nemusí být pravdivé či přesné, nýbrž konzistentní. Musí ladit s rámcem a kontextem něčeho, co už známe, na co jsme zvyklí, co nám dává smysl, co odpovídá našim zavedeným představám, pravidlům a stereotypům, co plní naše očekávání.

Většina konfliktů včetně válek vzniká selháním komunikace čili výměny informací. Stručně řečeno, válka mezi Ruritánií a Křumpáckem se stane nevyhnutelná, když se mocným pokrokovým Ruritáncům nepodaří sousedním zaostalým bukolickým Křumpákům vysvětlit po dobrém, že ruritánský způsob života je vyššího řádu a že je v dobrém zájmu celého Křumpácka dobrovolně odevzdat Ruritáncům vládu a platit jim daně. Když to Ruritánci Křumpákům vysvětlit dokáží, nevznikne válka, nýbrž federace. Ta pak trvá tak dlouho, jak se Ruritáncům daří Křumpáky udržovat ve víře, že jsou na tom líp ve federaci, než by byli v samostatnosti, kde by je ohrožovalo mnohem horší sousední barbarské a kruté Břimpudlácko. Tak například Češi po staletí věřili, že jim bude líp v habsburském Rakousku než osaměle. Nebo na věčné časy a nikdy jinak pod sovětskou říší než v nějaké pofidérní svobodné alianci nespolehlivých západních demokracií. A už bezmála celé desetiletí v politicko-ekonomickém limbu, který není ani socialistický, ani kapitalistický, východní, západní, ani střední, protože se nemohou rozhodnout, v co vlastně věřit. (Kolik že to procent je ještě v roce 1998 proti vstupu do NATO? A kolik už jich zase po komunismu prstíčkem hrabe?) Kde se neví, v co věřit, tam je snadné přesvědčit kdekoho o kdečem. Tam mají padouši sladký ráj. Pohodu, přinejmenším.

Tam se padouši plácají po ramenou, posedávají a libují si, jak „to nemá chybu“.

„Dvakrát dvě zůstane čtyři, i kdyby to tvrdil schizofrenik.“

(Viktor Frankl)

Naše smysly přijímají každou vteřinu několik set vjemů – zrakových, sluchových, hmatových, čichových a chuťových. Vedle nich vytvářejí několik set emocí a myšlenek, které na vjemy reagují: zaznamenávají, pojmenovávají, posuzují, archivují, komentují, třídí, známkují, srovnávají, zvažují, schvalují, pochybují, odmítají, seřazují do kontextů, sekvencí a kategorií. Mnohé tyto emoce a myšlenky vytvářejí další vrstvu, která obhazuje, koriguje nebo polemizuje s emocemi a myšlenkami nejen vrstvy první, nýbrž i s myšlenkami předchozími, jak se jejich význam rozšiřuje, mění nebo upravuje novými vjemy nebo myšlenkami. Ta pak vytváří další vrstvu myšlenek, které nám dávají instrukce, co na základě těchto vjemů, emocí a myšlenek dělat dál.

Výsledkem je, že každou vteřinu našeho života – včetně spánku – se na nás řítí několik tisícovek informací. Spočítat se to asi nedá, protože samotným počítáním bychom vytvářeli další myšlenkovou vrstvu, která provádí to počítání, a další vrstvu, která k tomu počítání dává příkaz, a třetí, která kontroluje, zda se počítá správně, a další, která se diví, zda to počítání má nějaký smysl. A tak dál, pravděpodobně do nekonečna. Dokážeme se z toho úplně nezbláznit jen díky tomu, že naše mysl funguje ve dvou vrstvách. Ta tenčí vrstva, kterou si můžeme představit jako škrálop na hladině, je vybavená schopností třídít a filtrovat přijímané informace tak, aby byly konzistentní a kongruentní, a vytřídit a vybrat z nich jen to, co nám dává okamžitý smysl, co má určitý význam, co má srozumitelnou logickou posloupnost a praktické uplatnění. Všechny ostatní informace ponechává bez povšimnutí pod hladinou, v nekonečně hlubokém podvědomí, kde se ukládají a odkud si je za určitých okolností můžeme dodatečně vylovit, když je potřebujeme, nebo nám mohou

vyplavat na povrch samy, jako náhlé zjevení nového významu, geniálního nápadu nebo nečekaného řešení.

Podle některých moderních psychologů naše podvědomí obsahuje nejen všechny informace, které kdy tento vesmír vytvořil, ale i všechny možné permutace, které se vytvořit dají. O tom by se dalo polemizovat do nekonečna, aniž by se to dalo potvrdit nebo vyvrátit. V každém případě jde o informace, k nimž si po většinu času upíráme přístup, protože nám nedávají smysl, nepotřebujeme je, nejsou relevantní a v daném kontextu by nám mohly být i na překážku. Duševní choroby jako schizofrenie se vyznačují právě oslabením nebo ztrátou schopnosti tříbit informace do srozumitelnosti a smysluplnosti, takže škraloup povrchového vědomí roztává v široký nesrozumitelný tok nesouvislých informací. Z hlediska přežívání padouchů – což je, připomeňme si, rámeček, kterým se řídí náš škraloup vědomí v tomto případě a v této chvíli – z toho pro nás vyplývá několik důležitých poznatků:

- Nikdo z nás nikdy ani na zlomek vteřiny, ani náhodou, nevnímá realitu takovou, jaká skutečně je, nýbrž jen jako její nepatrný výběr, který nám osobně v dané době dává smysl.*
- Každý z nás vnímá trochu jiný nepatrný výběr, protože máme každý jiné zkušenosti, zážitky, výchovu, vzdělání, kulturní rámeček, předsudky, domněnky, názory, přesvědčení, hodnoty, vnímavost, touhy a cíle.*
- Každý z nás pokládá svůj výběr za ten pravdivý a skutečný a diví se, když jiní vnímají tutéž událost jinak.*
- Absolutně kompletní a pravdivá realita je tudíž lidskou myslí nepoznatelná, pravděpodobně nezaznamatelná a určitě nesdělitelná.*
- Veškeré sdělování reality je nutně subjektivní, zkreslené a neúplné.*
- Kdo věří, že poznal celou pravdu, ztratil schopnost rozlišování.*
- Kdo hlásá, že pravda vítězí, dělá si z nás srandu.*

- Každý máme schopnost ten svůj výběr vnímané reality přetvářet, jak se nám to hodí.
- Objektivita ve sdělování neznamena pravdivost, nýbrž schopnost brát na vědomí několik odlišných vnímaní téže události.
- Civilizace a kultura spočívá na schopnosti vytvořit u skupiny lidí dostatečně podobný významový rámec, kterým celá skupina vnímanou realitu filtruje tak, aby jí dávala společný smysl a význam.
- Takový významový rámec se dá vytvářet a přetvářet podle libosti.
- Skupinové vytváření a přetváření významového rámce a jeho manipulace se jmenuje politika.
- Vytvářením, přetvářením a manipulací skupinových významových rámců získáváme nad skupinami moc.
- Manipulace významových skupinových rámců je činnost, která padouchy mimořádně silně láká.
- Ne každý, kdo vytváří, přetváří a manipuluje skupinový významový rámec, je nutně padouch.
- Padouchem se stává teprve ten, kdo významový rámec manipuluje se záměrem připravit manipulované o svobodu volit si z jiných významových rámců.

„Lidská schopnost jednat spravedlivě dělá demokracii možnou, ale lidská schopnost jednat nespravedlivě dělá demokracii nutnou.“ (Reinhold Niebuhr)

Jak snadno se dá být i jen nepatrnou změnou kontextového rámce znesrozumitelnit i jednoduchá číselná informace, si můžeme všimnout na obyčejném telefonním čísle, jako je 4779980:

Jestliže jste zvyklí je vyslovovat jako „čtyři sta sedmdesát sedm, devadesát devět, osmdesát“, pak vás určitě na chvíli zmáte, když vám

je někdo jiný sdělí jako „čtyřicet sedm, sedmdesát devět, devět set osmdesát“. Mohli byste samozřejmě uzavřít kompromis čtením každé jednotlivé číslice, jako po anglicku, jenomže v angličtině by to bylo správně jako „čtyři, dvojitě sedm, dvojitě devět, osm nula“. A úplně byste už vyletěli z kůže, kdyby vám to Francouz (na rozdíl od Belgičana) řekl francouzsky jako „čtyřista šedesát deset sedm, čtyři dvacet deset devět, čtyři dvacet“.

0 co snadněji se dá manipulovat s informacemi pocitovými, domněnkovými, náznakovými, odhadovými, zamýšlenými, přibližnými nebo předpokládanými – které jsou stavebním materiálem a palivem politiky.

Mnozí z nás si zvykli politiky pokládat vesměs za lháře. To proto, že je neustále přistihujeme, jak nám tvrdí něco, co víme, že je jinak. Nebo se nám to tak alespoň jeví. A mýlíme se. Žádný politik vědomě nelže. Upřímně věří všemu, co říká, a diví se, jak to může někdo jiný vidět jinak. Dostává se do výkonné politické funkce teprve tehdy, až si nejen osvojí schopnost filtrovat vnímanou realitu svým politicko-stranickým skupinovým významovým rámcem, ale i ztratí schopnost vidět realitu jakkoli jinak. Politické přesvědčení se tomu říká. Taky světonázor. Neudržel by se v politice dlouho, kdyby o své pravdě měl sebemenší pochybnosti. Politici mají zabudovanou specifickou významovou strukturu a systém logiky, kde pojmy pravda či lež nemají žádný jiný smysl než jako prostředky k dosažení moci, tedy vítězství osobní i vítězství strany, kterou zastupují. Jakmile se politik jednou upíše určitému významovému rámci, musí do nekonečna vytvářet řetěz logických kontextů, které jeho rámeček potvrzují, třebaže nemají nic společného se skutečností. Kdysi jsem se přel s jedním politikem, který veřejně přiznal, že se dopustil určitého protizákonného přečinu, jenž sice byl nad pochybnost prokazatelný, ale zároveň prý nebyl přečinem, neboť:

a) Jej provedl z určitých důvodů, čímž tento přečin byl nepřečinem od samého začátku.

b) Vedle tohoto jednoho jediného prokazatelného přečinu vykonal řadu nepřečinů, čímž tento jeden přečin přestal být přečinem.

c) Tento přečin byl později použit jako důkazní materiál v jiném kontextu, čímž přestal být přečinem.

d) Nikdy z tohoto přečinu nebyl obžalován, tudíž se jej nemohl dopustit, protože kdyby se jej dopustil, určitě by býval byl obžalován.

e) Jeden vlivný kamarád mu potvrdil, že nenašel žádné důkazy, že by byl kdy za takový přečin odsouzen, což dokazuje, že se jej nemohl dopustit, a to přesto, že přiznal, že se jej dopustil. A že tudíž zveřejnění doličných dokumentů tohoto přečinu, které i on sám potvrzuje jako autentické, je nehorázná lež. Logika naprosto pochopitelná, jasná, nerozborná a srozumitelná každému politikovi, mateřské straně i sympatizujícím voličům.

„Lhářův trest není v tom, že mu nikdo nevěří, ale v tom, že on nemůže věřit nikomu.“

(G. B. Shaw)

Veselé na demokracii není to, že by demokratičtí padouši byli poctivější, pravdomluvnější nebo slušnější než padouši totalitní, nýbrž to, že jednu bandu padouchů, která je u moci, hlídá druhá banda padouchů, která se k moci chce dostat. My pak máme demokratickou svobodu a odpovědnost volit tu bandu, kterou pokládáme za méně nebezpečnou, než je ta druhá.

V životě se nám děje denně spousta věcí, které jsme nezpůsobili, které jsme nemohli ovlivnit a kterým jsme se nemohli vyhnout. Nebo se nám to tak alespoň zdá. Můžeme na nich všech ale ovlivnit toto: jak je vnímáme, jak si je vykládáme, jaký jim dáváme smysl a význam, a hlavně – jak se v nich zachováme a co z nich dál vytvoříme.

Abychom se ve vnímaných skutečnostech dokázali orientovat, klasifikujeme si je do hromadných pojmů podle toho, jak se podobají věcem, které jsme již zažili. Každý jednotlivý vjem tím do určité míry abstrahujeme a generalizujeme ve společného jmenovatele a vytváříme si stereotyp. Do toho se pak bezděky pokoušíme vměstnat vnímání nových věcí, které se stereotypu sice podobají, ale nejsou s ním identické. Nebo z něho vylučujeme věci, které se mu sice rovněž podobají, ale něčím se liší a podobají se tím něčemu jinému. Tak vzniká fenomén zvaný předsudek. A ten nám ještě víc zbídačuje schopnost vnímat „objektivně“.

Jedna ze zručností, kterou mají všichni padouši společně osvojenou, je pomáhat nám generalizovat a stereotypizovat, tedy vytvářet předsudky. Lidé se společnými předsudky jsou snadněji ovladatelní, snadněji zařaditelní, snadněji vystrašitelní, snadněji zfanatizovatelní. Protože, jak jsme si před chvílí řekli, lidská mysl se nemůže vyhnout klasifikaci vjemů, aby se v nich mohla orientovat, každý člověk trpí nějakými předsudky. Jestliže si myslíte, že žádné předsudky nemáte, i to je předsudek. Člověk má přirozenou potřebu dorozumívat se s jinými lidmi. Ztotožňovat se s některými, odlišovat se od druhých. Viz tato trosečnická:

Moskowitz a Finkelstein ztroskotají na pustém ostrově. Když je po letech najdou, diví se záchranná posádka, proč mají postavené tři synagogy.

„Do téhle té chodím já. Do té druhé chodí on. Do té třetí my dva společně nikdy nepáchnem.“

Skupinové předsudky, které nám padouši pomáhají vytvářet, vždycky slouží padouchům, ale jsou nám podávány v takovém dárkovém balení, aby vypadaly jako něco, na co se odedávna těšíme. Jsou taky stavěné na našich osobních předsudcích, které padouši již předem zjistili, že máme, a jsou jejich logickou nástavbou či vyvrcholením. Říká se jim porůznu dogma, doktrína, ideologie, stranická platforma, světonázor. Adolf Hitler by nemohl realizovat svoje „konečné řešení židovského problému“, kdyby neměl k dispozici tehdy hluboce zakořeněný a silně rozšířený

antisemitismus nejen u Němců a Rakušanů, ale taky třeba u Poláků, Slováků, Ukrajinců nebo Litevců. Gottwald by nemohl tak snadno nastolit sovětský komunismus, kdyby neměl k dispozici u Čechů tehdy hluboce zakořeněné předsudky vůči továrníkům, kapitalistům, překupníkům, velkostatkářům a zbohatlíkům, které tak silně nakazily i české demokraty včetně Beneše.

Je to starý trik, z něhož moderní psychologie vypracovala techniku zvanou pace-lead. Česky nejspíš „drž krok, pak ved“. Ta spočívá v tom, že chceme-li někoho vést podle svého, musíme se nejprve přizpůsobit jemu, abychom s ním vytvořili empatii, tedy cítili, co on cítí, chápali, jak on vnímá svět, a nastolili v něm podvědomý pocit důvěry, bezpečí a sounáležitosti. Ten pak můžeme nenápadně a pozvolna ohýbat tam, kde jej chceme mít, a dát mu nový smysl, význam, účel. K této technice patří nejen říkat lidem, co chtějí slyšet, jazykem, který pokládají za svůj, a sdílet jejich pocity, starosti a frustrace, ale taky třeba nenápadně napodobovat jejich gestikulaci, tón hlasu, styl řeči a výběr slov. Většina z nás žije život bezvýznamný, bez smyslu, bez náplně, bez rámce, bez cílů a bez účelu. Zároveň ale přirozeně toužíme po nějakém významovém rámci, který by našemu životu dal smysl, účel, který by nás motivoval. Který by nám dával soustavnost, kontinuitu, organizovanou strukturu světa, v níž se dokážeme orientovat, které můžeme důvěřovat a v níž se cítíme bezpeční. Protože nás málokdy co konkrétního napadá – většinou ani netušíme, že by nás napadnout mohlo – čekáme od různých vůdců, že našemu životu nějaký smysl dají. Dokonce věříme, že je to jejich povinnost. A právě tím jim ze všeho nejvíc odevzdáváme moc nad svými životy a odpovědnost za své činy a své osudy.

To, jak hodnotíme svět, život a události kolem sebe, a jakých činů se v důsledku tohoto hodnocení dopouštíme, bude vždy záviset na tom, jakou jsme si vytvořili soustavu předsudků, domněnek, názorů, přesvědčení a hodnot. Názorem zde míníme domněnku, kterou jsme si vytvořili na základě toho, jak si vykládáme svoje dosavadní zkušenosti. Názor je

málokdy výsledkem vlastní nezávislé dedukce, mnohem častěji jej přebíráme nevědomky v hotovém balení od lidí, které pokládáme za moudřejší nebo mocnější a ve formě, která nám dává v daném kontextu smysl. Názor jsme při změně kontextu nebo s novými informacemi a za dostatečně přesvědčivých okolností schopni a ochotni změnit. Přesvědčení je názor, který se nám potvrdil vlastními zážitky i jinými prameny už tolikrát, že se proměnil v pevnou víru a logickou myšlenkovou strukturu, která pro nás platí za každých okolností. Postavili jsme na ní velkou část svého života, která by se mohla zhroutit, kdybychom se svého přesvědčení vzdali. Přesvědčení se časem stává bludným kruhem a smyslovým sítím, kterým filtrujeme všechny vjemy. Výsledkem je, že do svého vědomí pouštíme čím dál méně skutečností, které by našemu přesvědčení protiřečily, a čím dál víc skutečností, které nás v něm utvrzují. A nakonec začneme předvídat výsledky podle svého utvrzeného přesvědčení a samotným předvídaním směřujeme k předvídanému výsledku. Ten nás v našem přesvědčení znovu utvrdí. Viz tato školácká:

Napadl sních a Jožka Moskowitů by si chtěl zasáňkovat, ale je z chudé učitelské rodiny, která na sáně nemá. „Běž se zeptat Honzíka Finkelsteinů, jestli by ti je nepůjčil,“ radí mu maminka. „Honza je lakomec, sáně mně nepůjčí.“ Ale vydá se na cestu k Finkelsteinovým, a celou cestu si říká: „Honza je lakomec. Vždyť ho znám. Nikdy mně nic nepůjčí. Proč by mně půjčoval sáně. Bude se bát, že mu je rozbiju. Honza je lakomec, vždycky mě nechá žebrat. Ještě mně vynadá, že ho otravuju. Žádné sáně mně nepůjčí.“ Dojde k Finkelsteinovým dveřím a zavoní. Honzík Finkelsteinů pootevře dveře na řetízku, zpod brejliček na Jožku zašilhá a zamumlá: „Co chceš?“

A Jožka, který přece celou cestu věděl, že mu Honza sáně nepůjčí, vyjekne: „A tak si je strč do prdele!“

Měnit přesvědčení je proto čin mnohem těžší a bolestivější a může představovat osobní tragédii. Celý svět se nám tím může hroutit.

Pamětníkům komunistických procesů se „Slánského bandou“ a historikům, kteří se jimi zabývali, musela navždy utanout na mysli ta pevná víra ve věčnou spravedlnost socialismu a strany, s jakou se obžalovaní přiznávali k nespáchaným zločinům. Ta neschopnost pochopit, že se stávají obětí krutého zla samotné podstaty ideologie a systému, ne pouhého omylu či nedopatření hrstky pomýlených soudruhů, kteří se možná, možná, dopouštějí zneužití moci a nad kterými nakonec neomylná strana a historická pravda zvítězí.

Málokdy ke změně přesvědčení nalezneme odvahu, dokud se neocitneme v nějaké krizi, která nás k tomu donutí. Dokud si neuvědomíme, že příčinou té krize je právě naše přesvědčení. Dokud nás nezachvátí hrůza, že setrvat ve starém přesvědčení bude nebezpečnější, než je změnit.

Většina z nás si život sabotuje různými systémy sebeomezujících přesvědčení, že to či ono nedokážeme, že svět je nehostinný, život je tvrdý boj, jenom darebákům se daří, poctivost se nevyplácí, na nikoho není spolehnutí, zbohatnout se nedá prací bez kradení, všichni nám hážou klacky pod nohy, kdekdo nás okrádá. Jsou to často přesvědčení nabývaná od raného dětství a po celý život tolikrát potvrzovaná, že se nám zdají být nedílnou částí naší osobnosti a charakteru. Proto si jich moc nevšímáme a necháváme je plavat někde těsně pod hladinou vědomí, kde nám vytvářejí další výsledky, které je opět potvrzují.

Jestliže chceme změnit výsledky, kterých v životě dosahujeme, musíme začít tím, že si uvědomíme – tedy vyplavíme z podvědomí do vědomí – na jakých systémech přesvědčení stojí naše myšlení, kterým se řídí naše činy a hlavně nečiny. Protože mnohá z našich v podvědomí pohřbených přesvědčení jsou nám nesympatická, trapná, nebo bolestivá, pohřbíváme je rychle zpět do podvědomí, abychom se jimi nemuseli zabývat.

Lidé, kterým se daří překonávat zavedená sebeomezení a přetvářet neúspěch v úspěch, většinou všichni dělají toto:

- *Systematicky si uvědomují, jaká negativní přesvědčení mají zakořeněná v podvědomí, ve vztahu k sobě samým, druhým lidem, k životu, světu, úspěchu, neúspěchu, práci, podnikání, penězům.*
- *Sledují, jaké negativní výsledky jim tato negativní přesvědčení v životě vytvářejí.*
- *Stanovují si výsledky a vytyčují si cíle, jakých chtějí dosáhnout.*
- *Vytvářejí si nová přesvědčení, která napomáhají dosažení vytyčených cílů.*
- *V těchto přesvědčeních se systematicky utvrzují každým sebemenším a třeba i částečným dosažením kýženého cíle. S vědomím, že jak si z nových přesvědčení vytvářejí stejně těsný a konzistentní filtr, jako byl ten předchozí, přestanou postupně brát na vědomí negativní aspekty událostí a vnímají jen ty pozitivní. Až se jim stanou přirozenou součástí osobnosti a charakteru.*

Já vím, že je mnohem snadnější čekat se složenýma rukama, až nám úspěch, štěstí, svoboda, pravda a láska spadnou z nebe do klína jako holubí hovínko nebo přiřajtují jako švarný princ na bělouši. Ale to se opravdu děje jenom v Hollywoodu a v pohádkách Boženy Němcové.

Ale ani to, potvora, ještě nestačí. A jestli vás to začíná otravovat, snažte se vydržet ještě pár řádek. Když se pokoušíme přetvořit svůj systém přesvědčení, všimneme si velmi brzo, jak se nám to nedaří, protože nám někde něco neladí. To proto, že se snažíme navléct nové přesvědčení na staré hodnoty. Ty fungují jako sloupy, na kterých celá soustava našich přesvědčení stojí a bez nichž se sesypává jako domek z karet. Chceme-li si stavět novou soustavu přesvědčení, musíme ji nejprve podstavit pilíři nových hodnot. Hodnotami pro tento účel míníme ne ceny vyjádřené v penězích, nýbrž duševní, citové či hmotné pojmy, které nás motivují k tvůrčím činům. Motivace působí dvojím způsobem:

a) *Pozitivní – k něčemu záhodnému, kýženému, chtěnému, vytouženému, blahodárnému, radostnému, krásnému. Ty nás motivují tím, že v nás vytvářejí touhu po dosažení pozitivního stavu věcí a rozhodnutí vydávat se jejich směrem. Třeba touha po kráse nás může motivovat k malbě, psaní poezie nebo režírování striptýzu. Touha po penězích nás může motivovat k výrobě bot, pěstování jablek nebo pálení slivovice.*

b) *Negativní – od něčeho nezáhodného, nechtěného, škodlivého, bolestivého, nebezpečného, šeredného. Ty nás motivují tím, že v nás vytvářejí strach a bolestivý pocit, z něhož chceme prchnout. Třeba strach ze smrti nás může motivovat k zdravější životosprávě, strach z chudoby nás může nutit vstát a jít do práce. Strach je mimochodem jeden z nejmocnějších motivátorů.*

Zdaleka ne každý máme tytéž hodnoty pozitivní a negativní nebo ve stejném pořadí důležitosti. Pro některé z nás může být třeba svoboda hodnotou navýsost radostnou, jiným může nahánět hrůzu v podobě chaosu, společenského rozkladu a růstu zločinnosti nebo nutnosti přijímat vlastní odpovědnost. Pro někoho jsou peníze prostředkem k radostnému získávání blahodárných věcí, pro jiné zdrojem všeho zla. Pro některé je kázeň nezbytným předpokladem tvůrčího úspěchu, pro jiné svěrací kazajkou.

Z toho logicky vyplývá, že kdo hodnotí peníze jako zlo, bude asi těžko bohatnout, i kdyby ze sebe pernou prací sedřel kůži. Kdo pokládá domácí pohodlí za vyšší hodnotu než dobrodružství, ten se bude těžko motivovat k objevování neznámých ještěrek v indonéských pralesích.

*Protože hodnoty máme uloženy v podvědomí ještě jednu vrstvu pod soustavou přesvědčení, dá nám ještě trochu víc duševní práce je vylovit. Dělá se to nejlíp na papíře – a doporučuji způsob, který mě před lety naučil Phil Laut, autor zábavné psychologické příručky *Peníze jsou moji přátelé*:*

- *Připravte si přibližně padesátku kartiček a na každou si napište jednu hodnotu, která vás motivuje k tvůrčí akci. Například: láska, pohoda, bohatství, úspěch, pracovitost, disciplína, přátelství, dobrodružství, poctivost, prosperita, spravedlnost, pravda, novost, tvořivost, zbožnost, spolehlivost, sláva, moudrost, pokora, skromnost, krása, vychytralost, konkurenceschopnost, tělesná zdatnost, zdraví, vzdělanost, praktičnost, zručnost, obětavost, laskavost, soucit, shovívavost, tolerance, družnost, průbojnost, smysl pro humor, vytrvalost, nezávislost, soucit a kdoví co vás ještě napadne.*

- *Snažte se je třídit instinktivně tak dlouho, až vám zbude dvacet těch nejdůležitějších. To znamená nejdůležitějších pro vás, teď. Jestli jste zapomněli na peníze, tak si je k té dvacítky přidejte.*

- *Těch vytríděných dvacet seřadte v pořadí důležitosti, pro vás osobně, dnes. Skutečně – ne tak, jak si myslíte, že by měly být. Jestliže si nejste pořadím jisti, zjistíte je otázkou: Kterou hodnotu jsem ochotný obětovat druhé? Například jsem ochotný obětovat úspěch přátelství nebo přátelství úspěchu? Vzdát se pohodlí za peníze nebo peněz za pohodlí? Brát zbožnost s humorem nebo humor zbožně?*

Svoboda nebo disciplína? Pracovitost nebo láska? Obětavost nebo konkurenceschopnost?

- *Co jste vytvořili, je váš nynější „žebříček hodnot“, kterým se řídí váš dnešní život a výsledky vaší činnosti.*

- *Jestliže máte pocit, že byste chtěli výsledky zlepšit nebo změnit, můžete si pořadí příslušných hodnot zpřeházet nebo některé hodnoty nahradit jinými. Chcete-li vydělat víc peněz nebo vystudovat po večerech podnikatelský kurs, budete možná muset přesunout na čas peníze nad přátelství, abyste netrávili tolik času s kamarády u piva. Nebo naopak přehodit peníze pod lásku, když je vám žena nevěrná, protože trávíte sto hodin týdně vyděláváním peněz. Nebo slávu a průbojnost nad skromnost, jestliže si nikdo nevšímá vašeho nejnovějšího geniálního vynálezu.*

- *Nejste-li dogmatictí fundamentalisté, bude váš žebříček hodnot proměnlivý, takže stojí za to si jej probírat znovu a přehazovat podle potřeby alespoň jednou za rok.*
- *Jestliže nevěříte, že vám to pomůže, dělejte to tak jako tak, dokud vám to nezačne pomáhat. Že vám to skutečně pomůže, vám nikdo nezaručí, ale zaručeně vám nepomůže, když se o to nepokusíte.*
- *Neuděláte-li to vy, udělá to za vás nějaký padouch a hádejte, jak mu bude záležet na tom, aby to bylo k vašemu prospěchu.*

(Benjamin Kuras – Jak přežít padouchy. Praha - ELK 2000. ISBN 80-86316-09-2)

Karel Čapek

Jak se dělají noviny

V tomto souboru se nejčastěji setkáváme s knihami rozryvnými, zneklidňujícími, popisujícími a analyzujícími ne právě nejpřívětivější tvář světa okolo nás. Protože je občas potřeba vydechnout a nasát vzduch docela jiného druhu, třeba i dávno minulý, mnoho desítek let už neplatný a tak trochu bájeslovný, nabízí se sáhnout po jednom z klasiků českého písemnictví, Karlu Čapkovi. To, co patrně z Čapka přežilo takřikajíc nejživěji, jsou jeho výtvořiny novinářské, s pár výjimkami (např. Válka s mloky) přebíjejícími svou trvanlivostí dílo prozaické a dramatické, natožpak juvenilní básnické. A protože, jak víte, si zde také často napichujeme na vidle cech novinářský, není od věci se spolu s Karlem Čapkem ohlédnout, jak tomu s tímto cechem bylo v dobách Čapkových.

Text „Jak se dělají noviny“ pochází z roku 1937 a vznikl tedy nedlouho před Čapkovým předčasným odchodem z tohoto světa. Přesto je to četba v pravém smyslu toho slova laskavá. Jako by si autor kompenzoval v téže době psaná dramata Bílá nemoc a Matka či již zmíněný román Válka s mloky. Čapkův pohled na svět novinářský je samozřejmě pohledem, jak se dnes módně říká, insidera, čili zasvěcence, člověka, který v novinách, poblíž novin a pro noviny strávil možná největší kus svého života. Pokud náhodou někdo z vás, pt. čtenářů, má nějakou obdobnou insiderskou zkušenost se světem dnešních novin či médií obecně, možná najde v Čapkově textu leccos podobného své vlastní zkušenosti, samozřejmě vyjma technologií, které od těch dob vykonaly mnohamílový krok vpřed. Pro co asi ale analogii nenajdete, je ta láska k novinám, novinářině, novinářské černi, prostě celému tomu světu písmen a lidí kolem nich. Láska k obyčejné práci se dnes jaksi vytrácí z většiny oborů, a asi nemá smysl nad tím hořekovat. Potěší však přečíst si pár odstavců o dobách, kdy tomu tak ještě nebývalo.

Už častěji, a vždycky se zvláštním okouzlením, jsem četl dobrodružné romány, které se začínají tím, že zadrnčí telefon na psacím stole (nebo v elegantním mládeneckém pokoji) mladého novináře, takto zpravodaje Staru (nebo Herald) Dicka Hubbarda (nebo Jimmy O'Donnelyho), a zděšený dívčí hlas vydechne do telefonu: "Prosím vás, přijedte ihned, právě se stala hrozná vražda v ulici Mickullandské." Načež řečený Dick Hubbard (nebo Jimmy O'Donelly) skočí do svého auta a jede do ulice Mickullandské, objeví stopu pachatelů, stíhá je, je omráčen nebo chloroformován, uvržen do podzemního sklepení, avšak vyvázne a pronásleduje zločince dál autem, letadlem i lodí, načež po napínavé a nebezpečné honbě, trvající nejmíň čtrnáct dní, je dopadne. Tu sáhne konečně statečný novinář k telefonu a zavolá svou redakci: "Halo, tady Dick (nebo Jimmy), připravte mi první stranu, ano, celou první stranu Herald, budu vám diktovat senační zprávu, kterou žádné jiné noviny nebudou mít."

Možná, že mnoho čtenářů si podle těchto románů utvořilo značně vzrušující obraz o tom, jak vypadá redakční práce a jak se vůbec dělají noviny, snad si představují, že před každou redakcí stojí řada sportovních aut, do nichž skáčou mladí reportéři a řítí se za dobrodružstvími, že na ně čekají letadla na letištích a zločinci na místech činu, že se smí takový nadějný zpravodaj třeba jen na půldne zatoulat, aniž dostal výpověď nebo aspoň strašné vynadáno, že by si metér dal líbit, aby mu někdo v poslední chvíli přišel s novou první stránkou ranního čísla, a tak dále. Po delších zkušenostech s různými novinami mohu prohlásit, že Dick Hubbard ani Jimmy O'Donelly obyčejně nemívají svého auta ani letadla a že jejich hon za událostmi se omezuje na telefon a horečné listování v jiných novinách, dále že jejich největší, ale zato chronické riziko je, že budou mít s někým nepříjemnost: buď se šéfredaktorem pro to, že nemají tuhle či onuhle zprávu, nebo s různými zpravidla úředními činiteli pro to, že se pokoušejí z nich po telefonu vyloudit nějaké ty bližší podrobnosti. Pravda, ono není nikomu příjemné, když kolem půlnoci zařinčí doma telefon a nějaký čilý

zpravodaj se vyptává, je-li pravda to či ono, na příklad, že jste v podezření z vraždy na své babičce, co, že vám o tom není nic známo? To je škoda, tak promiňte, že jsem vás zbytečně obtěžoval. - Dále takový pohotový reportér má ustavičný kalup, aby svou poslední zprávu dostal včas do listu a aby mu ji nevyhodil pan metér (ruční sazeč, pozn.PŽ) , který zrovna musí udělat místo pro veliký projev signora Mussoliniho nebo pro zasedání rozpočtového výboru v senátě, a zatím co jeho sensační zpráva už probíhá rotačkou, přinese sluha čerstvý výtisk konkurenčních novin, kde je o nějakou podrobnost nebo zprávu víc. Říkám vám, že život Dicka Hubbarda nebo Jimmy O'Donellyho je svým způsobem tvrdý a napínavý, i když nejsou vrháni do podzemních sklepů nebo spoutáni na ruku a nohu a unášeni tajemným černým autem, a to ještě Dick Hubbard nebo Jimmy O'Donelly jsou menšími, byť čile se točícími kolečky v redakční mašinérii novin, i sportovní redakce na ně pohlíží s mírnou shovívavostí, nemluví o takových novinářských kanónech, jako jsou hospodářští redaktori nebo dokonce úvodníkari, ale o těchto a jiných vnitřních tajích novin bude ještě řeč dále.

U novin, jako u některých jiných podniků, není ani tak zvláštní, jak se dělají, jako spíše to, že vůbec existují a že dokonce mohou denně vycházet. Ještě se nestalo, že by jednoho dne vyšly noviny se stručným oznámením, že se v uplynulých čtyřadvaceti hodinách nic zvláštního až do uzávěrky listu nepříhodilo a že tedy není o čem psát. Denně dostane čtenář svůj politický článek a své zprávy o zlomených nohou a sport a kulturu a národní hospodářství, kdyby celá redakce lehla chřipkou, vyjdou noviny přesto a budou v nich všechny rubriky jako jindy, a čtenář ani nic nepostřehne a bude bruchet na své noviny jako jindy. Na druhé straně pan metér se denně zaklíná, že nedostane do listu, co mu tadyhle redakce posílá, a jestli si páni redaktori myslí, že může čarovat, a kdesi cosi, ale protože asi dovede čarovat, dostanou se do novin všechny rubriky, a je toho právě tolik, aby se vyplnily všechny sloupce odshora dolů, není-li už to každodenní zázrak? Rovněž strojník od rotačky denně prohlašuje, že to

už nesjede, to je marné, co si ti páni nahoře myslí, a že ostatně má rotačku vůbec k nepotřebě a že na to dá hlavu, že dnes nedotiskne. A vidíte, přes ty všechny úkazy noviny vyjdou, a vyjdou i zítra a pozítří, je to věčný div, o kterém čtenář neví, ale který by zasloužil tiché a zbožné úcty.

Z ČEHO SE SKLÁDAJÍ NOVINY

Noviny se skládají z redakce, kde se noviny píšou, z tiskárny, kde se sázejí a tisknou, a z administrace a expedice, kde se prodávají a rozesílají. Na první pohled je to docela jednoduché, ale ve skutečnosti oplývá toto rozdělení spletitými a nejasnými vztahy. Na příklad redakce žije v pevném přesvědčení, že ona dělá noviny a že by to mohl být nejčtenější list na světě, není-li ve všech rukou, je to ovšem chyba administrace, která nedovede najít cestu k té spoustě možných čtenářů. Naproti tomu administrace tráví dny svého života v hluboké víře, že noviny jsou její dílo, které jí redakce soustavně kazí, na příklad tuhle odpadlo pět abonentů, kteří se cítili dotčeni nějakým článkem proti duchařství, a tady zase jeden odběratel z Golčova Jeníkova ohlašuje, že už nebude brát noviny, jež měly včera úvodník, s nímž on, dlouholetý abonent, jaksí nesouhlasí. Kdyby ti páni raději nechali té politiky, myslí si administrace, s každou politikou na něco narazíš a abonent je v tahu. Konečně tiskárna shledává, že má jenom dva úhlavní nepřátele na světě: redakci, která by chtěla mít uzávěrku listu co nejpozději, a administraci s expedicí, které chtějí co možná brzo dostat noviny z rotačky, aby se zachytily vlakové a poštovní spoje, jakpak já mám oběma vyhovět, myslí si tiskárna trpce a bezmocně, posadit ty pány sem, aby jednou viděli, jak se dělají noviny!

V širším smyslu náleží k novinám ještě tak zvaný kádr odběratelů a čtenářů, kterému se také říká naše čtenářská obec nebo naše uvědomělá veřejnost, je to ta složka, která noviny čte, ale také do nich více méně aktivně zasahuje, i bude nutno o ní pojednati zvlášť.

O REDAKCI

Redakční štáb. Redakční štáb není žádný velitelský sbor, nýbrž prostě souhrn všech aktivních členů redakce, někteří z nich mají na sobě bílé pracovní hazuky, podobné pláštům holičským, ale ty neoznačují žádnou zvláštní hodnost nebo šarži. Nosí je hlavně ti redaktoři, kteří vedou sedavý život u redakčního stolu, ti však, kteří pobíhají po městě, docházejí do sněmovny nebo navštěvují různé schůze a porady, vystupují v obyčejném civilu, nejvýš ukrývají pod klopou kabátu novinářský odznak, se kterým se vytasí jenom tehdy, když je strážník někam nechce pustit.

Pokud vím, nikdo se dosud nepokusil vyzkoumat, z jakých lidí se dělají novináři. Je sice novinářská škola, ale ještě jsem nepotkal novináře, který by z ní vyšel, zato jsem shledal, že každý novinář býval kdysi medikem, inženýrem, právníkem, literátem, úředníkem Exportního ústavu nebo čím jiným, a že toho z nějakých důvodů nechal. Někdy to bývají, abych tak řekl, jaksi ztracené existence, které se "uchytí" jako žurnalisté, neříká se o nikom, že se "uchytil" jako poslanec nebo bankovní ředitel, ale novinář se obyčejně "uchytí", a to téměř doslovně, podle přísloví, že "jen drápek uvíz, a chycen je celý ptáček". Novinářem se člověk zpravidla stává tak, že z mladistvé nezkušenosti napíše něco do novin, k jeho nemalému úžasu to v novinách vyjde, a když přijde s něčím po druhé, řekne mu v redakci pán v bílém chalátě něco jako "napíšte nám zas něco". Ve většině případů se člověk stává novinářem následkem svedení, nevím o nikom, kdo by od dětství horoval jen o tom, že jednou bude žurnalistou. Snad si přál být majitelem kolotoče, strojuvůdcem nebo námořníkem, a hle, jakýmsi vyšinutím z dráhy svých snů se stal členem redakčního štábu. Někdy se člověk dá k novinám, protože o sobě věří, že má dobré pero, ale ani to není nevyhnutelnou podmínkou. Prostě novináři, podobně jako herci a politikové, se rekrutují z osob nejrozumnějšího povolání, které se jaksi dostanou na scestí.

Šéf, šéfredaktor, náš starý neboli dědek, je hlavou redakce. Tato hlava je většinou ukryta ve svém pokoji, kde koná porady, přijímá návštěvy a raporty a někdy také píše, v nepravidelných časových obdobích však vyráží ze svého úkrytu a burácí, že v novinách není kterási zpráva nebo že tam nějaký vrták něco popletl nebo tak. V tu chvíli se veškero tvorstvo v redakci chvěje jako zvěř v džungli, ve které se rozléhá královský řev tygra, i klapky psacích strojů našlapují tišeji než jindy a sluha méně řinčí talíři a sklenicemi, ve kterých roznáší večere. Jindy zase panuje v zavřeně šéfárně nápadné a tajemné ticho, to tam je nějaká vlivná návštěva, a na celou redakci ulehne důležitá tlumenost, jež připomíná sanatorium. Na většině šéfredaktorů leží hrozná kletba: trpí děsivou předtuchou, že co neprojde jejich rukama, bude určitě nějaká bota, a přitom chmurným vědomím, že nemohou pročíst ani pětinu toho, co půjde do listu. Na jejich stole se vrší hory dopisů a rukopisů, které nemohou prolistovat ani do tří let, znal jsem jednoho šéfa, který pokaždé, když nános papírů na jeho psacím stole přesáhl výšku jednoho metru, dal prostě celý stůl i s papíry odtáhnout do kouta a přinést nový. Oblíbený sen většiny šéfredaktorů je, že musejí nějak zreformovat celou redakční práci, aby ji mohli obsáhnout, i stráví téměř polovinu svého plodného života tím, že vydávají různé směrnice, oběžníky, fermany, připomínky a řády, kterak zjednodušiti redakční provoz, kteréžto předpisy jsou sice vždy do posledního puntíku splněny, ale příjemný, žvatlavý a roztržitý chaos redakce se tím nezmění ani o chlup.

Odovědný redaktor bývá obyčejně ten nejmírnější člověk z redakčního štábu, který by, jak se říká, ani kuřeti neublížil, přesto je volán před soud za každou urážku na cti, které se jeho list dopustil, je to z povolání beránek, jenž snímá hříchy těch druhých, ale nese tuto kulpabilitu z druhé ruky stoicky a odevzdaně. Napíší-li jeho noviny o někom, že je politický padouch a vůbec vyvrhel, a cítí-li se tím dotčený muž proti všemu nadání uražen na své cti a uveden ve veřejnou nevážnost, je povolán odovědný redaktor před soudnou stolicí, aby se z toho odpovídal. I nabídne ochotně

důkaz pravdy nebo skromně prohlásí, že naříkaný článek nečetl, nepsal a do tisku nedal, v čemž má zpravidla svatou pravdu, nato se uvolí přinést ve svém listě odvolání, že ony žalované výroky spočívaly na mylných informacích a že on, odpovědný redaktor, vůbec nemínil dotknout se osobně cti pana žalobce. Co se týče tiskových žalob, mínění se o nich velmi rozcházejí, ti, o kterých se v novinách z jakýchkoli důvodů píše, mívají obyčejně nemilý dojem, že jejich čest je vláčena blátem a že se jim za to nikdy nedostane náležitého zadostiučinění, což je celkem pravda, na druhé straně novináři hořce shledávají, že už se nedá do novin napsat nic, co by nebylo žalovatelné jako urážka na cti, a mají v tom směru úplné pravdu. Napište o třicetkrát trestaném kapesním zloději, že je známý kapesní zloděj, a dotyčný pán vás může za to žalovat pro urážku na cti, a vy to prohrajete, potažmo prohraje to odpovědný redaktor, a bude to stát hrůzu peněz. Z toho je zřejmo, že povolání odpovědného redaktora není nijak lehké a vyžaduje povahy klidné a trpělivé.

Noční redaktor, kterému se také říká denní redaktor neboli služba, též strejček, dežurný, poklasný a všelijak jinak, je další podstatný článek v organizaci novin. U jeho stolu se sbíhají jednak všechny rukopisy, které mají "jít do tisku", jednak všichni redaktoři, kteří té chvíli zrovna nepíší nebo netelefonují, nýbrž stěžují si na chřipku, vyměňují si názory a anekdoty, cvičí se v rohování, sedí na stolech, jedí párky, rozbírají fotografický aparát, nadávají na ten sakramentský život, čtou večerníky a vůbec provozují silný a živý hluk. Uprostřed tohoto zmatku sedí noční redaktor a seškrťává zprávy Československé tiskové kanceláře, udílí lékařské rady, čte noviny, poučuje mladší redaktory, přijímá poštu a zástupce různých spolků, kteří přinášejí zprávy o valné hromadě nebo chystaném dobročinném večírku, hází je (totiž ty zprávy) do koše, posílá materiál k dálnopisu nebo do sazárny, prohlíží obtahy, má moc nerad parlament, poroty, ministerské projevy, slavnosti a jiné instituce, které dodávají novinám "takhle dlouhé jitrnice", všecko ví a promlouvá o všem s nemalou odbornou znalostí, hlavně o svém zdraví, jež je vždycky otřeseno

touto namáhavou a složitou službou, a sní o tom, jak by si žil, kdyby byl něčím jiným, ještě jsem nepotkal nočního redaktora, který by neúpěl pod svým těžkým údělem, a právem, neboť zajisté jsem opominul vylíčit nejmíň devět desetin starostí, funkcí a trampot, které se kupí na jeho stole a v jeho okolí. Tady vlastně se dávají noviny dohromady se vším tím pobíháním a hojným povídáním, chaosem a tartasem, kalupem a zadržnutými překážkami, se svou švandou i se svou nekonečnou dřinou. A přitom je to, abyste věděli, to nejidyličtější místo v celé redakci, sem zapadne každý, když dodělá svou práci, řekne "uf" a s rozkoší překáží těm ostatním, a když učinil vše, co mohl, aby zvýšil redakční zmatek, prohlásí s uspokojeným vědomím poctivě vykonané povinnosti, že jako už půjde. Podobají-li se novináři v některém ohledu dcerám Danaovým, odsouzeným božskou kletbou k tomu, aby nosily vodu ve džbánech beze dna, je noční redakce neboli služba jakýmsi čeledníkem, kam si řečené Danaovny zaskočí na trochu těch tlachů a drbů, a dežurná nebo noční Danaovna na ně vzhledne od své bezedné Četky a pochmurně pronese: "Vám se to žije, ale kdybyste tu měli sedět přes půlnoc jako já, a kdybyste měli takový blázinec, jako tu mám dnes..."

Proti tomu tišší a celkem uzavřený život vede redakční sekretář. Na něm jest, aby otvíral poštu a přiděloval ji rubrikantům: musí číst, co "čtenáři nám píší", a někdy na to dokonce odpovídat, chudák, musí číst i rukopisy a vracet je s výrazem politování, že "pro nedostatek místa nemůžeme váš příspěvek zařadit do našeho listu". Dále přijímá návštěvy, které se marně domáhají toho, aby mohly mluvit se šéfredaktorem. Nejčastěji to bývají podivné existence s kapsou naditou rukopisy, dále rozčilení pánové, kteří přicházejí protestovat, že jejich počestný stav (třeba řeznický) byl v listě něčím uražen, nebo přinášejí doklady, že se jmenují František Novoměstský a že nejsou totožni ani příbuzni s Felixem Staroměstským, o kterém v novinách stálo, že byl zatčen pro podezření z krádeže pivních trubek, a žádají v tom ohledu o veřejnou satisfakci v novinách, dále návštěvníci, kteří přišli upozornit na různé zlořády a navrhují novinám,

aby zjednaly nápravu nebo aspoň veřejně přibily ten Augiášův chlív, a konečně nápadně často různí tiší blázni, podivíni a maniakové, kteří se zvláštní zálibou se obracejí buď na hlavu státu nebo na sedmou velmoc se svými peticemi, stížnostmi a projekty, i jest nutno je uchlácholit a vlídně vyhodit. Konečně redakční sekretář mívá na starosti různé záležitosti vnitřní, jako je na příklad redakční archiv, kde jsou předem připraveny nekrology všech žijících osobností pro ten případ, že by si umanuly odejít z tohoto světa těsně před uzávěrkou listu. Z těch a jiných příčin bývají redakční sekretáři povahy poněkud melancholické a nervosní.

Ostatní členové redakčního štábu jsou rubrikanti, to jest, každý má na starosti svou rubriku, a "každý jen tu svou má za jedinou", jeho hlava nešediví starostmi, aby v příštím čísle jeho novin bylo zahrnuto veškeré poznání světa od posledního projevu britského premiéra až po vykradenou trafikou v Dlouhé třídě, naopak každý řádný rubrikant krčí rameny nad tím, jak někdo může číst ty druhé rubriky, na příklad politickou nebo hospodářskou. Přes toto třídní sebevědomí každého rubrikanta netěší se všechny rubriky stejné vážnosti uvnitř redakce samotné, jsou tu hierarchické stupně od vysokých mandarínů, jako jsou úvodníkáři, až po bratry laiky, kteří šmejdí po světě a opatřují denní chléb lokálek a reportáží. U velkých a politických novin požívá ovšem největší úcty redakce politická.

Politické redakce čili krátce státníci nebo politikové jsou dvojí denominace: zahraniční a domácí. Zahraniční jsou jaksi vznešenější a elitnější, ale nejsou bráni tak vážně, nebývají obyčejně zasvěceni do žádných zvláštních tajemství ani nemají vysoce důvěrných informací, ale zato se vyznačují ideovým rámcem, do něhož zasazují aktuální události na mezinárodním fóru, k nimž pak zaujímají příznivé nebo odmítavé stanovisko. Jsou zpravidla povahy skeptické a často zdůrazňují, že nutno vyčkati, jak se věci dále vyvinou. Naproti tomu domácí politikové bývají bojovnější a méně rezervovaní, tykají si s velkým počtem poslanců, senátorů, ano i ministrů a pídí se horečně po důvěrných a osobních

informacích, které ovšem nemohou do listu dát, ale bez kterých by asi nemohli usnout. Domácí politikové na rozdíl od zahraničních dosti podceňují ideové rámce a posuzují politiku spíš podle osobních a dočasných zájmů, jimiž jsou ovládáni političtí činitelové, jejich názory jsou většinou velmi drsné a o politice se vyjadřují povýtce familiárně, ale jakmile vezmou péro (nebo psací stroj) do ruky, oplývají ušlechtilou a přesvědčivou moudrostí, takže každý uvědomělý čtenář si právem pomyslí, oč líp by to na světě vypadalo, kdyby se celá politika řídila těmito názory a články. I mezi vnitropolitickými redaktory jsou různé stupně, hierarchicky stojí zpravodaj parlamentní nad zpravodajem senátním, úvodníkář nedělní nad úvodníkářem dne všedního, ale všichni nesou bodře svou zvláštní důležitost a odpovědnost mezi ostatním národem novinářským, jsou redakčními grandy a esy, a občas z nich vzniknou i političtí činitelové.

Hospodářská redakce ranžíruje za našich časů hned za redakcí politickou, i když, myslím, málokdo z členů redakčního štábu má osobní zájem na trhu akcí nebo na pohybu velkoobchodních cen, platí tichý předpoklad, že to někdo čte a že toho tudíž náš list potřebuje. Hospodářská redakce je obyčejně nejnižším místem v novinách, je postlána horami výročních zpráv, statistik, bulletinů, publikací, hospodářských věstníků a jiného papírového aluvia, které hospodářští redaktori žárlivě schraňují. Jednou se to na ně jistě sesype a nikdo pak už nenajde jejich zpráchnivělé kosti, ale hospodářská rubrika bude vycházet dál a i ty kupy statistik a věstníků se budou vršit výš a výš, taková je to spolehlivá a tiše pracující redakce. Větší vzrušení v ní nastane jenom tehdy, když hrozí velký projev ministra financí nebo jiného hospodářského kouzelníka, tehdy se hospodářská redakce vynoří ze svých papírů a úpěnlivě žádá, aby se ten projev dostal do novin nezkráceně a raději aby se vynechalo všechno ostatní. Jinak žijí celkem šťastně a nerušeně ve svých cifrách, ani nedávají, jako ostatní novináři, tajemně najevo, že "do toho vidí", že "vědí, co je za tím" a "že by mohli povídat, pane, věci" a tak dále, ve více méně větroplášném a

pudivítrovském prostředí novinářském působí téměř uklidňujícím a solidním dojmem soukromých učenců.

Kulturní redakce (čili prostě kultura, učenci, běloručky nebo též milostpáni) má v celku rysy méně ustálené a není také považována za pravé a poctivé novinářství, je to spíš jen ozdoba listu a jakási rezervace individualit. Zastává a střeží v listě žárlivě element svobody ducha a kritické nezávislosti, což se obyčejně projevuje tím, že zaujímá stanoviska více méně osobní, proto kulturní rubrika nemívá zpravidla mnoho společného s tím, čemu se říká linie listu. Kulturní redakce sestává z literárních, hudebních, divadelních a výtvarných referentů, píší-li delší články, neříká se jim referenti nebo recensenti, nýbrž kritikové. Většinou pocítují důvodnou nechuť ke každému, kdo jim přiděluje práci tím, že píše knihy nebo pořádá koncerty, zvláštním zosřením jejich osudu jsou jubilea a nekrology našich vynikajících kulturních činitelů. Jejich povaha se zhruba podobá povaze gymnasiálního latináře, který o sobě říká: "Jsem přísný, ale spravedlivý." I vedou život poněkud nedružný a nenáležejí celkem k jasným zjevům redakčního prostředí.

Docela jiný duch, duch mužné bojovnosti a síly, panuje ve sportovní redakci neboli u športáků. Športákem se obyčejně stává člověk, který opravdu kdysi náruživě provozoval dejme tomu kopanou, za to je potrestán tím, že nyní musí vystupovat jako znalec v bruslení, šermu, lyžích, boxu, tenisu, běhu i disku, plování, bezmotorovém letu, kanoistice, basketbalu, střelectví, dostihách, hokeji, automobilismu, cyklistice, aviatice, lukostřelbě a několika tuctech jiných sportů, následkem této rozsáhlé sportovní činnosti tráví většinu svého života v redakci, tloustne a přijímá návštěvy náruživých sportovců, kteří mu přinášejí zprávy ze všech možných zápasů, závodů, přeborů a utkání, i netrhnou se u něho dveře se samými ramenatými, nohatými a vůbec vypečenými mládenci, ze kterých jednou nejspíše budou samí sportovní redaktori, přijímající zase nové a nové náruživé sportovce, ale kam to jednou povede, to si už nedovedu představit. Sportovní redaktor krom své rubriky představuje v redakci

element statečného optimismu, rytířství a vůbec mužných ctností, to už náleží k tomu povolání. V hloubi srdce je buď slávistou, nebo spartánem, ale zakrývá to horováním pro fair play a vírou ve vyšší mravní poslání pravého sportu, při čemž se netají s tím, že vidí hluboce do politováníhodných poměrů v našem sportu a že by jim to, pane, vykreslil, kdyby se to mohlo napsat.

Soudní zpravodaj neboli soudničkář dodává novinám tak zvanou soudní síň. Jeho předpokládaný úkol je, že má sedět při každém přelíčení a podat čtenářům jeho průběh, ale jelikož soudních líčení je mnoho a člověk nemůže být najednou na všech, aby z nich vybral to nejzajímavější, vyvinula se zvláštní bursa, ve které si soudničkáři vyměňují své procesy, jeden přinese k obecnému dobru sňatkového podvodníka, druhý falitní bankovní firmu, třetí pak příběh o tom, kterak se paní Netolická pohádala s paní Vorlovou, a tak dále. Jelikož pak ani v době soudních prázdnin nesmí v novinách chybět soudní síň, aby čtenáři nenadávali, vymýšlejí se na této burse fingované soudní případy, ty se obvykle poznají od pravých podle toho, že jsou zajímavější. Soudní zpravodaj bývá povahy zahořklé a mírně cynické, snad trochu proto, že v soudní síni získal celkem ponuré zkušenosti o lidské povaze, ale hlavně proto, že čtenáři (a ještě spíše čtenářky) jeho rubriku nejvíc čtou a že se jí přesto nedostává žádného uznání. Mimo to ví bezpečně předem, jak který proces dopadne, protože zná pány soudce: tenhle pan rada je jako kat na pytláky a tamten zase nic nedaruje těm, kdo žijí nad své poměry, a tak dále. Charakteristický rys: má neobvykle skeptické mínění o pozemské spravedlnosti, jakož i o policii, fízlech, advokátech, svědcích, zločincích a ostatních lidech. Obor tak zvaného lokálu neboli lokálkářů, deničkářů nebo též reportérů není nikterak jednoduchý, náleží do něho všechno, co se aktuálně přihodilo v našem městě a okolním vesmíru a co nenáleží do jiných výše uvedených rubrik: tedy schůze a oslavy, policejní kronika a městské záležitosti, první hříbky na trhu a pohřby národních velikánů, bouřky, povodně, zprávy že společnosti, různé nepřístojnosti, valné hromady všelikých grémií,

společností, jednot a svazů, veškeré demonstrace, manifestace a požáry, odhalování pomníků, interviewy s vynikajícími cizinci, vernisáže výstav a tak dále. Obyčejně se ta práce musí nějak rozdělit, i bývá zvláštní reportér na věci kriminální a policejní, který pěstuje výtečné styky s naší policií (a pak nemá dobrého mínění o našem četnictvu) nebo s naším skvělým četnictvem (a pak má velmi kritický názor o naší policii), to záleží na tom, kde má hojnější pramen zpráv. Správný policejní lokálkář je rychlý jako vítr, o strážnících mluví jako o "našich hoších", má sklony detektivní a vleze, i tam, kam nemá. Druhý obor lokálu jsou věci komunální, počínajíc městskou radou a končíc špatným stavem veřejných záchodků. Dále bývá reportér, který má na starosti hlavně věci sociální, stavovské a hromadné, jako jsou schůze, otázky zaměstnanecké, různé organizace, spolky, svazy, družstva, komory, syndikáty, výbory a komise. Pokud se filmu týče, pohybuje se většinou na rozhraní mezi lokálem a kulturou. Jak vidět, lokál nemá přesných hranic, i mohli bychom nejobecněji členit redakční štáb na dvě kategorie: na článkuře, kteří píšou dlouhé věty a články, a na lokálkáře, kteří se vyjadřují známým telegrafickým stylem stručných lokálek.

Zevní okruh redakčního štábu tvoří tak zvaní externisté. Ti mají v provozu různé speciální rubriky, dejme tomu šachy, filatelii nebo myslivost, ale nejsou novináři z povolání, obyčejně nemají v redakci ani svůj stůl a přinášejí plaše své příspěvky nočnímu redaktoru, náležejí do třídy obětavých pracovníků a nesou trpce jen to, octne-li se v novinách z jejich oboru něco, co nepochází z jejich pera a následkem toho obsahuje spoustu věcných omylů a neoborných názorů, které by se měly opravit.

Jiný druh více méně pravidelných spolupracovníků jsou tak řečené kapacity. Namnoze jsou to universitní profesoři, ministři nebo jiní významní činitelé, píšou úvodníky do zvláště svátečních čísel, vyjadřují se na přání redakce o některé veřejné otázce, která se týká jejich oboru, nebo odpovídají na předložené ankety. Každé noviny mají své vlastní kapacity, jednak podle ohledů stranických, jednak proto, že kapacita A nemůže z vědeckých důvodů psát do novin, ve kterých své články tiskne

kapacita B. Přes to všechno se názory kapacit často velmi rozcházejí s tak zvanou linií listu, na štěstí to většinou nikdo nepoznává. Zato daleko těsnější vztah k redakčnímu štábu mají dopisovatelé. Jednak jsou to dopisovatelé příležitostní čili externí, řekněme z Horšova Týnce nebo z Bělé pod Bezdězem, jednak stálí, kteří vedou redakční filiálky ve větších městech, dejme tomu v Plzni, a konečně zahraniční. Takový řádný dopisovatel obstarává své město se vším všudy: s politikou, hospodářstvím, divadlem, módou i mordy, má svěřenu celou Paříž i s Francií, celou Vídeň, celý Bělehrad, jsou to jaksi jejich údělná knížectví, ve kterých jsou téměř svrchovanými pány. Čas od času se objeví v ústřední redakci, chovají se kolegiálně a konferují se šéfem a politickou redakcí o linii listu, neboť někdy takový přespolní redaktor načichne po čase svou přidělenou zemí a ztrácí, jak se říká, kontakt s listem. To navazování kontaktu bývá zpravidla dost nákladné a trvá do pozdních hodin ranních, načež dotyčný zahraniční člen redakce honem odjíždí do své ciziny, aby se tam vyspal.

*

To by tedy byla redakce denního listu ve svých hlavních složkách, ještě by se měli uvést informátoři, kteří sami nepíší, ale přinášejí redakci různé důvěrné informace jednak z veřejného, jednak z osobního zájmu, "kdyby se vám to snad hodilo," říkají diskrétně. Pak jsou různé korespondence a zpravodajské kanceláře, u kterých se noviny abonují na zprávy. Dnes už se velká část zpráv v novinách nepíše, nýbrž kupuje, jsou dokonce kanceláře, které dodávají dennímu tisku povídky, anekdoty, výpravy do nitra Afriky a novinářské kachny. Jindy se zase zprávy nekupují, nýbrž vystřihují z jiných novin, ale tento novinářský pych je na rozdíl od pychu lesního a polního beztrestný a považuje se za zvykové právo.

Posléze ještě každou řádnou redakci ožívují telefonisté a stenografové, zpravidla to bývají slečny, jež do drsného života redakčního zanášejí jisté zušlechtění, jako jsou láhve s mlékem nebo ženské ruční práce, také se před nimi nemůže všechno tak naplno říci, aby je to neurazilo.

Další důležité osoby v redakci jsou redakční sluhové, kterým se někdy také říká kustodové. Představují v redakci pravý živel kontinuity, neboť šéfové i redaktori se mění, kdežto sluhové zůstávají. I nosí pivo a kávu, Četku a večere několika redakčním pokolením, přetrvávají režimy, politické změny a veškeré osudy svých novin a se zralostí věku se z nich stávají pamětníci, kteří vypravují, jak chodili pro pivo panu Havlíčkovi a čistili pera panu Nerudovi, a jednou, přátelé, budou vzpomínat i na nás a tvrdit budoucím redaktorům, že za našich časů to bývalo lepší.

JAK VZNIKÁ ČÍSLO RANNÍCH NOVIN

Kdybyste přišli do redakce denního listu v odpoledních hodinách, není vyloučeno, že byste tam našli několik osamělých mužů, jeden něco letargicky vyklepává na stroji, druhý čte noviny s nohama na stole a třetí dává najevo, že je to vůbec otrava. Zatím slečny od telefonu a typistky pilně pletou svetry a polohlasem si povídají, ale o čem, to bych vám nemohl říci. Celkem je tu asi tak živo jako na venkovském nádraží dvě hodiny před odjezdem vlaku. Kolem šesté hodiny se vynoří ze sazárny pan metér a chmurně se ptá, kde jsou rukopisy, že prý nemá co sázet. A noční redaktor mu řekne, že žádné rukopisy nejsou, že nemá na zítřek ani úvodník ani fejeton ani zahraniční politiku, zkrátka nic, a že ještě přijde parlament, jedna velká řeč, jedna vražda na Žižkově a jedna schůze výkonného výboru. Nato pan metér prohlásí, že to potom nestačí vysadit a co si ti páni myslí, a podobně. A noční redaktor krčí rameny a podotýká něco v tom smyslu, že takhle zítra nevyjdeme a že by s tím už nejraději praštil, a takové věci.

S pozdějším večerem nabývá redakční život na objemu a čilosti. Jeden rubrikant za druhým se řítí do noční redakce a mává ve dveřích rukopisem, prý dnes toho má trochu víc a ještě něco prý musí napsat. Potom přijde sluha s Četkou a posel z parlamentu s první půlkou dnešního zasedání, trousí se kulturní referenti s články o včerejší premiéře nebo čem, v šest hodin padesát minut dojde truchlivá zvěst, že právě zemřel

vynikající činitel ten a ten, i shání se v archivu nekrolog, ale není tam. V sedm hodin vzkáže nahoru pan metér, aby mu už neposílali žádné rukopisy, že to už stejně nestačí vysázet. V sedm třicet přijde s novým článkem zahraniční politik, hospodář, sociální referent, senátní zpravodaj a športák, a že prý to jsou krajně důležité aktuality a že by to byla katastrofa, kdybychom to zítra neměli. Zatím noční redaktor požívá svou večeři a upozorňuje rubrikanty, aby si nehonili tričko, že už se to stejně do listu nedostane. V osm hodin ještě není úvodník. V osm deset se znova vynoří pan metér a táže se, co si ti páni myslí, že dnes dostal z administrace sedm sloupců inzerátů, tak ať už mu nikdo nedává žádný rukopis, že to nemůže vysadit, že už má vysazeno o pět sloupců víc, než se do listu vejde, a podobně. V osm hodin třicet ještě nedošel konec parlamentu, zato vypukne slibný požár někde na Maninách. A teprve kolem deváté hodiny začínají chodit tak zvané sólokapry a první vydání jiných žurnálů, i nastává horečná chvíle listování, co ty jiné noviny mají a co nemají. Potom se redakce začne prázdnit a tichnout, do vůně po uzeninách se mísí zápach vlhkých obtahů a tiskařské černé, to pan metér přináší do redakce první zlomené archy. Noční redaktor řekne "uf" a vyhlíží melancholicky oknem do mrtvých ulic. Blíží se uzávěrka listu, a teď už, i kdyby došla zpráva o konci světa, do zítřejšího čísla se nedostane, to má marné. Konec. Hergot, myslí si noční redaktor, byl to zase den! *

A zatím co se toto děje v redakci, sedí sazeči u svých linotypů a čile sázejí. Takový linotyp je docela hezká věčička, klepe se na tom jako na psacím stroji, jedna mosazná matrička se řadí sama k druhé, až je z toho řádek, do toho se stříkne tekoucí olovo, a je z toho olověná deštička s ulitou řádkou sazby. Ty deštičky se pak svážou provázkem, a je to sloupcová sazba, ta se otiskne na vlhký papír, a tomu se říká kartáčový otisk nebo sloupcový obtah (též nohavice), který jde nejdřív ke korektorovi.

Páni korektoři sedí obyčejně v neuvěřitelně malých a tmavých dírkách, mají na nose niklové brejličky a pěstují ze záliby jazykový purismus, mimo to hledají ve špatně čitelných kartáčových otiscích tiskové chyby a většinu

jich opravdu najdou. Někdy se stane, že sazeč u linotypu sám postřehne, že udělal chybu, v takovém případě už nedosadí řádek podle rukopisu, nýbrž ťuká naslepo do kláves linotypu, aby libovolně doplnil řádek, který se potom při korektuře vymýtí. Ale někdy se přihodí, že dotyčný řádek v sazbě zůstane, a potom se třeba čtenář dočte:

"Ve včerejším zasedání britského parlamentu hrdlushrdlu shrdlu etaon cméáyp ivbřkí céáh prohlásil premiér Baldwin"

a tak dále. Vypadá to trochu jako jazyk waleský, a málokterý čtenář dočte takový řádek až do konce. Při každé opravě se musí nové vysadit celý řádek, ten chybný se pak vyhodí a na jeho místo se zastrčí ten opravený. Ale někdy sazeč místo chybného řádku vyndá sousední správný a vsune tam ten opravený, pák se třeba čtenář dočte, že

"Ve včerejším zasedání britského parlamentu prohlásil premiér Balwin, že do několika dnů prohlásil premiér Baldwin, že do několika dnů talského ministerského předsedy"

a tak dále. Tomu všemu se říká tiskařský šotek, a každá redakce by vám mohla povídat kroniky o tom, co občas provádí, za to pyká tím, že se tu a tam na něho svede i leckterá redakční bota, i octne se pak v novinách oprava, že "zkomolením textu byl porušen smysl našeho včerejšího článku", a tak dále. Jinak bývá redakční šotek užitečný tím, že obveseluje čtenáře, naproti tomu pisatelé článků postižených tiskovou chybou nesou jeho zásahy nelibě a mají pocit, že tím je zvrtnut a pokažen celý článek a že vůbec ve vesmíru nevládne nic než chaos, zlomyslnost a šlamastika. Ve skutečnosti to není se světem tak zlé, mohu z vlastní zkušenosti říci, že už ode mne vyšlo několik článků, ve kterých nebyla tisková chyba, ale jak se to mohlo stát, to nevím.

Když jsou všechny články vysázeny ve sloupcích, přikročí pan metér k lámání čísla, to jest, umísťuje sloupce na stránku, někdy se mu při tom řádky rozsypou a přehodí, a pak mají čtenáři novin příležitost cvičit svůj

důvtip a hledat, kam který řádek náleží. Když je zlomena celá stránka, ováže se špagátem a jde se s ní do stereotypie, kde se otiskne do takové papírové masy, ta se pak ohne do půloblouku a znovu odlije do kovu, a teprve tyto kovové odlitky stran "jdou do stroje" neboli do rotačky, kde se montují čtyři a čtyři na válec, kterým se to tiskne na papír. Nemohu vám dobře popsat, čemu je rotačka podobná, ale kdyby stála někde na břehu řeky Zambezi, uznávaly by ji tamní kmeny nepochybně za boha a přinášely by jí krvavé oběti, taková je to nádherná mašina. Zkrátka uprostřed běží nekonečný pás papíru, a na druhém konci se sypou ven hotové a složené noviny, ale bez kávy a rohlíka, ty už si musí laskavý čtenář k svým ranním novinám pořídit jinde.

DALŠÍ ČINITELÉ

Jakmile se noviny vysypou z rotačky, stává se z nich zboží, které se musí roznést a prodat. To je věc expedice, která noviny rozdílí roznašečům a kamelotům a rozesílá po naší planetární soustavě, zatím co administrace opatřuje abonenty, inzerci a vůbec peníze, z nichž pokladna vyplácí honoráře, platy a hlavně zálohy členům redakce. Každé toto oddělení se právem považuje za nejdůležitějšího činitele v soukolí novin. Zatím co si redakce z jistých příčin myslí, že hlavní věcí je mít v novinách zprávy, články, aktuality a sensace, má administrace důvodně za to, že hlavní věcí je mít v novinách co nejvíce inzerátů, kdežto expedice se neméně důvodně utvrzuje v přesvědčení, že hlavní věcí je dostat noviny do rukou čtenářů.

Čtenáři jsou dalším hlavním činitelem novin jednak proto, že je kupují, jednak proto, že je do jisté míry dělají s sebou. V každé redakci se totiž pečlivě udržuje množství mínění i návodů o tom, co "náš čtenář" chce nebo nechce v novinách mít. Náš čtenář nemá sice rád samou tu politiku, ale chce být o ní poctivě a otevřeně informován, náš čtenář je pro provádění trestu smrti, jakmile se stane nějaký mord, a zároveň má rád, píše-li se proti týrání zvířat, náš čtenář si potrpí ha povznášející úvahy a

vedle toho na nějaké to veselé počtení. Prosté všechno, co v novinách je, je tam jen proto, že to náš čtenář chce. Zpravidla ovšem nedává náš uvědomělý čtenář nijak najevo, co v novinách chce mít, daleko častěji a určitěji se vyjádří ústně nebo písemně o tom, co tam nechce mít, a prý, vážená redakce, "budete-li ještě v novinách tisknout takové voloviny, jako o těch vegetariánských vitamínech, nebo že se nám řezníkům vede dobře, tak vám oznamuj u, že váš vážený list přestanu odebírat, s úctou ten a ten, závod řeznický a uzenářský. P. S. Jsem už sedm let odběratelem vašeho ct. listu." - Z jakýchsi příčin, uložených hluboko v lidské povaze, se přihodí nepoměrně vzácněji, že "náš čtenář" si dá tu práci, aby projevil svůj souhlas, je to tak vzácné, že stane-li se to, ohlásí redakce v příštím čísle, že "byli jsme zaplaveni sty a sty vřelými projevy souhlasu ze všech vrstev naší čtenářské obce". Jindy se zase stane, že někdo v novinách napíše, že videi kdesi u Brandejsa poskakovat pro mne za mne pěnici pomořanskou, i jest z ničeho nic redakce zaplavena sty a sty dopisů od čtenářů, kteří oznamují, že také viděli poskakovat pěnici pomořanskou u Přerova, na Miletínsku, u Kardašovy Řečice nebo případně až u Sušice. Tu tedy počnou noviny třikrát týdně psát o životě a zvycích pěnice pomořanské, z předpokladu, že to naši čtenáři chtějí, načež dojde jen jeden přípis z kruhů čtenářských asi v tom smyslu, aby už redakce dala pokoj s tou pěnicí pomořanskou, my prý máme jiné starosti, na příklad, co bude s tím povinným mícháním mouky. S úctou ten a ten závod pekařský. P. S. Jsem už osm let odběratelem vašeho ct. listu, ale budete-li tam ještě jednou psát o pěnici pomořanské, tak vám odpadnou všichni abonenti z našeho okresu, neb tady ještě nikdo žádnou pěnici pomořanskou neviděl. - Z čehož je patrné, že čtenáři novin jsou tvorové nevypočitatelní a že je těžko se jim zavděčit, nicméně přes všechny tyto špatné zkušenosti budou čtenáři brát noviny dál a v redakci novin bude dál nejvyšším zákonem, že to "náš čtenář chce".

*

A vidíte, přesto mají lidé své noviny rádi, je to vidět jednak z toho, že je u nás většinou nazývají zdrobnělými názvy a důvěrnými přezdívkami, jednak z toho, že jim výslovně říkají "mé noviny". Neříká se, že kupujeme své rohlíky nebo své tkaničky do bot, ale každý kupuje své noviny, což svědčí o vztahu zvláště blízkém a osobním. Jsou lidé, kteří nevěří ani zprávám Státního ústavu meteorologického, nečtou-li je ve svých novinách. Ale i členové redakčního Štábu s administrací a ostatními službami mají k novinám, které dělají, bližší poměr, než jaký lidé obyčejně mívají k svému zaměstnání, jsou to naše noviny, tak jako je naše obec nebo naše rodina. Odejít z jedněch novin do jiných je trochu jako skvrna na charakteru, nebo má to ráz drobátko skandalosní, tak jako rozvod v manželství. Prostě noviny jsou mezi všemi zvláště familiární prostředí, pravda, trochu cynické a hodně splašené, mnohdy povrchní a věčně efemérní, ale myslím, že kdybych se znovu narodil, dal bych se asi znovu svést k tomu, abych jim tak nebo onak sloužil.

(Karel Čapek – Jak se co dělá. Praha: MKP 2018. ISBN 978-80-7587-046-9)

Karel Čapek

Kritika slov

Opět se vracíme k textům klasika české literatury (a neméně též žurnalistiky) Karla Čapka. Dokázal svůj pohotový a nehledaný jazyk a styl užívat jak na díla objemná a zásadní, tak na drobné sloupky „na okraj věcí“, těch napsal stovky a mnohé z nich jsou dodnes živé.

Z takových jsme vybírali i pro toto setkání s knihou. Následující glosy Karla Čapka pocházejí z jeho útlé knížky Kritika slov, která vyšla prvně v roce 1920, ale podle některých reálií je zřejmé, že byla psána v časech již předchozích, zčásti i za světové války, takřčené první.

Vybrali jsme z krátkých Čapkových textů zejména takové, které pasují na dnešní realitu nebo obecně vystihují pojmy v nich popisované napříč generacemi a věky. Možná vás některé přivedou k úsměvu, a to je jistě dobře. Leč nemylme se. Je to vlastně všechno strašně vážná věc. Stačí se dnes podívat kolem sebe.

My versus já

„My“ říká se v pohnutých dobách a též pohnutým hlasem; je to družné, sociální a posilující slovo, zatímco „Já“ je nedružné, osobní, samolibé a sobecké. Tak se aspoň zdá. Ale slovo „My“ má svůj defekt. Je pohodlné a nezávazné. Lehko se například řekne „My, národ holubičí“, ale těžší je říci „Já, člověk holubičí“. Každý může říci: „V nás žije veliký odkaz Husův“, ale kdo z vás může říci: „Ve mně žije veliký odkaz Husův“? „My“ jsme obětovali krev a svobodu za věc národa, ale promiňte mi, „já“ jsem ji neobětoval; když „my“ jsme trpěli to a ono, „já“ jsem seděl doma. „My“ jsme veskrze hrdinové, mučedníci a bratři, „my“ jsme velkodušnost a obětavost sama, „my“ bojujeme, „my“ žádáme; opravdu, mohu se

pochlubiti velmi krásným „my“, velmi statečným, slavným a záslužným „my“, ale běda, nemám-li „já“ nic, pranic z těchto „našich“ předností! Sebedokonalejší „my“ nepřidá ani palce mé postavě, ani závažička mým zásluhám; žádné „my“ mne nespasí, nedal-li jsem „já“ aspoň cibuli almužnou. „Já“ je slovo praktické, zavazující a činné; je nekonečně skromnější než „my“, je znepokojivé a těžké; „já“ je zároveň slovo svědomí i slovo činu.

My, národ něčí

Rádo se u nás říká: My, národ Husův, Žižkův, Smetanův; my, národ Komenského. Stejně však Němci říkají: My, národ Goethův, Kantův, Bismarckův a nevímčí ještě. My, národ Goethův! Jsi ty, který to píšeš nebo říkáš, člověk Goethův? Máš něco jemu podobného, jsi moudrý a lidský, miluješ Francii, píšeš básně a dáváš světu příklad? My, národ Schillerův! Ale voláš se Schillerem „In tyrannos“ („Proti tyranům!“ Motto k dramatu Loupežníci. Pozn. red.), žádáš s ním „Sir, eben Sie Gedankenfreiheit“ („Pane, poskytněte svobodu myšlení!“ Citát ze Schillerovy hry Don Carlos, infant španělský. Pozn. red.?) My, národ Kantův! Ale vidíš jako Kant v člověku cíl, a nikoliv prostředek? Byl Goethe, byl Kant, byl nevím kdo ještě; ale je to tvá přednost a zásluha, jsi ty tím o něco více nebo něco lepšího? Jsi kulturní, veliký, lidský a světový proto, že někdo před tebou byl takový? Jsi Wolfův (K. H. Wolf (1862–1941), novinář a politik, představitel radikálního německo-rakouského nacionalismu. Pozn. red.) nebo Goethův, šmokův či Kantův? Co jsi ty? – Čtenáři, podle toho, co jsme čítali, byli to samí Goethové a Kantové, kteří maširovali poraženou Belgií; na každou inkriminaci ciziny se odpovídalo velikými jmény; čtenáři, i ty jsi měl dojem, že se tím prokazuje velikým jménům špatná služba. – Lépe by bylo, aby vůbec nebylo Žižky, než aby žili zbabělci v národě Žižkově. Nezáleží na tom, čím jsme, nýbrž na tom, čím jsi ty. Národ sám potřebuje spíše lidí nežli jmen.

Příliš

Toto oblíbené slovo vyjadřuje lidskou nedůvěru k vyloženým a silným případům. Řeknete-li, že nějaké sukno je „příliš“ černé, je (patrně) prostě a docela černé; je-li méně černé, není vlastně už černé, je šedivé. „Příliš“ optimistický vám je, kdo věří, že budoucnost uskuteční něco dobrého; ale myslíte, že by byl vůbec ještě optimistou, kdyby věřil méně pevně a v budoucnost méně dobrou? „Příliš“ důsledný je obyčejně ten, kdo je jednoduše důsledný; „příliš“ vážně bere věc ten, kdo ji vůbec bere vážně, a „příliš“ ji přehlíží ten, kdo ji skutečně přehlíží. Setká-li se Petr s Pavlem, rozhodne se Petr, že Pavel je příliš úzkostlivý, příliš zbabělý, příliš škarohlídný a úhrnem příliš hloupý; a Pavel si odnáší přesvědčení, že Petr je příliš povrchní, příliš neopatrný, příliš bujný a jedním slovem příliš hloupý. Shakespeare je příliš neklasický, Corneille příliš klasický, Hugo příliš romantický, Zola příliš realistický, ten příliš vědecký, onen příliš básnický, verš příliš krátký, román příliš dlouhý, den příliš dlouhý, život příliš krátký, zkrátka: je to sice kruté poznání, ale je tomu už tak, že takzvaná „zlatá střední cesta“ nás zavádí mezi samé krajnosti a přílišnosti. Stojíte-li na ní, je vám všechno nalevo příliš levé a všechno napravo příliš pravé; opravdu hrozný pohled. – Vám je Nero „příliš“ ukrutný; podle toho byste mu odpustili, kdyby byl méně ukrutný. Král Zikmund byl „příliš“ falešný; kdyby byl trochu méně falešný, bylo by dobře. A tak dále. To je morálka „příliš“.

Povinnost

Je to kouzelné slovo, tak mocné, že kdyby ho nebylo, byl by je musel Kant vymyslet. Dejme tomu, že nijak se vám nelíbí dostat ránu holí; kdybyste však obdržel z vysokého místa rozkaz pod nevímjakým trestem postavit se na rohu Můstku a každého kolemjdoucího uhodit holí, učinil byste tak patrně s dětsky čistým svědomím a po každé pořádné ráně, kterou byste ušetřil, měl byste téměř příjemný pocit: „Plním jen svou povinnost.“

Dejme tomu, že byste to ani nedělal pod trestem smrti, nýbrž pod radovským platem s postupem a penzí; i pak byste „plnil jen svou povinnost“. Nemusí to ovšem být primitivní a nedokonalé vraždění holí; jsou povinnosti krutější, elegantnější a méně namáhavé než tato, povinnosti, které plníme škrtem péra, slovem nebo kývnutím hlavy. Jsou tedy dvě mocnosti v mravní oblasti: „svědomí“, které mnohého nedovoluje, a „povinnost“, která dovoluje, čeho nedovoluje svědomí; tím je vyplněna palčivá mezera, kterou svědomí nechává ve světě činů. Povinnost je mocné a uklidňující slovo, jež uvádí do světa pořádek. Mistr popravčí není osobně zlý a nepřívětivý člověk, ó nikoliv; plní jen svou povinnost a jeho svědomí je čisté. Velmi, převelmi mnoho lidí má svědomí stejně čisté – co chcete? Plnili jen svou povinnost! Snad vám jejich škrť péra, jediné jejich slovo, jediné kývnutí hlavy přineslo nesmírnou bolest; ale činili to jen proto, že plnili – A je k tomu třeba Shawovy špatnosti, aby jeho „pekelník“ Richard Dudgeon před svou popravou přerušil uklidňující výklad hrdelního soudce: „Mr. Dudgeone, upozorňuji vás, že to činíme jen proto –“ nefilozofickými slovy: „– že jsme za to placeni.“

Úkol

V nynější „vážné a kritické“ době vystupuje jednou nebo dvakrát denně před naše svědomité oči nějaký „úkol“; kdekerý temný kout v novinách a revuích se náhle zjasní novým „úkolem“, jenž nám ukazuje cestu k lepšímu zítřku. Nevím již, co vše je národním úkolem: míti zdravé děti, býti členem Muzea, koupiti si Zlatou knihu V. B. Třebízského, vstoupiti do strany, býti eugenikem, pamatovati na hladové, podporovati steré účely, stavěti nové divadlo, zříditi nové školy a tak dále. Nemluvím probůh proti dobrým a užitečným věcem, které tu na nás vystupují jako Úkoly, nýbrž jen – a dokonce nesměle – proti tomu, abychom z nich dělali pouze úkoly. Mohou přece býti ještě ledačím jiným: libostí, potěšením, zábavou, pýchou, úlevou, láskou, ztřeštěností. Táži se, nebylo-li by v Čechách

veseleji, kdyby bylo lidem rozkoší, a nikoliv úkolem býti třeba členem Muzea; kdyby bylo národní zábavou, a nikoliv národním úkolem stavěti nové a pěkné školy; kdybychom dávali chudým jísti, protože nás to ukrutně těší, a ne proto, že v tom vidíme úkol; kdyby naše zlaté měšce se otvíraly z nezkrotného dobročinného temperamentu, kdybychom dělali „vše pro dítě“, protože máme děti rádi, a vše pro dospělé, vše pro vědu, vše pro umění, vše pro budoucnost jen z jarých a účastných osobních pohnutek. „Úkoly“ vedou a opravují život, kdežto osobní pohnutky jej žijí. Z úkolu máme humanitu, ale ze srdce ji žijeme. Slovo „úkol“ je protiva k slovu „přirozenost“; nevím přesně, co je národní přirozenost, ale přál bych jí, aby v ní byla aspoň větší část toho, co dnes jmenujeme „národními úkoly“.

Stanovisko

Říká se s oblibou „zaujmouti stanovisko“. „K této věci jsem ještě nezaujal stanoviska.“ „Každý musí zaujmouti stanovisko.“ Podle tohoto příznačného rčení „stanovisko“ je něco, co leží vně člověka; nikdo neřekne „zaujal“ jsem mínění nebo víru, „zaujal“ jsem souhlas nebo odpor; vše vniterné naopak „zaujme“ nás. Proti tomu však zaujal jste stanovisko souhlasné nebo vyčkávací, blahovolné, stavovské, odmítavé; zcela tak jako byste zaujal místo, lavičku, postoj, něco s vámi skoro nesouvisejícího a z vás nevyrostlého. Právem se říká: „ze stanoviska socialismu“ má se věc tak, „ze stanoviska konzervativního“ onak, poněvadž obě stanoviska mohou mně být cizí, mohu se na ně zkusmo odebrat jako na Letnou nebo do Riegrových sadů, abych se pokochal pohledem na svět z vyhlídek velmi různých. Na každém stanovisku mohu, ale nemusím být; mohu vidět svět z vysokého stanoviska, ale nemusím přitom být vysoký člověk. Ani ve snu vám nenapadne říci, že jste zaujal ke kousavému psu stanovisko odmítavé nebo k horké polévce stanovisko vyčkávací; vaše reakce na psy a polévky je příliš přirozená, než abyste jí dávali jméno „stanoviska“. Ale zato ve

věcech veřejných a lidských známe už jenom stanoviska. Místo abychom přetékali souhlasem nebo byli strženi odporem, trpěli nejistotou či nevěděli kudy kam, „zaujímáme stanovisko“ souhlasné či odmítavé, vyčkávací nebo neutrální, a to doslovně a doopravdy. Na „zaujetí stanoviska“ není nejhorší to, že je říkáme, nýbrž že je skutečně děláme.

Překonati

Nemohu vám ani vypočítati, co všechno jsme, jak se říká, „překonali“. Překonali jsme impresionismus a realismus, středověk a pověru, spekulativní filozofii a Darwina, Tolstého a secesi, skepsi, Ibsena, Wagnera a romantiku, zkrátka zdá se, že tolik toho překonavše nemůžeme už ani jinak spát než na vavřínech. „Překonati“ znamená vždy překonati něco špatného; každý z vás už překonal kašel, ale nikdo kašlající neřekne, že už překonal dobu zdraví; nebo překonáme zimu, ale nikoli jaro. Jestliže jsme „překonali“ impresionismus, pravíme tím, že byl chorobný jako kašel nebo nepříjemný jako zima; ve skutečnosti však býval pro nás nadmíru zdravý a líbezný, že bychom měli říci: opustil nás. Překonali jsme romantiku, ale řekne někdo, že překonal své mládí? Překonali jsme Darwina, poněvadž... nás zrovna překonává vitalismus, a překonáme vitalismus, až budeme překonáni opět něčím novým. Ano, dovedeme překonati včerejšek; ale zítra, až překonáme dnešek, bude nám včerejšek nesmrtelnou historií. Dnes je nám včerejšek omylem; za rok bude nám dějinnou etapou. Naše „překonaná stanoviska“ budou za sto let posvátnými obětišti lidského ducha. Naše domnělá vítězství budou za sto let jen okamžiky přechodu. A až sami budeme definitivně překonáni, vstoupíme i my do dějin, důstojní a nesmrtelní jako sama minulost.

Zásada

Slovo tajemné a mocné. Vy ze zásady se procházíte před večerí; vaše teta ze zásady nechodí do divadla; váš moudrý bratranec ze zásady se vyhýbá davům, zatímco váš nebožtík dědeček pil ze zásady pivo ohříváně.

Kdybyste se procházel ze zvyku a dyspepsie (Porucha trávení. Pozn. red.) kdyby vaše teta trávila večery doma z pohodlnosti a lakoty, kdyby váš bratránek se davů prostě bál a váš nebožtík dědeček si ohříval pivo z něžného ohledu k svým katarům, byl by svět nepochybně pestřejší a jazyk bohatší, ale život by patrně ztrácel na mravní závaznosti. Procházíte-li se ze zásady, plníte tím důležitě a věrně svou mravní povinnost; důležitější je ze zásady se vyvětrat než bez zásady navštívit nemocného přítele. Vykládá-li si vaše teta večer doma karty, jelikož zásadně neholduje světské marnosti hudby a jeviště, je to důstojný akt mravní vůle. Z každého zvyku, z každé lenosti, slabosti a setrvačnosti můžete udělat věc zásady; svět tím sice pranic nezíská, vy však ano; vyhovíte sami sobě a nádavkem se budete cítit charaktery.

Vůle

Jedno z nejdůležitějších slov Moderního kouzelníka čili Malého boska. Vezmi slovo „vůle“, přidruž k němu jiné slovo, zatřepej obojím a pak ukaž: vznikne „Vůle k moci“, „Vůle k vítězství“, „Vůle k dramatu“, „Vůle k víře“, vůle k čemu chceš; v užaslém divákovi tím vyvoláš dojem, že ta moc, to vítězství, to drama, ta víra je už skoro tady, téměř na dosah ruky, že je to vykouzleno mocným zaklínadlem, které jsi pronesl. Totosalónní kouzlo pak sluje Voluntarismus a obestře tě tajemnou mocí; neboť nikdo nepochybuje, že mluvíš-li o Vůli, máš ji sám, a jsi tudíž mužem zázračným. Zázračnost vůle je ta, že nás vítězně přenáší přes citelné nedostatky. Nemáme dramatu, ale máme něco lepšího a hlubšího: Vůli k dramatu. Nejsi vůbec mužem činu, ale máš něco skvělejšího: Vůli k epičnosti. Až nebudeme mít umění, vynajdeme Vůli k umění, jež je filozofičtější než umění samo. V době náhražek je Vůle náhražkou nejdokonalejší. Sám život nahradíme Vůli k životu, srdce Vůli k citu, radost Vůli k radosti, vůli samu Vůli k chtění, i bude vše více než v pořádku; žádnou vůlí se sice nezrodí ani drama, ani moc, ani láska, ani hrdinství, ani umění, ani život, ale uvažte, oč velkolepěji zní „vůle“ než stará záliba! a oč méně zavazuje vůle než „pokus“! a jak sebevědomě se

řekne eufemismus „vůle“ místo upřímného „non possumus“ (Nemůžeme!
Pozn. red.)!

Logicky

Toto slovo je rozšířeno hlavně ve rčení „Dokážu vám to logicky.“ Načež následuje výklad, který buď opakuje to, co už je řečeno, a pak je zbytečný, nebo říká něco jiného, a pak je nemístný; v každém případě však je daleko složitější než prvotní věta, která se má dokázat. Obyčejně je „logický důkaz“ veden tak, jako by měl odpůrce hlavně unavit a splést; je to taktika strašlivá a obmyslná, plná záhadných chvatů, mostů, kravat a masáží jako řeckořímský zápas. Avšak o řeckořímském logickém důkazu jest jediná pravda, že se nic nedá logicky dokazovat; což vám dokážu logicky. Buď dokazují své tvrzení samými evidentními soudy; ale kdyby mé tvrzení plynulo evidentně z evidentních vět, bylo by samo evidentní, a tu by ovšem naprosto nepotřebovalo být dokazováno. Nebo dokazují své tvrzení větami neevidentními, ale pak bych musel logicky dokazovat všechny tyto věty „usque ad infinitum“ (Až do nekonečna. Pozn. red.), jak říkají řeckořímsští zápasníci, z čehož logicky plyne, že logický důkaz je nemožný; a není-li tento logický důkaz naprosto přesvědčující, vidíte z toho, že logické dokazování opravdu za nic nestojí. Jediný možný důkaz nějaké obecné pravdy, zásady, kritéria a tak dále je naprosto nelogický. Vyslov nějakou větu, která se ti líbí, a kterou bys tudíž rád považoval za obecnou pravdu. Tuto větu vlož fiktivně do úst svému největšímu nepříteli, kterého nadto považuješ za bezcharakterního osla; bude-li se ti ta věta líbit i pak, je dobrá a drž se jí; neboť nemůže být důkazu mocnějšího než uznání pravdy nepřítelovy.

Pravda

V denním životě označuje se slovem „pravda“ něco neobyčejně nepříjemného a hrubého. „Říci někomu pravdu“ znamená obyčejně vynadat mu; kdo se honosí, že každému „poví pravdu“, praví tím o sobě, že je hrubián, který vás na místě s rozkoší urazí, třeba jste mu docela nic

neudělali. Zčistajasna vám sdělí svůj zajímavý psychologický postřeh, že jste povrchní panák nebo bezcharakterní chlap, cítě přitom libě svou slovanskou upřímnost a pozorovací dar; ba cítí v tom obzvláštní chutnou zásluhu, že je tak otevřený, bezohledný jako pravda sama, bez pokrytectví jako samo svědomí. Nikdy k vám nepřistoupí, aby vám drsně a bezohledně řekl, že máte dobré srdce nebo hlubokou duši; je skutečně až ku podivu, že pravda musí být vždycky ponurá a náramně nemilá; jinak by to snad ani pravda nebyla. – Vůbec pravda má jaksi špatnou pověst v životě. Říká se „luzný klam“ a „krutá pravda“; nikdy se neříká „tvrdý klam“ a „luzná pravda“. Snad je to zdůvodněno mnohými špatnými zkušenostmi; avšak pravdu nedělají jen zkušenosti, nýbrž také víra, a žádné špatné zkušenosti nevyvracejí doposud víru, že pravda může nakonec být něco daleko přívětivějšího a blaženějšího než klam. Byť už tolikrát opadaly luzné klamy a zůstala jen tvrdá skutečnost, můžeme ještě doufat, že opadají také tvrdé klamy a zůstane jen luzná skutečnost. A věru nebylo by lhostejné pro výchovu světa, kdyby běhali po světě lidé bezohledně pravdymilovní a chytali za knoflík špatné chlapy, aby je drsně ujistili: „Poslyšte, já vám to řeknu rovnou do očí; vy jste dobrý chlap, ale děláte všechno, jako byste jím nebyl; nezapírejte, je to pravda.“ A snad by tím sama skutečnost získala něco dobrého. Pravda se sice řídí podle skutečnosti, ale ještě lepší je, řídí-li se skutečnost podle pravdy. Nejlepší jsou pravdy, ze kterých se může skutečnost něčemu dobrému naučit.

Zorný úhel

Zorný úhel je optický vynález podobně jako brejle nebo teleskop, jenomže kouzelnější. Například pod zorným úhlem věčnosti vidíte svět, když se postavíte tak vysoko, abyste se na všechno dívali svrchu; aj, jak je to maličké, aj, jaké hemžení nízko při zemi, jak jsme nade vším a velicí! Anebo pod zorným úhlem dějin uvidíte dnešek, když se postavíte tak obratně, jako by vám jaksi po ničem nic nebylo; ach, vy ostatní, kdybyste jenom věděli, jaká je odtud božská vyhlídka na vaše efemérní činy! Zvláštní rozkošnost zorného úhlu záleží pak v tom, že se pod ním všechno

dalece snáze odsuzuje. Pod zorným úhlem lidstva můžete odsoudit nacionalismus; pod zorným úhlem nacionalismu socialismus; pod zorným úhlem socialismu majetek; pod zorným úhlem majetku ideál; pod zorným úhlem ideálu skutečnost a tak dále a zase nazpátek. Stačí vzít vhodný úhel a soud je hotov; vysypete jej ze sama úhlu lehce, vydatně, nesporně; ba, tento úhel je hotový roh moudrosti: přemnoho lidí bere své rozumy vůbec jen z jeho hlubiny. Neboť rozum přemnoha lidí záleží v tom, že posuzují. Avšak je také jiný rozum, jenž neposuzuje, ale dívá se. Sám ten pánbůh, kterým nás strašili v dětství, se jenom dívá a „všechno vidí“, ale posuzování si nechává až na poslední soud. A já věřím, že vidění jest veliká moudrost a že je záslužnější mnohem více vidět než soudit; ba věřím, že čím více kdo vidí, tím méně může soudit a tím méně také touží po tom, aby byl soudcem. Avšak kam běžíš, člověče, se svým zorným úhlem, chceš-li jenom vidět? Zorný úhel není nástroj vidění, nýbrž jen posuzování; otevři dokořán všech tři sta šedesát stupňů duše a slož všechny své úhly; nejsou k ničemu, ale docela k ničemu tam, kde si chceš položit ten nejtěžší a nejvyšší optický úkol: něco vidět.

Přehodnotiti

Toto slovo znamená nejenom „změnit své hodnocení“, nýbrž také „změnit hodnoty“. Každá hodnota prý závisí na mém soudu; svým souhlasem nebo nesouhlasem, svým zájmem nebo svou lhostejností dávám nebo upírám věcem hodnotu; změnil-li jsem svůj soud o věci, změnil jsem tím hodnotu věci samotné; přehodnotil jsem ji. Můj ty bože, jaká je tohle ošklivá filozofie! Když jsem byl malý kluk, vylezl jsem na každý strom a shledal jsem, že zvláštní hodnota stromů je v tom, že se dá po nich šplhat. Téhle hodnoty dnes už na stromech nenalézám; ale tím přece stromy za mák na hodnotě neztratily, tím ztrácím jenom já; stromy se nezměnily, ale bohužel já jsem se změnil. Tehdy, když jsem se houpal s mrazením rozkoše a hrůzy na nejvyšší větvi (prokrista, kluku, vždyť spadneš!), tehdy jsem si nevážil rozumných lidí; dnes si jich dovedu vážit, získal jsem tím něco (ale ach, není to mrazení rozkoše a hrůzy), změnil

jsem se; avšak rozumní lidé se nezměnili a snad už ani nejsou tak úctyhodní jako tehdy, když jsem si jich nevážil. Ve svém životě jsem nic nepřehodnotil, jenom sám jsem se měnil. Hodnota všech věcí nezávisela na tom, jak jsem o nich svrchovaně a svobodně soudil, nýbrž jaký jsem sám byl, jak jsem jich dovedl užívat a co jsem z nich dovedl udělat. Mnoho jsem dovedl, co už nedovedu; utrpěl jsem mnohé ztráty, ale tím utrpěla mnohé ztráty také má tabule hodnot. Mnohému jsem se naučil, čeho jsem dříve nedovedl; rostl-li jsem, rostly také mé hodnoty. A slovo „přehodnotiti“ je slovo ošklivé a prázdné. Což jsi něco přehodnotil – pouhým Svobodným Soudem? Bud' jsi získal, nebo ztratil, bud' jsi zmoudřel, nebo zpitoměl; bud' jsi vyrostl, nebo ochabl; ale změnil-lis své hodnoty, něco se s tebou muselo stát. Změna hodnot je tak málo tvým svobodným činem jako první šedivé vlasy, které ti probleskují na skrání. A chceš-li mluvit o přehodnocení, pověz, jak jsi se změnil a co jsi získal.

Nej...

Jedno z nej... oblíbenějších slov v kritice i životě je superlativ. Napořád můžete číst „největší český básník“, „nejznamenitější dílo naší doby“, „nejlepší humorista“ a tak dále, skoro jako v inzerátech „nejlepší lihuprostý nápoj“, „největší závod toho druhu“, „nej...“ a ještě „nej...“ bez konce. Žijeme ve světě superlativů. Avšak lihuprostý nápoj Alfa nebo Omega může být nejlepší, a přece není dobrý. Největší básník cářství trebizonského nemusí ještě být veliký a největší humorista naší doby nemusí vůbec být dobrý; zkrátka, dobrý je lepší než nejlepší, veliký je větší než největší; a pozitiv je vážnější, absolutnější a závažnější slovo než superlativ. – Chce-li být nějaká žena nejkrásnější ve společnosti, je to ješitná koketa; chce-li být prostě krásná, koná klasické a bohulibé dílo. chce-li někdo napsat nejlepší český román, dopouští se špinavé konkurence proti nejméně sto padesáti nejlepším českým románům; chce-li však napsati dobrý román, je jeho ctižádost veliká a počestná. Když Leibniz dokazoval, že náš svět je nejlepší ze všech možných, obhájil tím boha velmi pochybně; více by udělal, kdyby provedl (ovšem nemožný)

důkaz, že náš svět je dobrý. Nic více než dobrý. Ach, jistě jsme vynalezli superlativy hlavně proto, abychom se klíčkovou vyhnuli těžkému zkoumání, jsou-li věci dobré, veliké a krásné; mluvíme v superlativech ne proto, že bychom rádi přepínali, nýbrž proto, že nemáme odvahu mluvit v pozitivech.

Boj, zápas

To jsou skoro nejčastější slova našeho veřejného slovníku. Bojujeme o chléb, o uznání, o ženská práva, o potlačení prostituce, o zřízení odborných škol nebo neoborných úřadků, o všechno možné; a kdyby pokojný obyvatel Saturna dostal do ruky naše projevy a bral je doslovně, zhrozil by se a představil by si náš svět v dezolátním stavu věčné občanské války, kde chodec přepadá chodce a bojuje s ním na život a na smrt, aby si na něm vzal chleba nebo uznání, kde se svádějí pravidelné a vražedné bitvy mezi dělníky a fabrikanty, mezi sociologickou sekcí a flekovskými hosty, mezi každým a všemi. Ve skutečnosti člověk „zápasící o chléb“ sedí zcela nehrdinně v kanceláři nebo šije boty; umělec „bojující o uznání“ čeká doma nebo v kavárně, až ho ozáří sláva, aniž by zkrvavil tupého kritika nebo se křížkoval s prvním občanem, který ho neuznává. Kdyby tedy krvelačné slovo „boj“ nebo „zápas“ neznamenal nic více než iluzi hrdinství v našem neepickém životě, nestálo by za to brát je lidem. Ale jako myšlenka bývá otcem činu, bývá slovo otcem myšlenky. Kdyby se neříkalo „boj o chleba“, nýbrž vydělávání chleba, neseděli by lidé v kanceláři nebo dílně s pocity tak vzteklými a nepřátelskými. Kdyby se neříkalo, že umělec „zápasí o uznání“, nýbrž že se ukrutně těší na svou slávu, bylo by méně hořkosti v neblahém osudu býti umělcem. A kdyby se vůbec neříkalo „třídní boj“, nýbrž hmotné zájmy nebo touha po spravedlnosti, myslíte, že by svět nebyl rázem neskonale vlídnější a – snad i štědrější? A kdybyste to, že tadyhle něco píšu, nazvali třeba lichotivě „bojem o lepší poznání“, vnukli byste mi myšlenku, že proti někomu bojuji, že někde je nepřítel, kterému musím ublížit, nebo ho aspoň nenávidět. Zatím však píši toto beze stínu

nenávisti v srdci; někdy se zamýšlím, někdy se usmívám; a zdá-li se mi někdy, že mám aspoň trochu pravdy, je mi, jako bych podával ruku, a ne jako bych zápasil; o nic; ani o pravdu ne.

Duch doby

Duch doby se vyskytuje v politice, světovém nazírání a jiných netrvalých věcech a znamená cosi, co je velmi záhodno míti; neboť „býti proti duchu doby“ je slovo hanlivé, které označuje omezenost nebo bláznovství, ne-li dokonce reakcionářství. Dbejte však, abyste říkali „duch doby“, a ne snad „moudrost doby“; „moudrost doby“ vůbec neexistuje, to slovo samo chutná přímo protismyslně, jako by moudrost neměla s dobou co dělat. Rovněž se neříká „rozum doby“ ani „ctnost doby“ ani „logika doby“ ani „pravda doby“ ani nic podobného. Tudíž „duch doby“ není ani moudrost, ani rozum, ani ctnost, ani logika, ani pravda, aniž co podobného; je to duch velmi zvláštní, neboť lidský duch podle každé víry přežívá člověka, kdežto duch doby nepřežije své doby a zaniká s ní s podivuhodnou dochvilností. – Duch doby! Zdá-li se vám, že máte příliš málo vlastního ducha, pořídte si ducha doby; je inzerován všude; avšak máte-li naneštěstí vlastního ducha, vzdejte se ho a pořídte si raději ducha doby. Mít ducha jiného než ducha doby je buď přepjatost, nebo zaostalost; můžete si vybrat. Můžete si vůbec vybrat jako v konfekčním závodě: Ne prosím, romantismus už není, vašnosti, v duchu doby; letos se nosí jen tohle. – Jsou patrně lidé, kteří mají velmi důvěrný styk s dobou; vždycky se však myslelo o lidech moudrých a věřících, že mají velmi důvěrný styk s věčností. Některé myšlenky jsou v duchu doby – snad jsou tak dobré jako měkký límec; jiné však jsou v duchu všech dob a věků, a ty jsou snad tak dobré jako sám krk. – Duch doby má svou nenávist: více nenávidí ty, kdo jdou před dobou, než ty, kdo jdou za ní. – Kdyby duch doby věděl, že budoucnost bude jiná než on, proklel by ji; proto miluje nejvíc ty věci, které nepřechájejí jeho dobu. – A kdyby se místo „duch doby“ říkalo pravdivěji a upřímněji „mínění doby“, bylo by to jasnější; a skromnější; a z obojího toho důvodu by se to přestalo říkat.

Politika

Slovo, které se vyskytá dnes častěji než „dobrýtro“. Jeho význam je velmi různý: 1. býti ve vládě, 2. nadávat na vládu, 3. pracovat pro stranu, 4. pracovat pro sebe a tak dále. Říká se našemu věku „věk elektřiny“, ale daleko spíše by se mu mělo říkat „věk politiky“; neboť elektřina nemá zdaleka tolik významu ve světě jako politika. Například švec nedělá elektřinu, ale dělá politiku; tesař nedělá elektřinu, ale dělá politiku. Ba dokonce švec dělá spíše politiku než boty a tesař spíše politiku než střechy. Je to neutěšená alternativa: buď dělá politiku několik lidí z povolání, a pak běda politice; nebo dělají politiku všichni lidé, a pak běda všem lidem. Buď dělá politiku několik pohlavárů, a pak jsme si docela nic nepomohli; anebo dělá politiku lid, ale pak se lid nenaučil ničemu dobrému. Není už lidí chudých, nýbrž jen proletářové; není už lidí pobožných a věřících, nýbrž jen katolická strana lidová; nejsou už sedláci, nýbrž republikánská strana českého venkova. Práce, víra, temperament, chudoba přestaly být fakty osobními a staly se fakty politickými. Temperament optimisty je vládní, temperament pesimisty opoziční. Buď vás absorbuje politika vaší strany; nebo vás absorbuje ukrutná námaha vyhnout se všemu stranictví; v obou případech ztrácíte líbeznou a spontánní svobodu ducha. Buď sám děláte politiku, a pak jste ztracen; nebo ji neděláte, a pak jste otráven. Utečete-li před politikou, jste zbabělý nebo netečný; děláte-li politiku reální, jste stranický; kážete-li politiku ideální, jste směšný. Mimoto v každém z těchto případů ohrožujete po nějaké stránce republiku. Prosím, vyberte si.

(Karel Čapek – Kritika slov. Podle 1. vydání z r. 1920 vydala Praha: Městská knihovna 1991. ISBN 978-80-7532-990-5)

Karel Čapek

Dvanáctero figur zápasu perem čili Příručka písemné polemiky

Karel Čapek, podle všeho přinejmenším tak dobrý novinář jako spisovatel či dramatik (a nutno dodat, že do dnešních časů promlouvá mnohé z jeho díla novinářského stejně nebo více aktuálně, než některá díla beletristická), vydal v roce 1931 knihu sloupků Marsyas čili Na okraji literatury. Ta pak vycházela v poválečných desetiletích doplňována o další texty příbuzného zaměření (např. jako v případě vydání, z něhož čerpáme my, spolu se souborem fejetonových zamyšlení Jak se co dělá).

Marsyas je v mnoha ohledech jedinečná i v kontextu samotného Čapkova díla. Zde totiž možná došel nejdále ve směru k ironickému a někdy až hodně jedovatému vyjádření. Jako novináře i literáta jej mimořádně otravovala nekonečná míra pokrytectví až výslovného lhaní, jehož se v obou činnostech vždy, a to jak v době Čapkově, tak v době naší, hojně dostávalo. Z tohoto východiska také vyvřel text Dvanáctero figur západu perem, který znalci nemůže nepřipomenout starodávnou, ale rovněž stále živou „učebnici demagogie“, Schopenhauerovu Eristickou dialektiku.

Chceme-li tedy s jakousi hlubší gramotností porozumět mnohému, co se na nás z psaného i mluveného slova tváří nevinně a upřímně, ale jsou to poháry zloby, žluči a zášti, opět tak vlastní politickému životu každé epochy, Čapkova nedlouhé, avšak hutné zamyšlení na dané téma.

Tato stručná příručka není určena zápasníkům, nýbrž čtenářům, aby se poněkud vyznali ve figurách zápasu; pravím ve figurách, a nikoli v pravidlech, neboť tisková polemika na rozdíl od všech jiných druhů boje, zápasu, pŕtky, klání, šermu, šarvátky, zápolení, turnaje a vůbec mužného

měření sil nemá žádných pravidel, aspoň u nás ne. Například v řeckořímském zápase není zvykem, aby si odpůrci při potýkání vynadali; při boxu není zvykem tlouci pěstí do vzduchu a pak prohlásit, že odpůrce je knokaut; při bodákovém útoku není zvykem, aby se vojáci obou stran navzájem pomlouvali – to za ně obstarají novináři v zázemí. Nuže, to vše a mnohem více je zvykem v literární polemice, a bylo by těžko nalézt něco, co by expertní polemický zápasník uznal za nedovolený chvat, za unfair hru, za surovost, podfuk nebo nerytířský trik. Není tudíž možno popsat a pojmenovat všechny figury polemické exhibice; dvanáct figur, jež uvedu, jsou ty nejběžnější, jaké se vyskytují v každém, i zcela nenáročném tiskovém zápolení. Kdo chce, ať je doplní o další tucet.

1. Despicere čili figura první. Záleží v tom, že se polemizující musí uvést jako intelektuálně a mravně nadřaděný svému odpůrci; nebo, což je totéž, je nutno dát najevo, že odpůrce je omezenec, blbeček, skribent, tlachal, nula, dutá nádoba, epigon, taškář, nevzdělanec, onuce, plevel, zmetek a vůbec subjekt nehodný, aby se s ním mluvilo. Tento apriorní předpoklad dává potom polemizujícímu onen sytý, poučný a sebejistý polemický tón, jenž nevyhnutelně patří k věci. Polemizovat s někým, soudit někoho, nesouhlasit s někým a zachovat přitom jistý respekt, to nepatří k národním obyčejům.

2. Figura druhá čili Termini. Tato figura záleží v tom, že se užívá jistých speciálně polemických obrátů. Napíšete-li dejme tomu, že po vašem zdání pan X nemá v něčem pravdu, odpoví pan X, že jste se na něho "zákeřně vrhl". Jste-li toho náhledu, že něco pohříchu není v pořádku, napíše váš odpůrce, že nad tím "lkáte" nebo "roníte slzy". Podobně se říká "láteří" místo protestuje, "klevetí" místo poznamenává, "spílá" místo kritizuje a tak dále. Těmito obraty jste plasticky vylíčen jako nakvašený, potrhlý, neodpovědný a jaksi pomínutý člověk, i když jste náhodou klidás pokojný jako lama; tím je zároveň vysvětleno, proč si váš ctihodný odpůrce na vás musí vyjíždět s takovou slovní vehemencí, neboť se prostě brání proti vašemu zákeřnému vrhání, spílání a láteření.

3. Třetí figura sluje *Caput Canis*. Záleží v jisté dovednosti užívat jenom takových slov, jaká mohou vzbudit o potíraném odpůrci špatné mínění. Jste-li rozvážný, je možno o vás říci, že jste opatrnický; jste-li duchaplný, lze říci, že jste duchaplnický; jste-li nakloněn prostým a věcným důvodům, možno říci, že jste všední a triviální; jste-li nakloněn abstraktním důvodům, lze vás s výhodou nazvat neživotným intelektuálem a tak dále. Pro zručného polemika není prostě vlastnosti, přesvědčení nebo duševního stavu, který by nebylo možno pojmenovat názviskem, jež samo o sobě odhaluje úžasnou prázdnotu, tupost a malost potíraného odpůrce.

4. *Non habet* čili figura čtvrtá. Jste-li třeba učený myslitel, lze vás porazit podle třetí figury prohlášením, že jste hlubokomyslník, didaktický žvanil, pouhý teoretik nebo cosi podobného. Ale také vás lze zničit figurou *Non habet*; je možno říci, že se vám nedostává lehkého vtipu, smyslové bezprostřednosti a intuitivní fantazie. Kdybyste však náhodou byl bezprostřední a intuitivní, je možno vás usadit objevem, že se vám nedostává pevných zásad, hlubokého přesvědčení a vůbec etické odpovědnosti. Jste-li tvor rozumový, nejste k ničemu, neboť se vám nedostává hloubky citu; jste-li tvor citový, jste pouhá onuce, neboť se vám nedostává vyššího rozumového principu. To, co jste nebo co v sobě máte, je vedlejší; je nutno objevit, co vám není shůry dáno, a ve jménu toho vás zavrhnout ve tmu a nicotu.

5. Pátá figura sluje *Negare* a záleží v tom, že se vám prostě upře, co jste nebo co je vaše. Jste-li například učený myslitel, je možno přehlédnout tento fakt a říci, že jste povrchní causeur, plácal a diletant. Tvrdil-li jste neústupně po deset let, že (dejme tomu) věříte v čertovu babičku nebo v Edisona, je možno jedenáctého roku o vás polemicky prohlásit, že nikdy jste se nepovznosl k pozitivní víře v existenci čertovy babičky nebo Tomáše Alvy Edisona. Je to možno proto, že nezasvěcený čtenář to o vás beztoho neví a zasvěcený má z toho zlomyslnou radost, že se vám upírá nos mezi očima.

6. Imago je figura šestá. Záleží v tom, že se místo odpůrce, jaký skutečně je, podvrhne jakýsi světu nepodobný hastroš, načež se tento hastroš polemicky vyvrací. Například polemizuje se s něčím, co potíraný odpůrce nikdy neměl na mysli a nikdy v tom smyslu neřekl; dokazuje se mu, že je pitomec a že se mýlí, na jakýchsi tezích, které jsou opravdu pitomé a mylné, ale nejsou jeho.

7. Pugna je figura příbuzná figuře předešlé. Záleží v tom, že se odpůrci nebo věci, kterou zastává, dá falešný název, načež se polemizuje s těmito libovolnými obecnými slovy. To se dělá hlavně v tzv. boji zásad. Odpůrce se nařkne z nějakého nepatřičného ismu, a pak se tento ismus vítězoslavně potírá.

8. Ulixes je figura osmá. Její podstata je uhnout na jiné pole a mluvit o něčem jiném, než o čem se vede spor. Tím se polemika výhodně oživí, slabé pozice se zamaskují a nebere to žádný konec. Tomu se také říká unavovat odpůrce.

9. Testimonia. Tato figura značí, že časem lze s výhodou užít dovolávání se nějaké (kterékoliv) autority, třeba "již Pantagruel pravil" nebo "jak dokázal Treitschke". Při jisté sčtetlosti lze na každé mínění nalézt nějaký citát, který je jedním rázem zdrtí.

10. Quousque. Tato figura je podobná předešlé, jenže se nedovolává žádných autorit. Řekne se prostě "to je dávno odbyto" nebo "už dávno překonané stanovisko" nebo "každé dítě ví" a tak dále. Proti tomu, co je takto překonáno, není třeba vést dalších důkazů; čtenář tomu věří a odpůrce je nucen hájit "dávno odbyté věci", což je dosti nesympatický úkol.

11. Impossibile. Odpůrce nesmí mít pravdu nikdy a v ničem. Kdyby se mu přiznala jen špetka rozumu a správnosti, byl by polemický zápas jaksi ztracen. Nelze-li nějakou jeho větu vyvracet, je vždy ještě možno říci: "Pan X mne chce poučovat, že..." "Pan X se ohání pravdami tak plochými a dávno známými, jako je jeho ,objev, že..." "Pan X troubí na ústup a

skrývá se za tvrzení..." "Žasni, světe! Slepá slepice našla zrnko a nyní provolává, že..." Zkrátka, něco se najde, ne?

12. Iubilare. *Toto je jedna z nejdůležitějších figur a záleží v tom, že z literárního boje je vždy nutno odcházet s gestem vítěze. Expertní polemik není nikdy poražen; vždy je to ten druhý, kdo "byl usvědčen" a "je hotov. Tím se také polemika liší od každého jiného sportu. Řeckořímský zápasník uzná čestně, že byl poražen; ale snad žádná polemika neskončila slovy: Ruku sem, přesvědčil jsi mne. Jsou ještě mnohé jiné figury, ale už mne jich ušetřte; ať je literární historikové posbírají na luzích našich revuí a novin.*

(Z knihy Karel Čapek: Marsyas, Jak se co dělá. Praha: ČS spisovatel 1984)

Karel Poláček

35 sloupků

Dílo Karla Poláčka jakožto novináře reprezentuje vynikajícím způsobem jeho Žurnalistický slovník, útlý, leč hutný sarkastický komentář k cechu novinářskému. Na tomto místě se v několika ukázkách z knihy 35 sloupků (původní vydání se datuje do roku 1925) vrátíme k tématu, které Poláčka jako špičkového novináře zaměstnávalo velmi vydatně, totiž ke stavu a nectnostem žurnalistiky. K tomu přidáme také pár sloupků laděných politicky a konečně fejetony, v nichž si Poláček nabírá na ironické vidle úřady, úřednictvo, zkrátka byrokracii. A jako už po tolikáté, i tentokrát si uvědomíme, jak málo se ve světě kolem nás mění a jak nadčasově se s tím vyrovnával ve svých textech Karel Poláček, muž veselého pera, ale smutného osudu

Řeka – život lidský

Pořád lidé říkají, že ty školy nejsou k ničemu, ale jak je jim šest let – už aby seděli ve školní škamně. A pak se stává, že synáček nosí ze školy samé jedničky – a z toho se rodičům hlava poplete, chtějí mít ze syna nějakého bohatýra, kancelistu nebo oficiála a dají ho do střední školy. Někdy však nemají ani na tom dost. Ctižádost jejich je nenasytaná, žíznivá, hladová. Chtějí dosíci akademického stupně a vstoupí na vysoké učení. A tak mnohdy člověk projde všemi stupni vědění, vycvičí se v naukách a je z něho chlapík: v hlavě mu uváznou po celý život počáteční verše Iliady, Odysseje, Aeneidy; mluví zvláštní, učenou řečí, prorostlou klasickými citáty, které udává v každé situaci životní. A uzrálou moudrost antických spisovatelů promění v hladkou, klidnou, skromnou a nemastnou existenci: Dostane se pod dekret.

Je však nemálo těch, kteří pro špatný prospěch nebo pro nemravné chování škol nevychozí. To jsou zkažení studenti. Zkažení studenti jsou hanbou pro celou rodinu, rodnou obec i národ. Zkažení studenti jsou nuceni předčasně vstoupiti do života praktického. A do toho života praktického odnášejí si mimo jiné i jednu věc. Totiž: „Řeka – život lidský“, příměr, jenž bývá tématem školních kompozic asi tak v kvintě na všech středních školách, co jich na světě je. A toto téma provází pak zkaženého studenta po celý život. Neboť známo, že ze zkažených studentů rekrutují se žurnalisté. A jaképak noviny bez řeky? Abych mluvil zřetelně: Řeka vzniká z pramenů. I noviny vznikají z pramenů, a to povýtce z pramenů hodnověrných neboli zaručených. Jestliže však dotkneme se odpůřícího časopisu nebo podle své povinnosti vylíčíme politického odpůrce jakožto člověka darebného, nečestného, ba i zlodějského, tu podle slov odpůřícího orgánu čerpáme z pramenů kalných. Jestliže odhalíme například nějakou tu pěknou krádež nebo podobné manipulace ve výrobním a spotřebním družstvu nepřátelské strany a způsobíme, že mnoho přívrženců této strany přestoupí do našich řad, tu podle politicko-rybářské terminologie lovíme v kalných vodách. Jsou-li prameny neznámé, obtížné a nešikovným novinářům těžko dostupné, tehdy se praví, že zprávy, pocházející z těchto pramenů, jsou inspirovány.

Velmi důležitou součástí každé řeky je koryto. Každý nepředpojatý člověk uzná, že bez koryta je řeka ničemná. I v žurnalismu, i v našem politickém životě hraje koryto úlohu nemalou. Když strana nějaká vstoupí do vlády a postaví svoje lidi na odpovědná místa, tu podle názorů opozičních novin jsou oni politikové u koryta, to jest: Aby „si pomohli“. A vládní noviny nazývají se logicky žlabní neboli hradní.

Koryto je tedy velmi důležité, ale za to bahno bych je neměnil. Bahno – moc dobrá věc. Bahno se pěkně povaluje, celé politické partaje, kliky, kamarily, úřady a tak dále se topí v bahně. Bahnem možno kydati po politických odpůřících. Taktéž šediny ctihodného politického starce, zešedivělého zápasem o práva lidu, možno pokáleti bahnem. Já říkám, že

bych bahno nedal ani za písek, ačkoliv písek je velmi vhodný k tomu, aby se házel lidu do očí. Ale lid si nedá obyčejně metati písek do očí. Lid vždycky prohlédne. A pak běda proradným vůdcům! Vrby pak, kterými je vroubena řeka, jsou k tomu, aby se na nich malovaly straky. Jak se to dělá, nevím. V politice je to náramně důležitý druh výtvarného umění.

Stojaté vody jsou básnická metafora pro radniční režim. Zápach, který vydávají stojaté vody, nazývá se odborně „vůně samosprávy“. Pohnouti stojatými vodami znamená, že socialistické strany vyhrály při volbách a dobyly radnice. Jenže stojaté vody se zakrátko uklidní; stojaté vody zůstanou stojatými vodami. Voda je vůbec důležitá, jak v literatuře, tak i v politice. Názory se čerpají a všelijaké fondy plynou komusi do kapes.

Z toho jest viděti, jak důležité je pro život téma školních prací „Řeka – život lidský (Příměř)“. Pravdu měli naši profesori, když říkali: „Non scholae sed vitae discimus.“ – Ne pro školu, ale pro život se učíme.

Staňme se slušnými

Tuhle jsem četl v novinách věc, která mne naplnila vážnými obavami. Však nejde o věc nepatrnou; naopak možno říci povážlivou. Zástupci tisku se mají sejít, aby si porozprávěli, porokovali, podiskutovali o tom, jak to učiniti, aby ze sloupců novin vymizely neslušné osobní útoky, nadávky, injurie a šikany. Aby od toho okamžiku, co se řekne „ted!“, psaly všecky listy jemně, vzdělaně, inteligentně, salonně, decentně, honetně a noblesně. Když už musí býti polemika, ať je tak důstojná a prohřátá takovou něhou, že sám napadený bude míti z toho radost. Vůbec, aby se staly polemiky tak milé a dojímavé, že nastane u nás obyčej takový, že budeme-li chtít někomu učiniti něco příjemného, učiníme ho předmětem své líbezné kritiky. I nebudou potom listy jakožto bojovní orgánové politické strany, nýbrž perutě andělské, které budou roznášeti po světě cherubínský vánek bratrské lásky.

I nutno si přát, aby se ta novinářská porada brzy sešla a zvolila si jemného předsedu, vzdělaného místopředsedu, inteligentního jednatele i nadobyčej slušného pokladníka. Aby byli přizváni znalci, kteří by vědecky vymezili pojem slušnosti; a pak by se zvolil subkomitét, který by vypracoval směrnice, na základě kterých by se novinová slušnost prakticky prováděla. Nejlépe by bylo zahájit anketu, ve které by se otázka slušnosti zatím (pokud nebude sjednáno zásadní usnesení) v nynějších obvyklých společenských formách projednala.

Hned na počátku jsem však pravil, že mne tahle věc naplňuje vážnými obavami. Neboť kdo je slušný přirozeností své povahy a vychováním, tomu je hej! Avšak co by vytrpěl novinář, který by byl nějakou rezolucí zavázán, aby ode dneška, potlačiv svoje vrozené vlohy, pudy a temperament, psal slušně? A uvažte také, oč by byli ochuzeni straníci, kdyby při ranní kávě, na cestě do práce, v tramvaji, v obchodech a kancelářích nenalezli oblíbených útoků na osoby politických odpůrců? A prosím vás, znamenalo by toto usnesení, že se od nynějška má psát v novinách jenom pravda? Račte dovolit: Co s těmi lidmi, kteří pravdu psát nedovedou? Máme zasloužilé muže nutiti, aby se na stará kolena učili mluvit pravdu? Chápete přece, že by se potom novinářem mohl stát jenom ten, který něčemu rozumí, svůj obor zná, což mu umožňuje, aby psal věcně a nemusil nikomu nadávat! I vzpomínám si na jeden příběh z mládí, který je velmi poučný: Měli jsme staršího kamaráda, který už chodil ke zpovědi. My vždycky vyčíhali chvíli, když tento chlapec vyzpovídal se ze svých hříchů a odříkal předepsaný počet zdrávasů a otčenášů. Tehdy jsme pochopili, že je proti nám bezbranný, a my ho zasypali nejen hromadou vybraných nadávek, ale i kamením. Ctnostný chlapec nedovedl ve stavu okamžité nevinnosti než vypustiti hrozbu: „Počkejte, holomci, až nebudu po zpovědi, já vám to oplatím!“ Nu nebyl vždycky po zpovědi a oplatil nám důkladně, to je pravda. A tak by byl bezbranný náš průměrný novinář jako onen hoch, kdyby vešlo v platnost ono sjednání. Avšak nikdy není tak zle, aby nebylo dobře. Předně: Ještě nebylo ono závazné usnesení učiněno. Za

druhé: Jisto je, že by všechny noviny k této smlouvě nepřistoupily. A na ty by neplatila žádná usnesená slušnost. Těm by se mohlo nadávat dvojnásobně. Třetí je, že pojem dovolené kritiky dal by se těžko vymeziti. Já například o někom něco řeknu, něco napíšu, on se bude domnívati, že mu nadávám, třeba bych si já myslel, bůhví jak nejsem slušný.

Pročež nelekejme se, ó přátelé! My si svoji svéráznou, přirozenou, naši zaručeně domácí a původní novinářskou neslušnost vzíti nedáme!

Úvaha o české polemice

V poslední době mluvilo se horlivě o tom, že bude v Praze založeno vysoké učení žurnalistické, kterým má se zajisté vyplniti ona známá citelná mezera v našem školství. Iniciátoři tohoto výtečného podniku rozvinuli již také okázale program nové školy. Učební osnova bude velmi široká: bude obsahovati všechny obory lidského vědění od nejstarších dob až po naše časy. Diplomovaná žurnalistická mládež, kterou propustí nové učení, bude podle toho tak vzdělaná, že samotné pomyšlení je hrozné.

Jednoho však jsme v seznamu předmětů učebných postrádali. To jest, budou-li se také novinářští žáci učit o polemice, a to speciálně o polemice politické. Totiž dlužno hned z počátku říci, že československá polemika je obor, kterému je přiznati v činnosti novinářské největší důležitost: alespoň materielně – vyplnit největší část listu, a to je nejhlavnější. Potom je to obor, který se hodí nejlépe za předmět vyučovací: Československá polemika politická je útvar ustrnulý, fosilní a nehybný. Je to obmezený počet určitých vzorců, které dají se aplikovati na každý jednotlivý případ. Činnost polemická záleží, abychom se tak vyjádřili, v pilné úřední práci vnitřní; ducha k tomu netřeba. Ovšem hovoříme zde o novinářské polemice. Literární polemika je zcela něco jiného. Zde bojují spolu intelektuálové, kteří mají ve své zbrojnici k boji připravenou zásobu krásných rčení, citátů z učenců, paraboly z Písma i metafory básníků.

Osobní útoky a nestydatosti odívají se tu v takovou nádhernou formu, že srdce rozkoší přetéká.

Tedy pojednejme o české novinářské polemice. Základem této polemiky je takzvané odhalení. V čem pozůstává odhalení, víme všichni: netřeba se o tom šířiti. To, co se na odhalení naváže, nazývá se štváním, a to pokud možno nezodpovědným. Při této příležitosti hází se kal na šediny odpůrců. Staříčkým senátorům a všem politikům, kteří dosáhli kanonického stáří, vytýká se uličnictví. Senátoři brání se tak, že obviňují své odpůrce z nestydatosti a hulvátství. Jeví se v tomto způsobu jistý kus bujarého mládí. Obě zneprátelené strany jsou ovšem prolhané a jejich tisk zpravidla prodejný. Z toho by lze usuzovati, že novináři jsou následkem neustálého podplácení stav neobyčejně zámožný.

Technicky záleží novinářská polemika v skandalizování odpůrce čili jinak řečeno v odvracování pozornosti rozmazáváním malicherných klepů. To nazývá se také prudká kampaň, kterou se zkreslují historické skutečnosti, ale kterou se také nehoráznosti nepřátelského tisku uvádějí na pravou míru. Povšechně nazývá se toto dění podívaná pro bohy aneb tanec mezi vejci. Umlkne-li odpůrce, vytkne se mu vítězně, že mlčí jako zařezaný; nemlčí-li však, pak vyřítí se na nepřítele jako pes od řetězu. Nařkne-li se odpůrce, pak utíká se od důkazů k takovým prostředkům, jichž cíl je průhledný, totiž rozbít něco (solidaritu, jednotu, frontu, družstevní hnutí apod.).

Názvy, které užívají se v polemickém souboji, berou se ze všech dílů světa: nejvíce jich dodává Afrika. Z tuzemska pochází pouze zaplacený žoldněř, nádeník a námezdník. Z geografie africké máme tu od doby války Itálie s Habešany mameluky a z cestopisů Livingstonových, Stanleyových a Holubových Křováky od břehů Ukereve a Albert-nyassa a křovácké mravy. Z Číny importují se najatí kuliové. Ačkoli američtí indiáni jsou do té míry pacifikováni a lidé tak mírných způsobů, že by nemohli býti ani redaktory krajinských týdeníků, přece máme od nich hurónský řev, který

spouští čas od času ten či onen list; a přece tvrdí lidé Ameriky znalí, že ani Hurónové, ani Cherokeeové, ani Komančové, aniž jakékoli jiné kmeny od břehů Mississippi či Orinoka neřvou; naopak: plaví se klidně po kánoích. Nejméně celkem terminologie je z Austrálie. Tu a tam importuje se poskrovnu nějaký blboun nejapný (Didus ineptus). A přece žije tu zvíře ptakopysk podivný, kterého bylo by lze přirovnati k národnědemokratickému dělníkovi: není savec – snáší vejce: a ptáci jím opovrhují, řkouce, že je čtvernožec. Divno, že ptakopysku nebylo užito v boji proti národní demokracii. Avšak, jak řečeno, česká novinářská polemika postrádá tvůrčí fantazie.

Úvod do politické matematiky

Pojmy, které se v politickém životě nejčastěji opakují, a jsou proto i základem politické matematiky, jsou tyto: 1. stoupenci, 2. Naše veřejnost, 3. předáci neboli pohlaváři. V tomto článku, jenž bude úvodem k obsažnému dílu o politické matematice, pojednáme především o naznačených třech podstatných náležitostech veřejného života.

Především nesmíme směřovati (jak se bohužel často stává) naši veřejnost, třeba i českou, vlasteneckou, křesťanskou, pokrokovou a soudružskou, a zaměňovati či ztotožňovati ji s pojmem stoupců. Jeť naše veřejnost pojem (číslo) ne sice ireálné, nicméně však představuje množství tak veliké, že může se vyjádřiti číslem nekonečně velikým, a jakkoliv je prokázáno, že naší veřejností může býti třeba jeden člověk, který napíše článek a učiní projev jménem naší veřejnosti. Naproti tomu stoupenci jsou fyzicky ohraničená tělesa, která možno sčítati, po případě z honosivosti a chlubnosti násobiti, svým odpůrcům pak odečítati a děliti. Pokud se týče dalších znaků, jsou stoupenci těchto vlastností: pohyblivosti, družnosti, seřadivosti, souhlasivosti, volivosti a nevolivosti. Úkolem stoupců je: dostaviti se na tábor lidu, postarati se, aby projev vyzněl co nejmohutněji, čistiti svoje řady, koupiti si odznak za 1 Kč

padesát haléřů, zrádcům dávati výmluvnou odpověď, zaplatiti předplatné, připravovati mohutný První máj, odrážeti útoky kartelářů, cukrobaronů a uhlobaronů na kapsy poplatnictva, stlačit křivku drahoty dolů, shromažďovati se na náměstí Jiřího z Poděbrad, dbáti pokynů pořadatelstva, choditi se vztyčeným čelem a nenechati se zastrašiti terorem odpůrců. Hlavním však znakem stoupenců je pohyblivost. Naše veřejnost však je útvar v trvalém klidu, který projevuje pouze duševní vlastnosti, změny stavů duševních, náladovost, hněv, žal, radost, pohrdání a údiv. Fyzicky však se naše veřejnost neprojevuje. Naše veřejnost je překvapena, naše veřejnost odmítá s opovržením podobné pokusy, právem se může ptáti naše veřejnost, je znepokojena, vzrušena, třebas i ukolébána v klid, ale vždycky na stráži. Aby však mohla naše veřejnost projevit tyto duševní vlastnosti, jest jí zapotřebí stoupenců, jejichž funkce právě je, aby naší veřejnosti sloužili. Je tedy stoupenec k naší veřejnosti v poměru služebním. Možno vyjádřiti tento poměr touto úměrou: stoupenec má se ke sluhovi, jako se má zaměstnavatel (pán, předák) k naší veřejnosti. Z této úměry můžeme si vypočítati velikost stoupence. Poznačíme-li stoupence S_1 , sluhu s , pána p , veřejnost v , sestavíme úměru:

$$S_1 : s = p : v$$

Vypočítáme hodnotu stoupence: $S_1 = (p \cdot s) / v$, tj. hodnotu stoupence dostaneme, násobíme-li pána sluhou a dělíme naší veřejností. Řekli jsme však, že naše veřejnost = ∞ ; víme pak, že každé číslo děleno nekonečností dává nulu. Je tedy stoupenec = 0. To by byl zdánlivě výsledek nesprávný. Víme totiž, že stoupenec je osoba fyzická, a sečtení jich jakožto jednotek dává stranu nebo hnutí; avšak to je výklad ve smyslu vnějším. Ve skutečnosti strana vzniká přiřazením stoupenců k předákům, jichž význam a moc tím se násobí; stoupenec pak sám o sobě neznamena nic, ať se zlobí, či raduje, ať odejde z hnutí, když se mu to nelíbí. Známe-li stoupence, můžeme si vypočítati nyní velikost předáka (pána). Tedy: $p = (v \cdot S_1) / s$. Předák se vypočítá, násobíme-li naši veřejnost stoupencem a dělíme sluhou. Avšak běda! Násobíme-li

kterékoliv číslo, třeba nekonečně veliké, nulou, dostaneme zase nulu, a nemusíme je ani dělití sluhou... To se nám jaksí nelíbí. Ovšem, známo je, že předák bez stoupců je totéž jako generál bez vojska. Avšak docházíme k nečekaným výsledkům. Někde musí být v našich výpočtech chyba. Takovým způsobem bychom došli k naprostému nihilismu.

Poněvadž jsme však stoupci nynější politické konstelace, za druhé jsme všichni stoupci, kdybychom byli třeba sami sobě či pouze své dívce stoupci, pročez, vážení stoupci, shromáždíme se na mohutném táboru lidu, na kterém budeme protestovati proti tomu, abychom byli pokládáni za nicky. Vážení stoupci, dostavte se v plném počtu, aby náš hlas byl slyšán na nejvyšších místech! Odznak a legitimaci s sebou! Všichni na svá místa!

Čtení o lidu

Hlava první: Co je to lid? K čemu slouží lid?

Lidem nazýváme takové uzpůsobení veškerenstva, které pečlivě jsouc vypěstěno a obděláno, pěstounům svým k hojnému užitku slouží. Tito pěstounové nazývají se vůdcové lidu, předáci či pohlaváři, nicméně také svůdcové lidu nebo zloduchové.

Hlava druhá: Jaké druhy lidu rozeznáváme?

Podle svědectví učených badatelů podařilo se vypěstovati mnoho druhů lidu, z nichž nejdůležitější jest zde jmenovati:

Lid český. Tato odrůda poklesla získáním samostatnosti na svém významu a je již na vymření. Žije a působí ještě ve smíšeném území, kde chrání každé píďe rodné země proti cizímu přívalu a hází do orchestrionu mince, aby hrál národní písně navzdory odvěkým nepřátelům. Za dřívějších časů byl ochoten hájiti vlasti až do těch hrdel a statků, což za dnešních dob nebývá. – O mnoho důležitější je náš drahý český lid. Pod tímto názvem

byl vypěstěn důležitý chov lidu, jenž na venkově bývá jmenován náš venkovský lid. Tento lid lpí houževnatě na rodné hroudě, kterou skrání svým potem, a je nejpevnější hráz proti cizákům; za války liboval si v primitivních formách obchodu, dává přednost výměně zboží před neurčitými sliby bývalé Rakousko-uherské banky. Z jeho opáleného obličeje zírají upřímné oči, velmi brojí proti těm, kteří by s dovozem cizího dobytka chtěli k nám zavléci slintavku, ale naopak vývoz vlastního dobytka velmi miluje a jej silně fedruje. Měšťáci nazývají náš venkovský lid se shovívavou ironií „bodří venkované“. – Avšak největší oblíbeností požívá dělný neboli pracující lid, a proto se o hájení jeho zájmů uchází největší množství stran, které by všechny strašně chtěly „tomu malému člověku“ pomoci. Vůdcové dělného lidu nazývají se stručně zrádcové pracujícího lidu. Dělnému lidu sají s oblibou krev z jeho mozolů uhlobaroni a sklobaroni. Dělný lid sdružuje se v mohutné batailony a pod jeho kroky duní dlažba, což velice leká měšťáky. – Nemaleho významu je také ubohý, zatemnělý lid, zamořený alkoholismem a klerikalismem: to je tak zvaný uvědomělý křesťanský lid.

Hlava třetí: Povšechné vlastnosti lidu

Avšak všem odrůdám lidu zde jmenovaným jsou společny tyto vlastnosti: Lid je povýtce uvědomělý, ačkoli také klamaný svými proradnými vůdci, pročež zaslepený či zfanatizovaný. Lid se také nedává omráčiti lesklými frázemi, obyčejně prohlédne a pak dává svým vůdcům ráznou odpověď – (předčasně ukončuje tábory a schůze a rozbíjí hospodský inventář). Lid bývá krajně trpělivý, kterážto vlastnost bývá tučnými literami konstatována v nadpisech článků, vyzývajících lid k rabování. Lid s velkou chutí sdružuje se k mohutným projevům a břeskným rezolucím, důstojným manifestacím a protestním táborům. V průvodech nese tabulky, standarty, prapory a bohorodičky a všecko to je moc hezké, zvláště když k tomu hraje hudba. Po průvodě bývá tábor, po táboru rezoluce, po rezoluci akademie, divadelní představení, taneční zábava, veselice, tombola, loterie, pošta, čímž je program vyčerpán. Při těchto

zábavách dělají pořádek důvěrníci, to jest lidé důležitého obličej a velkého kníru, kteří mají černý šosatý kabát a na rukávě pásku s nápisem „pořadatel“. Pořadatelé křičí, mávají rukama a obíhají čtyřstupy jako ovčáctí psi svěřené stádo. Lid nemiluje úřadů, nových zařízení a starých řádů; věří, že „na ty velký jednou dojde“, a vůbec, že „je všecko samá lumpárna“. Jinak ovšem je lid živnost dobrá, jak bylo řečeno.

K povšímnutí

Já nic neříkám. Nejsem proti tomu. Jsem pro to, co je. Vím, že úřady musí býti a že se v těch úřadech musí úřadovati. Nikdo se nedomnívej, že bych proti úřadům vypustil slovo hanlivé, že bych úřady káral, na ně sočil, do nich ryl, jim úklady činil a z nich si posměch tropil. Jsem si vědom, že úřad nad lidi postaven jest a že je jim dána všeliká moc. Řekne-li úřad „Jdi“, i odejdu, a praví-li „Zůstaň“ – zůstanu. Je moje přesvědčení, že si úřady lidi zavinili sami, porušivše první zákon boží, jenž zapovídal prvotním lidem jísti ze stromu zapověděného. Neposlechli a pojedli, ztratili ráj, a proto nyní v potu tváři jedí chléb svůj pod dohledem úřadů.

Nelze však zamlčeti, že úřad, jakkoliv je to instituce vznešená a pro obecné dobro zřízená, moudrá, věhlasná a slavná, přece však druhdy bývá pramenem všelikého příkoří a pronásledování občanstva. Nejhorším nástrojem k týrání lidu jsou však úřední formuláře, které čas od času zasílá některá instance poplatníkům k vyplnění.

Úřední formulář je listina erární, vzhledu truchle symetrického, zažloutlá jako úředník trpící jaterní nemocí, pustá a bezútěšná jako poušť Gobi; poplatník přijímá ji z rukou poslových s pocitem podráždění, zvilého nepřátelství a nezřídka i s potupnými výkřiky. Úřední formuláře mají nesmírné množství rubrik, které vyplniti dá dosti času a úporného přemýšlení člověku průměrně vzdělanému. Nejhorší však je, že nikdy nepřijde formulář pouze jeden, nýbrž nejméně dva, a jeden každý z nich je opatřen ústřížkem, který nutno vyplniti týmž způsobem a týmiž slovy

jako hlavní listinu. V domácnosti, do které zabloudí úřední spis, nastane patrné pobouření a poplach, který se mezi dnem stupňuje a k večeru dosáhne rozměrů povážlivých. Toho večera musí děti spát dříve než v obvyklou hodinu. Potom se teprve shledávají potřeby k psaní; a tehdy se uvidí, že inkoustu není; i musí manželka doskočiti pro lahvičku s inkoustem naproti k sousedům. Po různých přípravách, provázených kletbami strašlivými, dá se otec rodiny do práce. Je to trudná lopota. Ukáže se, že úřad je zvědav jako slepice. Chce se mu dovědět, jak starý je otec, matka, děti, odkud pochází a kamže přísluší, jaké je rodové jméno manželčino, jakého vyznání a vůbec všecko naskrz chce úřad prohlédnouti jako Roentgenovy paprsky. Brzy sezná otec rodiny, že není snadný tento úkol. I zavolají k pomoci studenta, který je u nich na bytě; přijde bujarý student, pohodí kšticí, avšak podívá se na úřední listinu a zmlkne. Brzy sejde se celý dům a za hlučného rokování formulář se vyplní; a jásavým pokřikem dá celé shromáždění najevo uspokojení z vykonané práce.

Avšak běda! Některého zvědavce napadne, aby listinu obrátil. Toho neměl nikdy učiniti. Neboť tehdy nastane katastrofa. Jeť na zadní straně formuláře text, který se nazývá „K povšímnutí“. A v tomto „povšímnutí“ se vykládá, jak nutno formulář vyplniti. I shledá se, že bylo vyplňováno špatně. Shromáždění čte povšímnutí a každý je vykládá po svém. Nastane zmatek a vzájemné obviňování, každý rozumí povšímnutí jinak. Mám za to, že zmatek při stavbě věže babylonské zavinilo takové úřední povšímnutí. Jeť psáno povšímnutí jazykem neobvyklým, nezemským, jakému se nikdy nikdo neučil; je to jazyk úřední, který se liší od sladké mluvy mateřské, kterou úředník, jsa nevinným robátkem, učil se Boha znát a vlast svou milovat.

K povšímnutí: Nesnáze svrchu popsané ušetří si jeden každý, jestliže úřední formulář nechá ležeti bez povšímnutí; a na urgenci odpoví tím, že dojde si na úřad a tam si všecko vyřídí ústně.

Fyzické vlastnosti státních úřadů

Jaké jsou fyzické vlastnosti státních úřadů?

1. *Roztažitelnost. Každý státní úřad hned po svém zrození cítí ohromnou touhu po expanzi. Nespokojí se s jedinou budovou, ale zachvacuje stále nové a nové; a kdyby to šlo, zabral by snad celý vesmír, nastrkal by do něho americké stoly, registratury, kartotéky, regály, koše, psací a počítačové stroje, plivátka, sluchy, úředníky a mastné papíry ze zbytků salámů. Avšak tím okamžikem, jakmile jeden úřad zabere nové místnosti, přijde jiný úřad a zabere mu víc, nežli zabral první státní úřad, a nastává*

2. *stlačitelnost. To jest: veškeré úřednictvo dotyčného úřadu sežene se násilím do několika místností a nastává boží dopuštění. Zástupy úřednictva a zřízenectva hemží se mezi balíky aktů a čekajícími stranami, které reptají hlasitěji, než se na obecnost sluší; do toho klapají psací stroje a zvoní telefon. A nic netrvá věčně, pláč a nařikání zoufalého úřednictva je vyslyšeno, postaví se nová budova, kterou nezabere žádný úřad, nanejvýš snad nová expozitura Pozemkového úřadu, a když ani ta ne, jistě parlament.*

3. *Pomíjivost. Všecky státní, tak zvané přechodní úřady jsou zpravidla ve stavu likvidace, jsou zrušeny, byly vyškrtnuty ze seznamu úřadů žijících, již jich není – ale úřadují dále. Úřad je nezničitelný jako hmota, ale jako hmota bere na sebe nové tvary. V prapůvodní své formě jmenuje se na příklad Vývozní a dovozní komise. Na naléhání občanstva je zrušena jedním rozmachem, ale stane se z ní ihned Komise pro zahraniční obchod. Ale ani tento úřad nemá dlouhého trvání: žije rok, dva. I povstane ministr a řekne: Já tě zničím! I udělá takové nařízení, aby Komise pro zahraniční obchod nebylo, a skutečně není po ní památky. Jenže tuto citelnou mezeru vyplní Úřad pro zahraniční obchod. Teď však řeknou zájemníci: Už toho máme dost. Úřad pro zahraniční obchod je pohlcen Ministerstvem obchodu a nazývá se Ministerstvo obchodu, obor dřívějšího Úřadu pro zahraniční obchod. A je skvělým dostiučiněním pro všechny obory hospodářského*

života, že nenáviděná instituce zmizela, třebaš při tom vázaný obchod zůstal. Vyznačuje se tedy přechodný státní úřad svou

4. nepomíjivostí. A nezbyvá nám, nežli radovati se nad harmonií osudu a věcí.

5. Šetrnost státních úřadů je taková vlastnost, která vyhovuje volání občanstva po šetrnosti ve státních úřadech. Jedním takovým nástrojem je restrikce personálu. Na nátlak veřejnosti se propustí polovina personálu, aby se uprázdnilo místo dvojnásobnému počtu nových uchazečů. Opak šetrnosti je

6. nešetrnost. Avšak to je vlastnost autochtonní, historická a tradiční státních úřadů. Je nezadatelným právem státního úředníka býti vůči stranám nešetrným, protože beztoho přidělávají jenom práce.

7. Přilnavost aneb přitažlivost. Většina příslušníků národa čs. Ine ke státním úřadům horoucí láskou a snažením jednoho každého jest státi se státním úředníkem a dostati se pod dekret. Opakem přilnavosti i přitažlivosti je

8. odtažlivost. Pokud mohou, se občané státním úřadům vyhýbají a jsou rádi, když mají pokoj. Ale jinak se domnívají, že práce státních úřadů je odtažlivá neboli abstraktní, a těžko měřiti výkonnost její činnosti viditelnými výsledky.

Jaký je rozdíl mezi lékařem a úředníkem?

Stručně řečeno asi takový: Přijdeme-li k lékaři s jakoukoli nemocí, vážnější či lehčí povahy, tu zachmuří se někdy doktor a pronese významně: „Máte nejvyšší čas, že jste se na mě obrátil. Kdybyste přišel o den později, byl byste neodvolatelně ztracen.“

Jisto však je, že nikdy k lékaři pozdě nepůjdeme. Vždycky zbývá v našem životě den, a to den svrchovaně kritický, o nějž půjdeme dříve.

Zato však k úřadu přijdeme vždycky pozdě. Ve styku s úřady se v našem životě onoho kritického dne nedostává. Nikdo mně ještě nevysvětlil, čím to je. A vím, že více bystřejších a povolanějších hlav bádalo o tomto podivném přírodním úkaze, aniž by našlo uspokojivé vysvětlení.

Už to je divno, že úřad, jež hledáme, není nikdy tam, kde by měl být. A byl-li kdysi tam, už ho tam není. Přestěhuje se vždycky do neznámých končin, zastrčených ulic podivných starodávných jmen. Je vždycky stranou ruchu světského, libuje si v samotě, nenápadném tlení a rezignovaném odumírání; je úřad zkrátka dekadentní. A podaří-li se nám jej vypátrati, tu dovíme se pravidelně, že již není kompetentní pro věc, pro kterou ho vyhledáváme. Kdybychom byli přišli včera, byl by ještě kompetentní. Otážíme-li se vrátného, do kterého čísla se máme se svojí žádostí obrátiti, tu buď neví, poněvadž jest na svém místě od včerejška, nebo nás pošle do čísla, kterého není možno nalézt, a když ho nalezneme, tu se ukáže, že v tom čísle není ničeho, leda nějaké staré spisy a rekvizity pro posluhovačky. Najdeme-li však pravé číslo, tu zase pravidelně referent byl přeložen jinam nebo je na dovolené anebo zkrátka zemřel. Jeho funkci dosud ještě nikdo po něm nepřevzal. Ovšem, kdybychom byli přišli včera, pak by bylo vyhráno. Zastihneme-li však úředníka, tu se nám řekne, že náš spis vykazuje řadu formálních chyb, pro které ho nelze vyřídit, nebo že je lhůta, která až do včerejška běžela, promlčena nebo že vyšlo nové nařízení, které ruší stávající ustanovení. Naše chyba je, že jsme nepřišli včera, kdy byl ještě čas.

Bádajíce po smyslu tohoto zařízení a vycházejíce z filozofie pragmatické, která učí, že vše stávající má svůj smysl a účel již proto, že to existuje, přicházíme konečně k tomu názoru, že funkce administrativy záleží v tom, aby brzdila překotnost a ztřeštěnost života. Úřad jsou důmyslně organizované životní nesnáze. Úřad je fosilní útvar v živém sociálním organismu. Možno jej přirovnati k zrnku písku, jež vniklo do otevřené škeble perlorodky. Zrnko písku mačká a bolestivě tlačí tělo plžovo, jež obalujíc vetřelce slizem dává vzniknouti perle. Tím ovšem nechci říci, že

by úřad byl perlou na tomto světě. Nebo že by byl vyhledáván pro svoji vzácnost a drahocennost. Ale že často bolestivě tlačí, mačká a trápí, to o něm řekne i jeho největší přítel, pokud ovšem úřady mají nadšené ctitele.

Jistě že má administrativa svůj hluboký smysl. Že je od Boha, viděti z toho, že úřady byly odjakživa a že jsou na celém světě; a také to, že žádná administrativa není lepší než administrativa v jiném státě. Podle mínění poplatníků je vždycky horší. Úřady mírní horkokrevnost, napravují ukvapenost, učí odříkání, pokoře

a trpělivosti. Učí ctnostem a kárají dobrodružnost. I blahořečíme v pokročilém věku úřadu, že nám odepřel zletilost v době, kdy jsme byli nerozumní a promrhali bychom jmění otcovské. Že následkem jeho váhavosti nenabylí jsme licence, koncese, oprávnění k podniku, ve kterém bychom zanechali posledního krejcaru. Že jsme nemohli dosíci toho, aby někdo byl prohlášen za marnotratníka; onen člověk je nám nyní třeba dobrý, poněvadž nám vypomůže nějakou půjčkou z okamžité tísně nyní, když prožív bouřlivé mládí, nabyt rozšafnosti a nahospodařil si svou pílí a šetrností pěkné jmění. A člověk, jenž pro formální nedostatky nebyl svého času prohlášen úředně za blázna, neskrblí dnes vzácnými a cennými radami a jeho sladká moudrost mnohého poblouzeného ujala se za ruku a ukázala mu pravou cestu.

Je na nás, abychom milovali úřady ze vsí síly své a z celé duše své a je ctili, abychom dlouho žili a dobře se nám vedlo na zemi, kterou Hospodin, Bůh náš, nám dal.

(Karel Poláček: 35 sloupků. Praha: Městská knihovna v Praze, 2016. ISBN 978-80-7532-135-0)

Obsah

Slovo úvodem

Jakub Macek - Úvod do nových médií

Vojtěch Bednář - Internetová žurnalistika

Michal Šimůnek - O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění

Manfred Spitzer - Digitální demence

René Huygh - Řeč obrazů

Nicholas Mirzoeff - Úvod do vizuální kultury

Gilles Lipovetsky - Éra prázdnoty

Konrad Paul Liessman - Teorie nevzdělanosti

Petr Žantovský - Mediální manipulace v digitálním věku

Lubomír Huďo - Mediální krysy

Michael Morris - Co nesmíte vědět

Benjamin Kuras - Jak přežít padouchy

Karel Čapek - Jak se dělají noviny

Karel Čapek - Kritika slov

Karel Čapek - Dvanáctero figur zápasu perem

Karel Poláček - 35 sloupků

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

